

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Danguolė Teišerskienė

Edukologijos magistrantūros studentė

**SMURTAS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE: SITUACIJA,
PREVENCIJA IR ŠALINIMO GALIMYBĖS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
doc. dr. Lidija Ušeckienė

Šiauliai, 2010

Darbas originalus Danguolė Teišerskienė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY.....	4
ĮVADAS.....	5
1. SMURTO IR JO PREVENCIJOS SAMPRATA.....	9
2. LIETUVOS IR KITŲ EUROPOS ŠALIŲ SMURTO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE ANALIZĖ.....	14
2.1. Smurto formos bendrojo lavinimo mokykloje.....	16
2.2. Smurto priežastys bendrojo lavinimo mokykloje.....	26
2.3. Smurto sukeltos pasekmės.....	28
2.4. Smurto prevencija ir šalinimo galimybės bendrojo lavinimo mokykloje.....	30
2.4.1. Prevencinės programos.....	33
2.4.2. Smurto prevencijos organizavimas mokykloje.....	35
3. KAIMO IR MIESTO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLŲ VAIKŲ, PATYRUSIŲ SMURTĄ, EMPIRINIO TYRIMO LYGINAMOJI ANALIZĖ.....	39
3.1. Tyrimo metodologija.....	39
3.1.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	40
3.2. Kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, empirinio tyrimo lyginamoji analizė.....	44
IŠVADOS.....	69
REKOMENDACIJOS.....	71
LITERATŪRA.....	72
PRIEDAI.....	79

SANTRAUKA

Danguolė Teišerskienė. „SMURTAS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE: SITUACIJA, PREVENCIJA IR ŠALINIMO GALIMYBĖS“. Magistro darbas

Temos aktualumas. Magistriniame darbe atlikta ir pristatyta Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, lyginamoji analizė, kadangi pastaruoju metu ypač padaugėjo emocinio, fizinio ir seksualinio smurto prieš vaikus ir tarp jų pačių atvejų. Bendrojo lavinimo mokyklose dažnai įvyksta smurto protrūkių, per kuriuos nukenčia mokiniai- jie sužalojami fiziškai, emociškai, pasitaikė atvejų, pasibaigusių mirtimi.

Tyrimo objektas- smurtas Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokykloje. **Tyrimo tikslas-** išanalizuoti ir palyginti smurto Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklose situaciją ir teoriškai bei empiriškai pagrįsti prevencijos ir šalinimo galimybes. **Tyrimo uždaviniai:** 1. Atskleisti situaciją, teorinius smurto raiškos, paplitimo ir šalinimo galimybių prevencijos pagrindus. 2. Palyginti Lietuvos ir kitų Europos šalių smurto bendrojo lavinimo mokyklose apraiškas. 3. Įvertinti smurto prevenciją ir jo šalinimo galimybes. 4. Atlikti lyginamąją Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, analizę. **Tyrimo klausimas:** kokia situacija, smurto prevencija ir šalinimo galimybės Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklose?

Hipotezės: 1. Kaimo bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai dažniau patiria smurtą ir patys smurtauja, negu miesto. 2. Teigiamas mokyklos mikroklimatas įtakoja smurto prevencijos programų įgyvendinimo sėkmingumą bei šalinimo galimybių patikimumą. 3. Ankstyvoji (pirminė) prevencija- pati svarbiausia ir pigiausia priemonė užkirsti kelią smurto plitimui mokykloje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros šaltinių analizė, lyginamoji analizė ir sintezė, anketinė apklausa, MS EXCEL programa.

Išvados yra pateiktos smurto bendrojo lavinimo mokykloje situacija, prevencija ir šalinimo galimybės. Apibendrinus empirinio tyrimo rezultatus pasitvirtino hipotezė, kad smurtas daugiau paplitęs kaimo bendrojo lavinimo mokyklose. Šis darbas pedagogams, tėvams, kitiems suinteresuotiems asmenims padės spręsti smurto problemas, lengviau surasti atsakymus į rūpimus klausimus.

SUMMARY

Danguolė Teišerskienė. „VIOLENCE AT SECONDARY SCHOOL: SITUATION, PREVENTION AND ELIMINATION POSSIBILITIES“. Master's thesis

Relevance of the subject. Due to the fact that emotional, physical and sexual violence cases against children as well as among themselves have increased dramatically, this Master's thesis presents the comparative analysis of the children who experienced violence in rural and urban secondary schools in Kelme area. Violent outbursts often happen in secondary comprehensive schools where students suffer physically and emotionally. There were even death cases.

Research object- violence in rural and urban secondary schools in Kelmė area. **Research objective-** to analyze and compare the situation of violence in rural and urban secondary schools in Kelmė area and present theoretical and empirical justifications for its prevention and elimination possibilities. **Research tasks:** 1. to reveal present situation, theoretical violence models, its occurrence, prevention and elimination possibilities. 2. to compare various manifestations of violence in Lithuanian and other European secondary schools. 3. to evaluate the possibilities of violence prevention and elimination. 4. to carry out a comparative analysis of children who experienced violence in Kelme rural and urban secondary schools. **Research question:** What is the violence situation, its prevention and elimination possibilities in rural and urban secondary schools in Kelme area?

Hypotheses: 1. The students in rural secondary schools experience violence as well as use it themselves more often than urban students. 2. The positive school microclimate influences the success of violence prevention programmes and reliability of elimination possibilities. 3. The early (primary) prevention is the most effective and cheapest means to prevent violence at school.

Research methods: analysis of scientific literature, comparative analysis and synthesis, questionnaire, MS EXCEL programme.

Conclusions present the violence situation in secondary schools, its prevention and elimination possibilities. Summarising the results of empirical research, the hypothesis that violence is more frequent in rural schools was confirmed. This thesis will help the teachers, parents and other people to solve violence problem, find answers to difficult questions in this area.

IVADAS

Temos aktualumas. Visuotinė globalizacija, informacinių technologijų išsivystymo lygis dažnai daro neigiamą įtaką jaunam, nesubrendusiam, neturinčiam gyvenimo patirties piliečiui. Įsibraunama į jo asmeninę erdvę, sutrikdoma vidinė pusiausvyra. Smurtas bendrojo lavinimo mokykloje- tai tarsi atspindys to, kas vyksta mūsų visuomenėje. Mokiniai ateina į mokyklą iš šeimos, kurioje formuojasi jų pasaulėžiūra, elgesys. Šeima- visuomenės ląstelė, kurioje vaikas¹ mokosi gyventi tarp kitų žmonių. Savo patyrimą jis atsineša į mokyklą. Deja, šis patyrimas ne visada būna teigiamas. Tėvų, globėjų (rūpintojų), draugų ar mokytojų dėmesio, meilės ir supratimo stoka sukelia neigiamos energijos lauką.

Temos ištirtumas. Mokykloje organizuojama pagalba smurtą patyrusiems mokiniams, vykdomos prevencinės programos. Taip pat steigiami socialinių pedagogų, psichologų, mokytojų padėjėjų etatai. Šią veiklą reglamentuoja norminiai dokumentai- įstatymai, nutarimai, poįstatyminiai aktai, kuriais vadovautasi rašant darbą. Įstatyminė bazė leidžia teigti, kad Lietuvoje skiriamas dėmesys vaiko teisių apsaugai, smurto prevencijai.

Temos aktualumą bei ištirtumą parodo įvairių šalių mokslininkų (Ch. Watkins, M. Mauthner, R. Hewitt, D. Epstein, D. Leonard (2007), G. Gini (2008), K. Rornes (2008) ir kt.), atlikti tyrimai bei parašyti darbai, nagrinėjantys smurtą bendrojo lavinimo mokyklose. Šiuose darbuose aptartos smurto atsiradimo priežastys, analizuojamos jo formos. Didelį dėmesį smurto prevencijai skyrė norvegų mokslininkas D. Olweus. Jo sukurta Olweus programa įtraukta į Lietuvos Nacionalinės smurto prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 m. programos įgyvendinimo priemones.

Apie smurto paplitimą tarp mokinių rašė A. Grun (2003), S. Herm (2004), S. Cowley (2008), J. Gray (2009) bei kt. J. Gray pažymi, kad „pasaulis patiria vaikų auklėjimo krizę. Kasdien gaunama vis daugiau pranešimų apie vaikų ir paauglių smurtą, menką savigarbą, psichologinį reiškinių, kuris vadinamas dėmesio stokos sutrikimu“².

Smurto problemas nagrinėjo žinomi lietuvių mokslininkai: A. Gučas (1990), R. Žukauskienė (2001, 2002), R. Želvys (2007), E. Karmaza, N. Grigutyte, E. G. Karmazė (2007) ir kt. A. Gučas akcentuoja, kad mokinių atsakomybės ir savimonės jausmo ugdymas turi prasidėti šeimoje. Teigiamų emocijų ugdymas labai daug duoda vaiko charakterio formavimui. Ir priešingai „griežtas tėvų elgesys, fizinės bausmės, vaikų sumanymų

¹ Šiame darbe sąvoka „vaikas“ lygiagreti sąvokai „mokinys“.

² Gray, J. *Vaikai kilę iš dangaus*. Vilnius, 2009, p. 20.

atmetimas ugdo jų nepasitikėjimą kitais ir savimi, agresyvumą, stipresnių, su didesnėmis vertybėmis susijusių siekimų stoką³.

Temos problema ir naujumas. Smurto problema bei su ja susijusios negatyvios pasekmės, situacijos analizė, prevencija ir šalinimo galimybės mūsų šalyje pradėta nagrinėti pavėluotai. Ji labai plačiai jau prieš kelis dešimtmečius pradėta gvildinti užsienyje.

Lietuvoje smurtas bendrojo lavinimo mokyklose plačiai nagrinėtas bendrąja prasme. Atlikta daug tyrimų, tačiau mūsų pasirinkta tema „Smurtas bendrojo lavinimo mokykloje: situacija, prevencija ir šalinimo galimybės“ nepakankamai išsamiai išnagrinėta. Dažniau buvo analizuojamas smurto protrūkis ir jo pasekmės miesto bendrojo lavinimo bei jaunimo mokyklose. Mes pabandysime atlikti Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, lyginamąją analizę. Remsimės Lietuvos ir kitų Europos valstybių smurto bendrojo lavinimo mokyklose analize ir mūsų atliktu empiriniu tyrimu- anketine apklausa.

Pastaruoju metu ypač padaugėjo emocinio, fizinio ir seksualinio smurto prieš vaikus ir tarp jų pačių atvejų. Bendrojo lavinimo mokyklose dažnai įvyksta smurto protrūkių, per kuriuos nukenčia mokiniai- jie sužalojami fiziškai, emociškai, pasitaikė atvejų, pasibaigusiu mirtimi.

Tyrimo objektas- smurtas Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo klausimas: kokia situacija, smurto prevencija ir šalinimo galimybės Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklose?

Hipotezės: 1. Kaimo bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai dažniau patiria smurtą ir patys smurtauja, negu miesto. 2. Teigiamas mokyklos mikroklimatas įtakoja smurto prevencijos programų įgyvendinimo sėkmingumą bei šalinimo galimybių patikimumą. 3. Ankstyvoji (pirminė) prevencija- pati svarbiausia ir pigiausia priemonė užkirsti kelią smurto plitimui mokykloje.

Tyrimo tikslas- išanalizuoti ir palyginti smurto Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklose situaciją ir teoriškai bei empiriškai pagrįsti prevencijos ir šalinimo galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti situaciją, teorinius smurto raiškos, paplitimo ir šalinimo galimybių prevencijos pagrindus.

³ Gučas, A. *Vaiko ir paauglio psichologija*. Vilnius, 1990, p.221.

2. Palyginti Lietuvos ir kitų Europos šalių smurto bendrojo lavinimo mokyklose apraiškas.

3. Įvertinti smurto prevenciją ir jo šalinimo galimybes.

4. Atlikti lyginamąją Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, analizę.

Tyrimo metodologija. Šiame tyrime rėmėmės humanistinės pedagogikos ir psichologijos koncepcija, kuriai būdingas holistinis asmenybės fenomenas. Humanistinės psichologijos teorijos pradininkas A. H. Maslow (2006) pabrėžia, kad kiekvienas vaikas gali pats surasti išeitį iš susidariusios situacijos, priimti tinkamą sprendimą, o mokytojas privalo padėti vaikui suvokti save kaip asmenybę. Norint išugdyti demokratišką visuomenę, būtina užkirsti kelią negatyviems reiškiniams- sukurti prevencijos mechanizmus, įgalinančius pakeisti visuomenės mąstymą. Šiais teiginiais rėmėmės analizuodami smurto prevencijos taikymą bei galimybes mokykloje.

Socialinio išmokymo teoretikas A. Bandura (R. Žukauskienė, 2005) pažymi, kad agresyvaus elgesio vaikas gali išmokyti stebėdamas aplinką ir joje veikiančius asmenis. Todėl jam augant labai svarbu atsидurti saugioje, skatinančioje teigiamą motyvaciją aplinkoje. A. Banduros teiginiai mūsų darbe padėjo geriau suprasti bendrojo lavinimo mokyklų aplinką, joje vykstančius procesus, įvertinti pokyčius.

Kognityvinės raidos teoretikas Piaget (2002) teigia, kad vaikas gali išmokyti moralių dalykų, bet tai nėra stabilūs, nekintantys postulatai. Augant vaikui keičiasi jo požiūris į moralinius dalykus, kartu kinta jo moralė. Mokytojo, auklėtojo, šeimos vaidmuo šiame procese tampa svarbia jėga. Tokio požiūrio laikėmės analizuodami teoretikų veikalus, mokslinius tyrimus, atlikdami tiriamąjį darbą.

Tyrimo metodai: 1. Mokslinės literatūros šaltinių analizė naudota atskleidžiant situaciją, teorinius smurto raiškos, paplitimo ir šalinimo galimybių prevencijos pagrindus. 2. Lyginamoji analizė ir sintezė. 3. Anketinė apklausa. Šie metodai buvo pasirinkti siekiant atsakyti į tyrimo klausimą: kokia situacija, smurto prevencija ir šalinimo galimybės Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklose? 4. MS EXCEL programa buvo apskaičiuoti tyrimo rezultatai.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Reprezentatyvios imties dydį apskaičiavome pagal V. I. Panyott (Paniotto) formulę. Norint gauti statistiškai patikimus duomenis pakako apklausti Kelmės rajono bendrojo lavinimo mokyklų 262 tiriamuosius (kaimo mokyklų mokinius) ir 226 tiriamuosius (miesto mokyklų mokinius), 64 tiriamuosius (kaimo mokyklų pedagogus) bei 23 tiriamuosius (miesto mokyklų pedagogus). Tyrime dalyvavo Kelmės rajono 6 kaimo pagrindinių mokyklų ir 2 vidurinių mokyklų bei 1 miesto

pagrindinės mokyklos ir 1 vidurinės mokyklos 7-9 klasių mokiniai, taip pat išvardintų mokyklų socialiniai pedagogai, 1 psichologas, 7-9 klasių auklėtojai. Tyrimas atliktas 2010 m. sausio- kovo mėnesiais.

Tyrimo etapai:

1 etapas. Atlikta mokslinės literatūros analizė, atskleista situacija, nustatyti teoriniai smurto raiškos, paplitimo ir šalinimo galimybių prevencijos pagrindai (2009-02-03- 2009-08-31). **2 etapas.** Palygintos Lietuvos ir kitų Europos šalių smurto bendrojo lavinimo mokyklose apraiškos (2009-09-01- 2009-11-02). **3 etapas.** Įvertinta smurto prevencija ir jo šalinimo galimybės. Parengta tyrimo metodika (2009-11-02- 2009-12-31).

4 etapas. Atliktas tyrimas ir lyginamoji Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, analizė ir sintezė (2010-01-14- 2010-03-30). Parengtos išvados; rekomendacijos praktikams ir strategams (2010-04-14- 2010-04-20).

Darbo praktinis reikšmingumas. Atliktas tyrimas ir pateikta lyginamoji Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą analizė leido nustatyti realią situaciją, susidariusią ugdymo įstaigose. Buvo įvertintos vykdomos prevencinės priemonės bei jų tikslingumas siekiant smurto, agresijos šalinimo efektyvumo. Parengtos išvados padėjo atskleisti, kad smurtas daugiau paplitęs kaimo bendrojo lavinimo mokyklose. Tyrimas gali būti panaudotas atliekant tolimesnį bei platesnį smurto paplitimo masto nustatymą įvairiose bendrojo lavinimo mokyklose. Susisteminta teorinė medžiaga gali būti naudinga mokyklų bendruomenėms, kitiems suinteresuotiems vaikų saugumu asmenims. Parengtos rekomendacijos: praktikams- mokyklų administracijoms, klasių auklėtojams, socialiniams pedagogams, psichologams; strategams- suaugusiųjų mokymo (švietimo) centrams, Švietimo ir mokslo ministerijai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro santrauka, summary, įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas (79 šaltiniai), 3 priedai. Darbe pateikiama 8 lentelės, 21 paveikslas.

1. SMURTO IR JO PREVENCIJOS SAMPRATA

Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, daug dėmesio skiriama kovai su smurtu, agresija ir patyčiomis. Bendrojo lavinimo mokyklose steigiami socialinių pedagogų, psichologų, mokytojų padėjėjų etatai. Šią veiklą reglamentuoja norminiai dokumentai: įstatymai, įsakymai, nutarimai.

Lietuvos Respublikos Švietimo įstatyme (2003) vienas iš principų užtikrina lygias galimybes ir socialinį teisingumą visiems mokiniams. 20 straipsnyje kalbama apie psichologinę pagalbą mokykloje. 21 straipsnyje nusakoma pedagoginės pagalbos paskirtis, kurios pagrindinis tikslas- padėti mokiniui adaptuotis bendrojo lavinimo mokykloje, užtikrinti jo saugumą.

Lietuvos Respublikos Seimo priimtame „Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo“ (1996-03-14) VII skyriuje „Vaikas ir socialinė aplinka“⁴ aptarti reikalingos pagalbos suteikimo vaikui, patyrusiam smurtą ar kiti, žalojantys jo sveikatą, veiksniai, o „Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija“ (2003-05-30) nurodo vaiko gerovės politikos strategines gaires. Šiose gairėse įvardinami pagalbos būdai, kurie turėtų būti taikomi vaikui, patyrusiam smurtą. Minėti dokumentai parodo, kad valstybei rūpi kiekvienas vaikas, o jo saugumas yra prioritetinė valstybės politikos dalis.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“ (2005) konstatuoja esamą padėtį, susijusią su smurtu prieš vaikus, ir pateikia jos analizę. Pažymėtinas pozityvus veiksnys- numatyta atlikti smurto prieš vaikus Lietuvoje monitoringą. Naujausias Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos patvirtinimo“ (2008) užtikrina ankstesnės programos tęstinumą ir garantuoja geriausios užsienio šalių prevencijos patirties pritaikymą mūsų valstybėje kovojant su smurtu, šviečiant visuomenę. Galima tikėtis, kad smurto prevencijos ir pagalbos programų įgyvendinimas duos teigiamų rezultatų, formuos aktyvią visuomenę, neabejingą vaikams ir jų saugumui.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymuose [30, 33] apibrėžiamos psichologo veiklos sritys, teikiant pagalbą mokiniui, patyrusiam smurtą. Ši veikla, siekiant užtikrinti didesnę efektyvumą, derinama su socialine pedagogine,

⁴ *Šeimos teisė. Vaikų ir moterų teisių apsauga*. Oficialių dokumentų tekstai su pakeitimais ir papildymais iki 2005-09-19. Sud. E. Mirončikaitė Vilnius, 2005.

specialiajā pedagogine ir specialiajā pagalba. Nustatyti socialinės pedagoginės pagalbos teikimo mokiniams tikslai, uždaviniai, principai, formos ir rūšys. Numatyti šių paslaugų gavėjai (mokiniai, tėvai, globėjai, rūpintojai), teikėjai (socialiniai pedagogai, klasės auklėtojai, mokytojai, mokyklų administracija) ir organizavimas. Išskirta ir akcentuojama viena iš pagalbos teikimo rūšių- smurto prevencija.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymais [31, 32] reglamentuojama prevencinio darbo grupių sudarymo tvarka bei veikla, numatomas atsakingas už smurto ir nusikalstamumo prevencijos, mokinių užimtumo organizavimą asmuo. Siekiama užtikrinti vaikų teises, saugumą ir jų gerovę.

Prevencinių programų, gyvenimo įgūdžių ugdymo integravimas į ugdomąją veiklą bendrojo lavinimo mokykloje reglamentuojamas įsakymuose [34, 35]. Juose aptariamas nuoseklusis mokymas, užtikrinamas mokinių, stokojančių mokymosi motyvacijos, nepritampančių bendrojo lavinimo mokykloje, turinčių bendravimo problemų, kurso kartojimas. Numatytas socialinės veiklos organizavimas kaip viena iš priemonių, užtikrinančių smurto prevencijos organizavimą bendrojo lavinimo mokykloje.

Apžvelgus šiuos dokumentus darytina išvada, kad Lietuvoje didelis dėmesys skiriamas vaiko saugumui užtikrinti bei smurto prevencijai vykdyti. Tačiau kyla klausimas, ar padaroma viskas, kas deklaruojama įvairiuose dokumentuose. Savo darbe mes pabandytume atsakyti į šį opų klausimą.

R. Lassahn (1999) teigia, kad vaikas gimsta laisvas, nesuvaržytas jokių apribojimų. Jo asmenybė formuojasi bendraujant su kitais, semiantis patirties. Jis, „kitaip nei gyvūnas, negimsta su nekintančiu ir jo elgesį lemiančiu veikimo ir gyvenimo būdu.<...> Išmoksta vaikščioti, kalbėti gimtąja kalba, sužino pagrindines elgesio normas, įgyja elementarių žinių ir pirminį patyrimą, dalyvaudamas socialinės grupės gyvenime“⁵. Dalyvavimas visuomenės gyvenime- iš pradžių šeimos, vėliau- ugdymo institucijose- formuoja vaiko charakterį, jo požiūrį į save ir aplinkinius. Teigiamas patyrimas ugdo pilnavertę, atsakingą asmenybę, neigiamas- skatina smurtą, agresijos protrūkius. Pasak D. Pūro (2008), „mokslininkai, analizuojantys mikro- ir makrosociumą <...>, prieina prie išvados, kad problema ne pačiuose žmonėse (ne žmogiškajame kapitale), o santykiuose tarp žmonių- sutriko vadinamas socialinis kapitalas“⁶.

Egzistuojanti visuomenės problema- smurtas, agresija, jų ištakos ir pasekmės domina įvairių šalių mokslininkus ir praktikus. Mokslininkai dažnai tapatina smurtą su

⁵ Lassahn, R. *Bendrosios pedagogikos pagrindai*. Vilnius, 1999, p. 7.

⁶ Pūras, D. *Ydingi bejėgiškumo ir prievartos ratai- būtinybė juos įveikti*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai. Vilnius, 2008, p.18. http://www.vaikulinija.lt/files_konf_pranešimai_lt.pdf [žiūrėta 2009-10-23].

agresija. Pasak D. Olweus (2008), kai mokinys „patiria patyčias ar tampa auka, kai ji arba jis susiduria su pasikartojančiais ir besitęsiančiais neigiamais poelgiais iš vieno ar kelių kitų“⁷ yra **smurtas**. Šios minties patvirtinimą galima rasti ir lietuvių mokslininkų darbuose. E. Karmaza ir kt. (2007) teigia, kad „**smurtas** mokykloje- tai prievartos pasireiškimas vaikų institucijos teritorijoje ar tarp jos bendruomenės narių“⁸. Panašiai smurtą apibūdina ir S. Kemerienė, N. Grigutytė (2005). Šios mokslininkės, kaip Karmaza ir kt., pateikia Pasaulinės sveikatos organizacijos siūlomą prievartos apibrėžimą: „**prievarta (smurtas) prieš vaikus ir nepriežiūra**- visos fizinio ir (arba) emocinio blogo elgimosi, seksualinės prievartos, apleidimo ar aplaidžios priežiūros, komercinio ar kitokio pobūdžio išnaudojimo naudojantis atsakomybe už vaiką, jo pasitikėjimu ar valdžia jo atžvilgiu formos, keliančios faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai ar orumui“⁹.

Anot D. G. Myers (2000), „**agresija**- bet koks fizinis ar žodinis elgesys siekiant pakenkti arba sunaikinti“¹⁰. E. Fromas (1994) agresiją vertina kaip žmogaus gynybinę reakciją, nukreiptą prieš grėsmę. Mokslininko teigimu **agresija** - tai „savo asmenybės įtvirtinimas“¹¹. Fromas, skirtingai nei D. G. Myers, siūlo atskirti agresiją, kuria norima įsitvirtinti, tapti lyderiu teigiama prasme, nuo agresijos, kuria siekiama pakenkti. J. Rumpf (2004), kalbėdamas apie agresijos poveikį vaikui, panašiai kaip ir E. Fromas bei D. G. Myers, teigia, kad **agresija**- tai jausmai, kurie dažnai būna nevaldomi ir gali sukelti neigiamų veikslių bei emocijų protrūkį. A. Grun (2003), pratęsdamas šių mokslininkų mintis teigia, kad „vaikas, kuriam stinga kitų dėmesio, pradeda ką nors naikinti, kad pagaliau kas nors pradėtų juo rūpintis“¹².

N. Sturlienė (2007), nagrinėjanti mokinių socialinius įgūdžius, tvirtina, kad jų tarpe **agresija** dažnai pasireiškia kaip noras pakenkti ar sunaikinti, užvaldyti silpnesnį už save¹³. Taip atsitinka dėl to, kad agresyviame vaikui sunkiai sekasi suvaldyti emocijas. Jis vengia asmeninės atsakomybės, negeba adekvačiai įvertinti savo poelgių, nesupranta pats savęs. Panašiai apie agresiją kalba N. Bražienė, D. Mockienė (2008), teigiančios, kad **agresija**- tai tam tikras veiksmas, kuriuo siekiama tikslo- padaryti žalos kitam asmeniui, pakenkti.

⁷ Olweus, D. *Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai. Vilnius, 2008, p. 20.
http://www.vaikulinija.lt/files_konf_pranešimai_lt.pdf [žiūrėta 2009-10-23].

⁸ Karmaza, E., Grigutytė, N., Karmazė, E. G. *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius, 2007, p. 7.

⁹ *Smurto prevencija mokyklose*. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005, p. 26-27.

¹⁰ Myers, D. G. *Psichologija*. Kaunas, 2000, p. 671.

¹¹ Фром, Э. *Анатомия человеческой деструктивности*. Москва, 1994, p. 168.

¹² Grun, A.. *Gerai elgtis su savimi: lydėti, patarti, gydyti*. Vilnius, 2003, p.47.

¹³ Sturlienė, N. *Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa "Tiltai"*. Kaunas, 2007, p.17

Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintame nutarime „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos patvirtinimo“ (2008), kaip ir E. Karmazos, N. Grigutytės, E. G. Karmazės (2007) bei V. Sruogos, B. Jakubkaitės (2002) išskiriamos tokios smurto formos: emocinis smurtas, fizinis smurtas, seksualinis smurtas.

Šiame darbe mes vadovausimės E. Karmazos ir kt. (2007) pateikiamomis smurto formų sampratomis:

- **Emocinis smurtas**- judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, nuvertinimo, menkinimo, žeminimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, keliantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralei ar socialinei sveikatai ir vystymuisi.
- **Seksualinis smurtas**- priklausomų raidos požiūriu vaikų įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius.
- **Fizinis smurtas**- tų asmenų, kurie yra atsakingi už vaiką, turi jo pasitikėjimą ar santykinę valdžią jam ir galimybę jį kontroliuoti, faktinę ar potencialią žalą vaikui keliantys veiksmai sąveikaujant (arba nesąveikaujant) su juo.

Kaip atskira smurto forma įvardinamos patyčios. Anot V. Targamadzės, D. Valeckienės (2007), R. Povilaičio, J. S. Jasiulionės (2008), **patyčios** yra tyčiniai veiksmai, kurie pasikartoja. Patyčių situacijose vyrauja psichologinė ar fizinė jėgos persvara¹⁴. Panašiai teigia D. Olweus (2007), kuris **patyčias** apibrėžia kaip agresyvų elgesį arba tyčinį „žalos darymą“, pasikartojantį veiksmą, tarpasmeninį santykį, kuriam būdingas galios arba jėgos demonstravimas.

Kaip matome iš pateiktų smurto sąvokos apibrėžčių, minėti mokslininkai, nagrinėjantys smurto atsiradimo priežastis, bandantys nustatyti jo prigimtį, teigia, kad smurtas, agresija ir patyčios egzistuoja greta, yra susiję. Dėl šių priežasčių nagrinėdami smurto sampratą vadovausimės būtent tokiu požiūriu.

Įvertinus smurto sampratos aiškinimus, tikslinga atkreipti dėmesį į kitas sąvokas, vartojamas nagrinėjant mūsų temą. Smurtas neatsiranda iš niekur. Jį sąlygoja įvairios priežastys. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas (2000) **priežastį** įvardina kaip socialinį reiškinį, dėl kurio įvyksta kitas reiškinys¹⁵. Netinkamas tėvų, draugų, mokinių elgsenys, diskriminacija, žalojanti žiniasklaidos, interneto, televizijos įtaka, skurdas, socialinė įtampa, kurią patiria vaikas- tai dažniausiai pasitaikančios smurto priežastys.

¹⁴ Povilaitis R., Jasiulionė J. S. *Moku bendrauti be patyčių*. Rekomendacijos vaikams ir paaugliams. Vilnius, 2008, p. 7.

¹⁵ *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Red. kolegija: Keinys, S. ir kt. Vilnius: 2000. p. 603.

Smurto sukeltos **pasekmės**- „padarinys, rezultatas“¹⁶. Emociškai ir fiziškai sužlugdytos asmenybės, išsivystęs nepilnavertiškumo kompleksas, mirtis- tai tik keletas paslėpto ar atviro smurto pasekmių. Smurtas griaua gyvenimus ir galimybes bei gimdo su viskuo susitaikiusią visuomenę¹⁷.

Bendrojo lavinimo mokyklose organizuojama pagalba smurtą patyrusiems mokiniams, vykdomos prevencinės programos. Pasak G. Kvieskienės (2000), **smurto prevencija**- priemonės, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams ir nepageidautinoms pasekmėms¹⁸. Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programoje randame panašią apibrėžtį, kad „**prevencija**- veikla, skirta nusikalstamo elgesio rizikai mažinti, imantis visuomenės švietimo, informavimo priemonių, neleidžiančių atsirasti smurtui prieš vaikus“¹⁹.

Apibendrinant minėtų mokslininkų pateiktas smurto, agresijos, patyčių ir prevencijos sampratų apibrėžtis galima formuluoti, kad smurtas pasireiškia per fizinę, emocinę (psichologinę) ar seksualinę prievartą, patyčias. Smurto pobūdis ir patiriami neigiami veiksniai žaloja mokinių asmenybę, neleidžia jai laisvai ir harmoningai vystytis.

¹⁶ *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Red. kolegija: Keinys, S. ir kt. Vilnius, 2000. p. 507.

¹⁷ Tyrimas „*Kuriame Europą vaikams ir su vaikais*“. 2006.

http://www.etib.lt/site_files/aktualijos%20ir%20naujienos%20Factpack%20Lithuania.doc. [žiūrėta 2009-10-22].

¹⁸ Kvieskienė, G. *Socializacijos pedagogika*. Vilnius, 2000, p.81.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (2008-04-24, Nr. 392) „*Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos patvirtinimo*“. Valstybės žinios, Nr. 51- 1892. Vilnius, 2008.

2. LIETUVOS IR KITŲ EUROPOS ŠALIŲ SMURTO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE ANALIZĖ

Smurto paplitimo mastai verčia sunerimti. Kasdien žiniasklaidos per televiziją, radiją, laikraščiuose ar internetu platinami vis nauji faktai, agresijos prieš vaikus įvykių apžvalga skatina plačiąją visuomenę ieškoti prievartos apraiškų ištakų ir su jomis kovoti. Ši tema aktuali ne tik Lietuvos, bet ir kitų Europos šalių mokslininkams. Didžiausi tiriamieji mokslo darbai atlikti Norvegijoje. D. Olweus (2008) pasiūlytos smurto prieš vaikus prevencinės programos, kurios vykdomos Norvegijoje bei daugelyje kitų Europos šalių, įtrauktos ir į Lietuvos Respublikos Vyriausybės vykdomą nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programą.

Pateiksime smurto bendrojo lavinimo mokyklose lyginamąją analizę remdamiesi žinomų Europos šalių mokslininkų: D. Olweus (2008), A. Baraldsnes (2008), K. Rornes (2008), G. Gini (2008) ir kt., taip pat Lietuvos mokslininkų: A. Zaborskio, L. Cirtautienės N. Žemaitienės (2005), M. Barkauskaitės, L. Žadeikaitės (2006) ir kt. atliktais tyrimais ir jų pateiktomis išvadomis bei rekomendacijomis. Mes išanaluosime ne tik smurto sampratą, bet ir situaciją, susidariusią Lietuvos bei Europos šalyse, prevenciją ir šalinimo galimybes.

Kaip teigia Ž. Barkauskaitė Lukšienė (2008), „prievartos naudojimas tarp mokinių išlieka viena aktualiausių problemų bendrojo lavinimo mokyklose“²⁰. Patyrę smurtą mokiniai jaučiasi nesaugūs, pastebimi jų elgesio sutrikimai, atsiranda psichologinių problemų. Panašiai mano L. Bukšnytė, A. Kitrys (2008). Minėti autoriai pažymi, kad „smurto padariniai gali būti situaciniai arba ilgo poveikio“²¹. Patirto smurto pasekmės gali būti jaučiamos ir po daugelio metų, kurios pasireiškia asmenybės susidvejinimu, alkoholizmu, narkomanija, polinkiu į nusikaltimus, savižudišku elgesiu.

K. Rornes (2008), tyrinėjanti mokinių, patyrusių smurtą, savijautą, tvirtina, kad Norvegijoje apytiksliai 60.000 vaikų ir paauglių pabunda kiekvieną dieną jausdami įbauginimo baimę²². Šie skaičiai rodo, kad vaikai, patirdami baimę kenčia emociškai,

²⁰ Barkauskaitė Lukšienė, Ž. *Smurto raiška bendrojo lavinimo mokykloje*. ISSN 1392-9569. Socialinė sanglauda. 2008, Nr.6, p. 67. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=108&sid=aldd466c-38f3-46c7-9069-d80f64a62237%40sessionmgr111> [žiūrėta 2009-10-29].

²¹ Bukšnytė, L., Kitrys, A. *Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai*. ISSN 1392-0340. Pedagogika. 2008, Nr.91, p. 60. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=108&sid=aldd466c-38f3-46c7-9069-d80f64a62237%40sessionmgr111> [žiūrėta 2009-11-27].

²² Rornes, K. *When bullying becomes a court case, the victim has everything to lose and nothing to gain. Lena's – a bullied child*. 2008, p. 2: „In Norway about 60.000 children and adolescents waken each day to the fear of being bullied“. http://www.oecd-sbv.net/upload/Lena's_story.pdf [žiūrėta 2009-11-19].

prastėja jų mokymosi rezultatai, silpnėja mokymosi motyvacija, atsiranda nenoras bendrauti.

G. Sakalauskas, L. Ūselė (2007), remdamiesi PSO atliktu tyrimu pažymi, kad Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose yra smurtaujama dažniau, nei kitose Europos, ypač Vakarų, šalyse. Mokslininkai atkreipia dėmesį į tai, kad Lietuva sulaukia vis daugiau raginimų iš Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bei kitų institucijų imtis radikalių priemonių, kurios pataisytų esamą situaciją vaiko teisių apsaugoje, siekiant išvengti sunkių padarinių, traumuojančių vaiko asmenybę tiek morališkai, tiek fiziškai. Tokie veiksniai padėtų formuoti naują visuomenės požiūrį į vaiką ir jo apsaugą. Panašų apibendrinimą pateikia Vaiko teisių apsaugos kontrolierė R. Šalaševičiūtė pranešime²³, perskaitytame konferencijoje „Padėkime vaikams rasti sėkmę gyvenime: socialinio ir emocinio intelekto galia“ (2008). Kontrolierė, remdamasi PSO tyrimo duomenimis, pastebi, kad Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose didėja socialinis bei psichologinis nesaugumas, šalis vis dar išlieka pirmaujančių gretose pagal mokinių savižudybių skaičių. Daug vaikų patiria patyčias (61 proc.) kasdien, didesnė dalis mokinių- berniukai.

Įvertinus G. Sakalausko, L. Ūselės tyrimų duomenis, taip pat išanalizavus konferencijos medžiagą, daroma išvada, kad sprendžiant smurto problemas būtina imtis politinių sprendimų, atsakingai įgyvendinti įvairias programas, paramos ir pagalbos priemonės plačiąja prasme. Anot M. Barkauskaitės, L. Žadeikaitės (2006), „žmogaus kaip didžiausios vertybės pripažinimas, jos nepažeidžiamumo visom išgalėm ir formom globalus siekimas patvirtina, kad žmonių tarpusavio santykiai yra ne tik pagrindinis veiksnys žmogui tampant socialine būtybe, bet ir jo socialinės ir fizinės sveikatos, saugumo, saviraiškos ir t.t. pagrindas“²⁴.

Vaikas šeimoje, mokinys mokykloje galės jaustis visiškai saugus tik tuo atveju, jeigu suaugusieji bendromis jėgomis bandys užkirsti kelią smurtui, sieks harmonijos bei humanizmu grįstų santykių formavimosi. Demokratiški politikų sprendimai, humanizmo principų laikymasis, taikūs ir nuoširdūs mokinių, mokytojų, tėvų tarpusavio santykiai padeda formuoti sąmoningus piliečius, gebančius gerbti kitą žmogų.

²³ R. Šalaševičiūtė. *Vaiko gerovės samprata Europos Sąjungos kontekste*. Konferencija „Padėkime vaikams „rasti sėkmę gyvenime: socialinio ir emocinio intelekto galia“. Vilnius, 2008, p. 2.

<http://www.gelbvaik/sites/default/files/dokumentai/vaiko%20geroves%20samprata.doc> [žiūrėta 2009-10-22].

²⁴ Barkauskaitė, M. Žadeikaitė, L. *Santykiai kaip žmogaus ugdymo metodologinė paradigma*. 2006, p. 39. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~IS> [žiūrėta 2009-11-07].

2.1. Smurto formos bendrojo lavinimo mokykloje

A. H. Maslow (2006), analizuodamas asmenybės ir motyvacijos sąsajas, nustatė, kad „kai saugumo poreikiai patenkinti, organizmas išlaisvinamas siekti meilės, nepriklausomybės, pagarbos, savigarbos ir t. t.“²⁵. Priešingu atveju pradeda reikštis kiti faktoriai: vaikas negali ramiai miegoti naktį, nuolat jaučia įtampą, netenka ryžto pasipriešinti smurtui ir pan. Siekdamas patenkinti nepakankamai patenkintus poreikius, pradeda visko siekti jėga. J. Rumpf (2004), remdamasi A. Maslow idėjomis apibendrina- „šis humanistiniame paaiškinimo modeliui priskirtas požiūris yra turbūt dažniausiai sutinkamas smurto priežasčių aiškinimas“²⁶.

Viena iš smurto formų, turinčių didelę reikšmę mokinių savijautai, įtakojančių jų elgesį yra **emocinis smurtas**. Mokslinėje literatūroje vartojamas ir terminas **psichologinis smurtas**.

Anot B.A. Reardon (2000, III dalis) vaikai, turintys sveiką savivertę, labiau linkę būti pakantūs kitiems. Jie labiau psichologiškai stabilesni, pozityviau mąstantys, geriau valdantys savo emocijas. J. Gray (2009) pastebi, kad gebantis susitvarkyti mokinys gali išvengti trikdančio elgesio ir emocinio smurto.

„**Emocija** [lot. *e+movere*- išjudinti, sujaudinti]- konkrečios situacijos aktualus jausmas, stiprinantis ar silpninantis, organizuojantis žmogaus veiklą ar elgesį“²⁷. Vadinasi, mokinys, bendraudamas su kitais, turėtų pirmiausia mokėti gerai elgtis su savimi, nes tai yra tvirtos ir psichologiškai stabilios asmenybės pagrindas. Pasak A. Grun (2003), kiekvienas vaikas, kai ignoruojamas jo ypatingumas, nepakartojamumas, iš jo pradeda šaipytis, nepaisyti jo jausmų, tampa labiausiai pažeidžiamas. Vaiko patiriamas emocinis smurtas sukelia baimę likti atstumtam, būti paliktam. Atsiranda kaltės ir nesėkmės baimė.

V. Sruoga, B. Jakubkaitė (2002), A. Kurienė (2007) tvirtina, kad žodžiai gali įžeisti labiau, nei fiziniai veiksmai- mušimas, stumdymas, spardymas ar kt. Psichologinė agresija, grasinimas, gąsdinimas, šmeižtas, ignoravimas ir kt.- emocinis smurtas ilgam paliekantis gilius, vidinius, nematomus randus. I. Vareikienė, V. Malinauskienė (2007) nurodo, kad patirtas emocinis ar fizinis smurtas atsiliepia visai asmenybės raidai, dažnai atvejais net nulemia protinius sutrikimus. Jos tyrimais nustatė, kad „tyčiojimas gali sukelti galvos skausmą, pykinimą, virškinimo sutrikimą“, o „streso išgyvenimas vaikams gali nulemti imuninės sistemos susilpnėjimą ir padidėjusį jautrumą įvairioms infekcinėms

²⁵ Maslow, A. H. *Motyvacija ir asmenybė*.- Vilnius, 2006, p.94.

²⁶ Rumpf, J. *Rėkia, pešasi, viską gadina*. Kaunas, 2004, p. 18.

²⁷ Jovaiša, L. E. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius, 2007, p. 69.

ligoms²⁸. Mokinys, patiriantis smurtą, bijo ne tik savo bendraamžių, bet ir mokytojų, net tėvams bijo prisipažinti, kad mokykloje patiria pažeminimą ar agresiją. Tokia padėtis veda į aklavietę, pasidaro sunku pačiam rasti išeitį iš susidariusios situacijos.

Neigiamų, kaip ir teigiamų, emocijų išmokstama ankstyvoje vaikystėje, šeimoje. Vaikai, atėję į mokyklą, mokosi tinkamo elgesio taisyklių. Pasak D. G. Myers (2000), **elgesys** - prigimties bei patirties rezultatas. Panašaus požiūrio laikosi ir A. Gučas (1990), tik jis pabrėžia gerų vaiko kontaktų su mokytojais svarbą siekiant išvengti emocinio (psichologinio) smurto pasekmių. Anot S. Herm (2004), su kiekvienu vaiku galima rasti ryšį, tik reikia bendrauti, kalbėtis apie tai, kas vaikui svarbu, o santykius grįsti pasitikėjimu.

B. Kairienė, D. Ščerbakova (2008,) nurodo, kad „daugelyje valstybių atsisakoma holistinio požiūrio į mokyklą, kaip instituciją, kur vaikai rengiami būti laimingais, sveikais, tolerantiškais, patenkintais ir veikliais piliečiais. Mokykla vis dažniau laikoma vieta, kur vaikai visų pirma įgyja žinių ir įgūdžių, būtinų sėkmingai konkuruoti²⁹, neprarandant saugumo ir savigarbos jausmo.

Lietuvoje atlikta emocinio smurto bendrojo lavinimo mokyklose tyrimų (M. Barkauskaitė, L. Žadeikaitė (2006), I. Vareikienė, V. Malinauskienė (2007), E. Karmaza, N. Grigutyte, E. G. Karmazė (2007) ir kt.), pateikta išvadų ir rekomendacijų. Ž. Barkauskaitė Lukšienė, analizavusi smurto Vilniaus miesto mokyklose raišką, nustatė, kad emocinį smurtą patiria apie 20 proc. daugiau berniukų nei mergaičių. Pažymėtina, kad net 82,98 proc. pažangių mokinių patyrė emocinį smurtą. Vadinasi, ne tik kitokią išvaizdą turintys, blogai besimokantys ar socialiai apleisti mokiniai yra pažeidžiamesni. Dažniais atvejais ir gerai besimokantys ir besielgiantys, tvarkingi vaikai gali patirti emocinį smurtą.

Palyginus Ž. Barkauskaitės Lukšienės pateiktus tyrimų rezultatus su G. Gini (2008), Padujos universiteto mokslininko, gautais duomenimis darosi akivaizdu, kad ir Italijos bendrojo lavinimo mokyklose vyrauja emocinis smurtas. Tiek Lietuvos, tiek Italijos mokyklose emocinio smurto paplitimui reikšmės turi aplinka, kurioje vaikai mokosi. Anot G. Gini, norint užkirsti kelią emocinio smurto plitimui mokykla turi vykdyti tolerantišką politiką, reikalingas aktyvus visų mokytojų, vaikų ir tėvų bendradarbiavimas³⁰.

²⁸ Vareikienė, I., Malinauskienė, V. *Priekabiavimo mokykloje, konfliktų šeimoje ir moksleivių sveikatos sutrikimų sąsajos*. Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas, tomas XI, 2007, Nr.4, p.257. Prieiga per internetą < <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-elABa-0001:04~Is> >[žiūrėta 2009-09-11].

²⁹ Kairienė, Ščerbakova, D. *Vaikų patiriamo smurto mokykloje prevencinės galimybės*. Socialinis darbas, 2008, Nr. 7 (2), p. 68-69. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=108&sid=aldd466c-38f3-46c7-9069-d80f64a62237%40sessionmgr111> [žiūrėta 2009-11-18].

³⁰ Gini, G. *Italian Elementary and Middle School Students' Blaming the Victim of Bullying and Perception of School Moral Atmosphere*. 2008, Nr. 4, p. 351: „School antibullying policies require the active cooperation of all teachers, children, and parents“. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=107&sid=039ace62-c56f-451a-a30f-66f67296da2c%40sessionmgr114> [žiūrėta 2009-11-18].

Lietuvoje smurto paplitimas bendrojo lavinimo mokyklose dar nepakankamai tyrinėtas, nėra pateikta išsami kaimo ir miesto mokyklų lyginamoji analizė šiuo požiūriu. Europos šalyse mokslininkai jau yra atlikę tokių darbų. D. Olweus (2008), tyrinėjantis įvairias smurto apraiškas mokykloje, teigia, kad miesto mokyklose tyčiojamosi mažiau, nei kaimo³¹. Tikėtina, kad tam įtakos turi mokytojų vykdoma prevencinė veikla, įvairesni jos modeliai.

A. Rosan (2009) atliko tyrimą Rumunijos kaimo ir miesto mokyklose (tyrimo imtis- 829 keturiolikos- aštuoniolikos metų tiriamieji). Mokslininkas buvo iškėlęs vieną iš hipotezių- nebus reikšmingo skirtumo tarp miesto ir kaimiškosios aplinkos vaikų patiriamo smurto, konkrečiai- emocinio smurto. Atlikus lyginamąją analizę paaiškėjo, kad net 72,7 proc. visų tyrime dalyvavusių mokinių mokykloje patiria emocinį smurtą. Blogai elgiasi ne tik tos pačios klasės mokiniai, bet ir vyresni vaikai, kartais ir mokytojai, kitas mokyklos personalas. Dažniausiai smurtaujama mokyklos koridoriuose (41,8 proc.), klasėje (35 proc.), už mokyklos ribų (38,3 proc.). Didžioji dalis smurtinio elgesio pasireiškia pertraukų metu- net 48,7 proc. mokinių tvirtina patiriantys savo atžvilgiu blogą elgesį. Net 46,7 proc. vaikų džiaugėsi sulaukiantys pagalbos iš mokytojų ar kito mokyklos personalo. Pasitvirtino hipotezė- reikšmingo skirtumo tarp miesto ir kaimo bendrojo lavinimo mokyklų mokinių smurto atvejų nenustatyta.

Apžvelgus K. Rornes, A. Rosan, G. Gini, Ž. Barkauskaitės Lukšienės, B. Kairienės, D. Ščerbakovos, G. Sakalausko, L. Ūselės pateiktas tyrimo išvadas galima daryti prielaidą, kad tiek Lietuvos, tiek Italijos, Norvegijos ar Rumunijos bendrojo lavinimo mokyklose vyrauja emocinis smurtas. Jį nustatyti yra labai sudėtinga- mokiniai linkę nutylėti patirtą skriaudą.

Bendrojo lavinimo mokyklose mokiniai patiria **fizinį smurtą**. Ši smurto forma suteikia vaikui fizinio skausmo, sukelia baimę ir nepasitikėjimą, nenorą bendrauti su klasės ar mokyklos bendruomene.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) teigia, kad „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“³². Šis humanizmo principas apibrėžia žmogaus esmę. Kiekvienas mokinytis, besimokantis mokykloje, turi teisę į visišką asmens neliečiamybę. Vaikas gali tikėtis mokytojų bei kitų pedagoginių darbuotojų pagalbos, kai pažeidžiamos šios jo teisės. Bet ne kiekvienas iš jų išdrįsta kreiptis į suaugusiuosius, kai taip atsitinka. Dažnai sunku pamatyti, kad vaikas patyrė emocinį smurtą, o fizinis smurtas yra pastebimas- lieka nubrozdinimai, randai, matosi kraujosruvos, stumdant suplėšomi

³¹ Olweus, D. *Patyčios mokykloje. Ką žinome ir galime padaryti*. Vilnius, 2008, p.16.

³² *Pagrindiniai Jungtinių Tautų žmogaus teisių dokumentai*. Vilnius, 2008, p. 13.

drabužiai, išpešami plaukai. Vaikas, patirdamas nepageidaujamą agresyvių elgesį ir fizinį kontaktą, kenčia ne tik fiziškai, bet ir moraliai. Anot V. Sruogos, B. Jakubkaitės (2002), žeminamas jo orumas, o smurtiniai veiksmai gali paskatinti nukentėjusius mokinius taip pat agresyviai elgtis, duoti atsaką naudojant jėgą. Neretai tėvai, išgirdę apie prieš jų vaikus panaudotą fizinį smurtą, pataria nenusileisti. Taip atsiranda grandininė reakcija, kuri sukuria nepalankią atmosferą ugdymo įstaigose. Nuolat besikartojančios konfliktinės³³ situacijos, kaip teigia R. Želvys, gali sukelti nepageidaujamus padarinius. Tuomet būtina įsikišti ne tik socialiniams pedagogams, psichologams, klasių auklėtojams, bet nuošalyje negali likti ir visa mokyklos bendruomenė, kuri kartu su administracija privalo imtis atitinkamų prevencinių priemonių.

Baudžiamojoje teisėje „fizinis smurtas apibrėžiamas kaip pavojingas visuomenei ir priešingas teisei poveikis kito žmogaus organizmui, padarytas prieš jo valią“³⁴. Šis smurtas „nukreiptas į materialius padarinius: gyvybės atėmimą, sveikatos sutrikdymą, skausmo ar kitokių fizinių kančių sukėlimą, laisvės atėmimą ar bejėgiškumo būklės sukėlimą“³⁵.

E. Karmaza, N. Grigutyte, E. G. Karmazė (2007) pateikia Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenis apie fizinio smurto paplitimą mokykloje. Teigiama, kad 2004 m. fizinį smurtą mokykloje patyrė 1417 mokinių, 2005 m.- 1644 mokiniai, 2006 m.- 1499 mokiniai. Šie duomenys nėra visai tikslūs, nes ne apie visus smurtinius atvejus yra pranešama.

B. Kairienės, D. Ščerbakovos (2008) atliktas tyrimas parodo, kad net 27 proc. tiriamųjų mokykloje patyrė fizinį smurtą. Ž. Barkauskaitė Lukšienė (2008) nustatė, kad beveik 20 proc. daugiau berniukų patiria fizinį smurtą, nei mergaitės. Šie duomenys rodo, kad smurtas mokyklose didėja.

Apie mokytojų naudojamą smurtą prieš vaikus duomenų rasti labai sunku, nes tai yra pavieniai nustatyti atvejai. Tyrimų beveik nėra atlikta, nėra apibendrintų duomenų. Dažniau kalbama apie mokinių smurtą, taikomą vienu prieš kitus.

Ispanijoje, Vengrijoje ir Čekijoje atliktas tyrimas, kuriuo buvo siekiama nustatyti, kaip mokytojai vertina smurto paplitimą bendrojo lavinimo mokykloje. Tyrimo imtis- 339 vidurinės mokyklos mokytojai. Ispanija buvo pasirinkta kaip išsivysčiusi Europos Sąjungos

³³ *Konfliktas*- tai priešingų požiūrių susidūrimas, sukeliantis nemalonius išgyvenimus. Želvys, R. *Bendravimo psichologija*. Vilnius, 2007, p.157.

³⁴ Grinevičiūtė, K. *Žiauraus elgesio su vaikais samprata baudžiamojoje teisėje*. ISSN 1392-6195. Jurisprudencija. 2008 11 (113); 107-113, p.109 <http://web.ebscohost.com/ehost/resultsadvanced?vid=3&hid=5&sid=91b138fe-0681-46dd-85f1-f76c94e7ba97%40sessionmgr> [žiūrėta 2009-10-01].

³⁵Ten pat, p. 109.

šalis, o Vengrija ir Čekija- kaip posovietinės šalys naujokės, su skirtinga politine sistema. Rezultatai nustebino tyrėjus. Paaiškėjo, kad Ispanijoje ir Čekijoje smurtas pasiekęs aukštesnį lygį, nei Vengrijoje. Net 40 proc. mokinių mano, kad mokytojai jų atžvilgiu naudoja agresiją. Tik 5 proc. mokytojų buvo įbauginti mokinių, tačiau 66 proc. mokytojų moterų patyrė fizinį ar emocinį smurtą iš mokinių³⁶.

Galima daryti išvadą, kad net ir labai išsivysčiusiose šalyse, kur galbūt ugdymo, auklėjimo sistema sutvarkyta, smurtas tarp mokinių retesnis. Vyrauja didesnė tolerancija ir pasitikėjimas vienu kitais.

Tyrimo „Kuriame Europą vaikams ir su vaikais“ (2006) tikslas- užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą visais lygmenimis, jo dalyvavimą, vykdyti smurtautojų baudžiamąją atsakomybę. Įdomu tai, kad pateikiami faktai apie fizinio smurto paplitimą buvusiose Sovietų Sąjungos respublikose. Tyrimas parodė- 2000 m. Gruzijoje net 31,8 proc. vaikų buvo patyrę fizinės bausmės, bet 96 proc.- nuo mokytojų. Rusijos federacijoje- 16 proc. patyrė mokytojų fizinį smurtą, o Armėnijoje vaikai nuolat yra plekšnojami ir mokykloje, ir namuose. Nustatyta, kad mergaitės šiose šalyse smurtą patiria dažniau, nei berniukai.

A. Didžiokienė, N. Žemaitienė (2005) 17-koje Kauno miesto vidurinių mokyklų atliko tyrimą su rizikos grupės vaikais (tyrimo imtis- 211 dešimties- šešiolikos metų tiriamųjų). Šiuo tyrimu norėta išsiaiškinti smurtą patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinę savijautą. Nustatyta, kad net 60,7 proc. berniukų ir tik 39,3 proc. mokykloje jautėsi vieniši, mergaitės. Berniukams sunkiau sekėsi bendrauti su bendraamžiais, neįautė vidinės darnos. Mokslininkų teigimu, „patirtas fizinis smurtas labai pažeidžia berniukų, kaip stipriosios lyties atstovų, savigarbą“³⁷, riboja jų socialinius ryšius, sukelia destruktivyvų elgesį.

Ch. Watkins, M. Mauthner, R. Hewitt, D. Epstein, D. Leonard (2007) dešimtyje Londono valstybinių vidurinių mokyklų atliko tyrimą- interviu su mokykloje dirbančiais mokytojais ir besimokančiais mokiniais. Pasirinktos mokyklos, kurios buvo taip vadinamuose „nesaugiuose“ miesto rajonuose. Siekiama nustatyti, kaip jaučiasi mokiniai, patyrę fizinį smurtą neelitinėse mokyklose. Mokslininkus domino, kokį poveikį daro mokyklos bendruomenės operatyvus įsikišimas, kai nukenčia vaikai. Buvo nustatyta, kad tose mokyklose, kuriose stengiamasi nenuitylėti apie smurtinį įvykį, ieškoti būdų kaip išvengti tokių situacijų pasikartojimo, fizinis ar kt. konfliktas būdavo išsprendžiamas greitai ir efektyviai. Šiose mokyklose buvo skiriamas didelis dėmesys smurto prevencijos

³⁶ Linares, J. J. G., Diaz, A. J. C., Fuentes, M. del C. P., Acien, F. L. *Teachers' perception of school violence in a sample from three european countries*. European Journal of Psychology of Education. 2009, Nr 1, p.49-59. <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=4&hid=118sid> [žiūrėta 2009-11-06].

³⁷ Didžiokienė, A., Žemaitienė, N. *Smurtą patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta*. Kaunas, 2005, Medicina., Nr. 41(1), p.64.

programų įgyvendinimui. Prieita prie išvados, kad gerų rezultatų gali pasiekti tos mokyklos, kuriose vyrauja tolerancija kito mokinio atžvilgiu, taip pat kokybiški santykiai mokyklos viduje- tarp darbuotojų ir mokinių, t.y. „asmeninis kolektyvinis modelis yra efektyvesnis negu racionalus biurokratinis modelis“³⁸.

Palyginus Didžiosios Britanijos mokslininkų pateiktas išvadas su Ž. Barkauskaitės Lukšienės (2008) tyrimo metu nustatytais faktais aiškėja, kad Lietuvos, kaip ir Londono mokyklų, mokiniai dažniau nuo fizinio smurto nukenčia, nes „nemoka konfliktų spręsti derybų keliu, todėl kovodami dažniau renkasi jėgą“³⁹. Galios demonstravimas tampa negatyviu savivertės įtvirtinimu.

Akivaizdu, kad Lietuvos mokyklose konfliktus taip pat derėtų dažniau spręsti pasitelkus visą mokyklos bendruomenę, vadovaujantis tolerancijos ir pakantumo kitiems, kitokiems principu. Taip pat galima tvirtinti, kad Lietuvos bei aptartų Europos valstybių bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai, patyrę fizinį smurtą, jaučiasi nesaugūs, vieniši, nesuprasti. Berniukai, dažniau nei mergaitės (išskyrus posovietines respublikas- Rusiją, Armėniją ir kt.), nukenčia nuo bendramokslų, kartais ir nuo pedagoginių darbuotojų.

Seksualinis smurtas- kita bendrojo lavinimo mokyklose sutinkama smurto forma. Ji sunkiai nustatoma ir įrodoma, žaloja jauną organizmą ir griaua asmenybę, palieka traumuojančius psichiką padarinius.

Europos valstybėse veikiausiai seniai kalbama apie seksualinį smurtą, stengiamasi visais įmanomais būdais užkirsti jam kelią. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1989) 19 straipsnis⁴⁰ nurodo, kad vaikui, patyrusiam seksualinį smurtą, turi būti suteikta visokeriopa specialistų pagalba. Tai reikėtų padaryti taktiškai, nepažeidžiant nuskriaustojo orumo.

Lietuvoje ši tema palyginus nauja. Daugiau dėmesio imta skirti 1995 m. ratifikavus Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos įstatymą, bei priėmus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (1996). Žiniasklaidos dėka plačioji visuomenė pamatė, kad šeimose, mokyklose sparčiai daugėja seksualinio pobūdžio nusikaltimų. Mokslininkai, sujaudinti prieš vaikus naudojamos prievartos mastų ir žiaurumo, atliko nemažai tyrimų ir priėjo prie išvadų, kad seksualinį smurtą patyrę vaikai jaučiasi kalti dėl to, kas atsitiko. Pasak A. Kurienės (2007), „tai nėra normalu- tai yra nusikaltimas. Nesvarbu, ar

³⁸ Watkins, Ch., Mauthner, M., Hewitt, R., Epstein, D., Leonard, D. *School violence, school differences and school discourses*. British Educational Research Journal. 2007, p. 71: „a personal- communal model is more effective than a rational-bureaucratic model“. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=112&sid=6c13e9eb-e7ec-40fb-9e72-788b8e2bf42%40sessionmgr114> [žiūrėta 2010-01-12].

³⁹ Ten pat, p.74.

⁴⁰ *Šeimos teisė. Vaikų ir moterų teisių apsauga*. Oficialių dokumentų tekstai su pakeitimais ir papildymais iki 2005-09-19. Vilnius, 2005, p. 14.

suaugusysis panaudoja jėgą ir grasinimus, ar suvilioja gražiais žodžiais ir pažadais⁴¹. Nesubrendusiam, neturinčiam gyvenimiškos patirties sunku suvokti, koks vyresniojo elgesys yra tinkamas. Ji pabrėžia, kad seksualiai prievartauti gali tiek vyrai, tiek ir moterys, o nukentėti nuo to gali ir mergaitės, ir berniukai, dažniausiai 8- 12 metų. Neretai vaikai patiria seksualinį išnaudojimą iš savo artimųjų, giminių, šeimos narių. Prievartos aktas gali kartotis ne vieną kartą, nes vaikai bijo apie tai kam nors prasitarti, bijo būti sugėdinti ir pasmerkti.

Seksualinis smurtas, patirtas vaikystėje, sukelia daug sunkumų suaugus. D. Selmistraitienė (2003), Karmaza ir kt. (2007), A. Kurienė (2007) bei daugelis kitų mokslininkų tvirtina, kad „skriaudos padariniai fizinei sveikatai, psichologinei savijautai bei adaptacijai socialinėje aplinkoje dažnai lydi žmogų visą tolesnį gyvenimą ir lemia sunkumus įvairiose gyvenimo srityse⁴². Tačiau šių padarinių galima išvengti laiku suteikus reikiamą pagalbą.

Anot D. Selmistraitienės (2003), atpažinti ar vaikas namuose, mokykloje patiria seksualinį išnaudojimą galima iš tam tikrų požymių: mieguistumas, išsiblaškytas, negalėjimas susikaupti ties atliekama užduotimi, pablogėję mokymosi rezultatai, uždarumas, kartais net agresyvumas, sumušimai, nubrozdinimai ir kt. Tokiam vaikui turi būti suteikta pagalba ir globa, suteiktos tinkamos gyvenimo sąlygos, užtikrintas jo saugumas.

Smurtinė vaikų patirtis atsiskleidžia jiems bendraujant su bendraamžiais ar mokytojais. Socialiniai pedagogai bei psichologai mokyklose pastebi, kad „vaikai, kuriuos tėvai baudžia fiziškai, kurie žiūri filmus apie smurtą ir prievartą, kurie žaidžia su agresyviais vaikais, elgsis agresyviai daug dažniau negu vaikai, neturintys tokios patirties⁴³. Tai pasakytina ir apie seksualinį smurtą. Ž. Barkauskaitė Lukšienė (2008), N. Grigutytė, J. Valiukevičiūtė (2006), kalbėdamos apie saugumą mokykloje, panašiai kaip ir A. Kurienė (2007), tvirtina, kad vaikai labai nenoriai pasisako apie patirtą skriaudą. Tai jie dažniausiai įvardina žodžiu „kabinėjasi“.

Tyrimas „Kuriame Europą vaikams ir su vaikais“ (2006) pateikia tokius seksualinio išnaudojimo faktus: 9-33 proc. mergaičių ir 3-15 proc. berniukų buvo seksualiai išnaudojami net 14 apklausoje dalyvavusių šalių. Rumunijoje (2000) 9,1 proc. vaikų patyrė prievartą, o 1,1 proc. buvo išžaginti. Po šio tyrimo Europos žmogaus teismas priėmė

⁴¹ Kurienė, A. *Ką kiekvienas vaikas turi žinoti apie smurtą ir kaip išlikti saugiam*. Vilnius, 2007, p.14.

⁴² Selmistraitienė, D. *Kaip padėti vaikams ir paaugliams, patyrusiems seksualinę skriaudą*. Vilnius, 2003, p.6, 14.

⁴³ Žukauskienė, R. *Raidos psichologija*. Vilnius, 2007, p.208.

sprendimų, įpareigojančių valstybes ir jų vyriausybes sugriežtinti įstatymus, draudžiančius smurtauti prieš vaikus.

Iš E. Karmazos ir kt. (2007) atliktų tyrimų mokyklose matyti, kad mokiniai patyrė seksualinį smurtą nuo 7 iki 17 proc. Ž. Barkauskaitės Lukšienės (2008) gauti rezultatai kiek kitokie- Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose 2,60 proc. berniukų ir 0,68 proc. mergaičių patyrė seksualinį smurtą. Tokie faktai rodo, kad mokyklose susidariusi beveik kritinė situacija, kuri ateityje gali būti nekontroliuojama, jeigu nebus imtasi jokių konkrečių su prevencija susijusių priemonių.

N. Grigutyte, J. Valiukevičiūtė, atlikusios tyrimą seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimą baudžiamojo proceso metu, nustatė, kad „nepilnamečių liudijimas ikiteisminiame ir teisiniame procese iki šiol kelia nemažai sunkumų: vaikai nėra tinkamai apsaugoti ir gali būti pakartotinai traumuojami baudžiamojo proceso metu; trūksta kvalifikuotų specialistų, kurie galėtų efektyviai, netraumuodami vaiko jį apklausti“⁴⁴. Šios išvados tik patvirtina akivaizdų faktą, kad smurtą patyrę vaikai, kartais ir jų šeimos, nelinkę atskleisti tiesos, nes bijo tolimesnių pasekmių, nenori iš naujo traumuoti savo vaiko.

Apibendrinus galima teigti, kad Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose bei šeimose vaikai skriaudžiami ir seksualiai išnaudojami panašiai kaip kitose Europos šalyse, tik gal kiek mažiau apie tai žinoma visuomenei. Reikalinga atlikti gilesnius ir išsamesnius tyrimus. Valstybės institucijos, Vyriausybė, kt. organizacijos, nuo kurių priklauso vaikų saugumas, privalo ieškoti bendrų sprendimų ir nedelsiant juos priimti bei įgyvendinti.

Patyčios- dar viena smurto forma, pastaruoju metu ypač paplitusi bendrojo lavinimo mokyklose. Problema itin aktuali šiandieninėje mokykloje, tačiau Lietuvoje išsamių tyrimų atlikta nepakankamai. Kaip pažymi V. Targamadžė, D. Valeckienė (2007), patyčios gana ilgai mokyklose buvo laikomos natūraliu reiškiniu ir joms analizuoti bei šalinti nebuvo skiriamas reikiamas dėmesys. Patyčių bendrojo lavinimo mokyklose problema pirmą kartą, anot autorių, buvo susidomėta Švedijoje (Olweus, 1973 m.), Norvegijoje (Olweus, 1978, 1993 m.), vėliau- Suomijoje Salmivalli, Lagerspetz, Bjorkqvist, Osterman 1996 m. bei kitose šalyse⁴⁵.

Patyčios- tai kito mokinio ignoravimas, apkalbos, prasivardžiavimas, stumdymasis, daiktų mėtymas ir gadinimas, elektroninių žinučių ar internetinių laiškų

⁴⁴ Grigutyte, N., Valiukevičiūtė, J. *Seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimas baudžiamojo proceso metu*. Jurisprudencija, 2006, Nr. 2, p. 24. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-elABa-001:J04~2006~IS> [žiūrėta 2009-11-06].

⁴⁵ Targamadžė, V., Valeckienė, D. *Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas*. ISSN 1392-5016. Acta Paedagogica Vilnensia, 2007, p. 159-160. http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/19/159-171.pdf [žiūrėta 2010-01-18].

siuntinėjimas, fotografavimas, filmavimas kitam vaikui nesutinkant, šios medžiagos platinimas internete ir t.t. Smurtiniai veiksmai gali vykti visur: koridoriuose, rūbinėje, sporto salėje, klasėje ir kitur. Priekabauti gali ir kitose vietose, kur nepastebi suaugusieji, nebūtinai mokyklos teritorijoje. Patyčių objektu gali tapti bet kuris mokinys, net ir neišsiskiriantis iš kitų savo išvaizda, elgesiu, gerai besimokantis, gal net iš aukštesnio socialinio sluoksnio.

D. Olweus (2008) išskyrė neigiamus veiksmus, galinčius išprovokuoti patyčias:

- žodinius (grasinimas, pravardžiavimas ir kt.),
- fizinius (stumdyimas, spardymas ir kt.),
- be žodžių ar fizinio kontakto (nepadorių gestų rodymas, vaipymasis ir kt.)⁴⁶.

Mokslininkas teigia, kad patyčios gali būti tiesioginės, kai iš vaiko šaipomasi atvirai, nesislapstant, ir netiesioginės, kai jis ignoruojamas, izoliuojamas nuo bendraamžių, draugų.

Apžvelgsime plačiau keletą tyrimų. Antai B. Kairienės ir D. Ščerbakovos (2008) gauti duomenys rodo, kad net 83 proc. tiriamųjų mokykloje patiria patyčias. Tai grėsmingi faktai, bylojantys apie ugdymo įstaigose tvyrančią psichologinę įtampą. Vaikai jaučiasi nesaugūs, bijo būti išjuokti, likti nesuprasti ne tik savo bendraamžių, bet neretai ir mokytojų. Kreiptis pagalbos į socialinius pedagogus ar psichologus išdrįsta tik morališkai labai stiprūs vaikai arba tie, kurie jau nemato jokios išeities iš susidariusios padėties. Kiti, bijodami pasekmių, apie patyčias stengiasi nutylėti.

A. Zaborskis, L. Cirtautienė, N. Žemaitienė (2005) 1994-2002 m. tyrė patyčių paplitimo Lietuvos mokyklose mastą. Tiriamųjų grupės buvo sudarytos atsitiktinės atrankos būdu iš 5-9 klasių mokinių. Tyrimo rezultatai parodė, kad 36,4 proc. berniukų tampa patyčių objektais, mergaitės- 32,3 proc. Palyginimui Maltoje tik 9,4 proc. berniukų ir 4,1 proc. mergaičių patiria patyčias. Kaimyninėse valstybėse- Estijoje 21,5 proc. berniukų ir 15,7 proc. mergaičių, Latvijoje 23,5 proc. berniukų ir 16,3 proc. mergaičių- kenčia nuo šios smurto formos. Vadinas, ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Europos šalyse berniukai dažniau patiria patyčias, nei mergaitės. Įdomu pastebėti, kad šiame tyrime buvo palygintas tyčiojimosi dažnis miesto ir kaimo mokyklose. Mokslininkai nurodo, kad 1994-1998 m. kaime jis buvo net 1,5 karto didesnis nei mieste⁴⁷.

A. Zaborskis, I. Vareikienė (2008) atliko kitą tyrimą, kuriuo buvo siekiama nustatyti, kokį poveikį mokinio sveikatai ir jo gyvenimui daro patiriamos mokykloje patyčios. Palyginus su anksčiau šio mokslininko atliktu tyrimu aiškėja- patyčių Lietuvos

⁴⁶ Olweus, D. *Patyčios mokykloje. Ką žinome ir galime padaryti*. Vilnius, 2008, p. 19.

⁴⁷ Zaborskis, A., Cirtautienė, L., Žemaitienė, N. *Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994-2002 m.* Kaunas, 2005. Medicina, Nr.41 (7), p. 614-618.

mokyklose nesumažėjo, o padaugėjo nuo maždaug 34 proc. iki 52,3 proc. Iš šio tyrimo matyti, kad 57,9 proc. berniukų patyčių veiksmuose dalyvavo patys ar jas patyrė dažniau nei mergaitės. Patiriamų patyčių dažnis- 2-3 kartai per mėnesį. 11- 15 metų mokiniai per šį laikotarpį arba patys tapdavo patyčių objektais (18,3 proc.), arba tyčiojosi iš kitų (19,9 proc.), o 16,1 proc. mokinių ir patys tyčiojosi, ir buvo tapę aukomis⁴⁸. Pastebėta, kad šiems mokiniams pasireiškė dažni sveikatos bei gyvenimos sutrikimai: galvos skausmas, nemiga, pykinimas, skrandžio ir nugaros skausmai ir kt. Tokie vaikai buvo linkę vartoti alkoholį, narkotines medžiagas, rūkyti.

R. Povilaitis, J. S. Jasiulionė (2008) taip pat mano, kad Lietuvos mokyklose vaikai patiria patyčias. Kaip pavyzdį pateikia 2002 m. PSO atlikto 35 pasaulio šalyse tyrimo rezultatus. Teigiama, kad 14,3 proc. Čekijos ir 69,4 proc. Lietuvos mergaičių patiria smurtą mokyklose⁴⁹. Kaip matome, skirtumas akivaizdus, deja, mūsų šalies nenaudai. Peršasi išvada, kad Lietuvos mokyklų mokiniai yra agresyvesni, labiau linkę į konfliktus ir smurtinį elgesį, nei kitų Europos šalių mokiniai.

D. Olweus⁵⁰, lygindamas savo 1983 m. Norvegijoje atlikto tyrimo rezultatus su 2001 m. tyrimu pastebi, kad patyčių skaičius padidėjo net 50 procentų. Tai mokslininkas vertina kaip „neigiamos visuomenės plėtros rodiklį“ ir akcentuoja, kad visose Europos šalyse vyrauja panašios tendencijos. D. Olweus pateikia „patyčių rato“ diagramą (žr. 1 priedas), kurioje išskiria pasyvius stebėtojus, iniciatorius, aukas bei jų gynėjus. Apibendrinant šią schemą galima daryti prielaidą, kad skriaudėjui būtini stebėtojai, kitaip jis nepatirs malonumo tyčiodamasis iš silpnescio už save. Peršasi ir dar viena išvada- aukos pusėje atsiduria vis mažiau galimų ar tikrų gynėjų.

Kaip pažymi S. Val Flaatten (2008), kita žinoma norvegų mokslininkė, asmuo, patiriantis žodinį ar fizinį įbauginimą, tarsi apnuogina savo vertę, pablogėja jo gyvenimo kokybė, ilgam netenka noro mokytis ar dirbti⁵¹. Sudėtingiausia nustatyti smurtautoją tada, kai jis veikia slapčiomis, nėra tam tikro stebėtojų rato. Tokias patyčias labai sunku įrodyti, nes auka neturi beveik jokių faktų, kurie galėtų padėti nustatyti patyčių sukėlėją ir paties smurto atvejį.

⁴⁸ Zaborskis, A., Vareikienė, I. *Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvenimu*. Kaunas, 2008. Medicina, Nr. 44 (3), p. 233-238.

⁴⁹ Povilaitis, R., Jasiulionė, J. S. *Mokykla gali įveikti patyčias*. Rekomendacijos mokytojams. Vilnius, 2008, p.14.

⁵⁰ Olweus, D. *Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai. Vilnius, 2008, p. 20-23.

http://www.vaikulinija.lt/files_konf_pranešimai_lt.pdf [žiūrėta 2009-10-23].

⁵¹ Val Flaatten, S. *Delayed injury resulting from bullying in school- do claims for compensation succeed?* 2008, p.1. <http://www.oecd-sbv.net/upload/School%20bullying%20in%20the%20Norwegian%20Court%20System.pdf> [žiūrėta 2009-11-19].

Palyginus Lietuvos ir Europos mokslininkų teiginius apie patyčias bendrojo lavinimo mokyklose galima teigti, kad šios smurto formos apraiškos pastaruoju metu įgauna vis didesnę mastą. Nuo to kenčia ne tik vaikų sveikata, bet ir mokymosi bei gyvenimo kokybė. Mokyklų bendruomenės turėtų atsakingai žiūrėti į prevencinių programų įgyvendinimą, o mokiniams skiepyti tolerancijos ir pagarbos kitam principus. Tai reikalinga daryti neatidėliojant, nes mokyklos suole pradeda formuotis visuomenė, kuri atstovaus ateities kartoms. Kokia ji bus, didžiąja dalimi priklauso ir nuo mokyklos bendruomenės indėlio į jaunos asmenybės formavimą.

2.2. Smurto priežastys bendrojo lavinimo mokykloje

J. Gilligan (2002) tvirtina, kad „smurtą, kaip ir bet kurią ligą, lemia daugybė priežasčių, t. y. jis yra įvairių biologinių, psichologinių bei socialinių veiksnių <...> sąveikos rezultatas“⁵². Vadinasi, galime teigti, kad smurtas neatsiranda iš niekur, jis visada egzistuoja šalia ir kartu su vaiku. Vaikas, augdamas šeimoje, mato ir jaučia suaugusiųjų santykius. Čia formuojasi ir jo pasaulėjauta, požiūris į supančią aplinką, žmonių elgesį. Šeima- tai tarsi mūsų visuomenės veidrodis. Vaikas, ateinantis į mokyklą- šeimos atstovas. Pagal mokinio santykius su klasės bei mokyklos draugais, mokytojais galima daryti išvadas ir apie nuostatas, kurios buvo vaikui įskiepytos nuo mažens, apie gyvenimo būdą, įpročius ir kt. Taip pat ir apie požiūrį į agresiją, negatyvų elgesį. Anot J. Piaget (2002), vaikų elgesys yra žymiai egocentriškesnis, nei suaugusiųjų. Dėl šios priežasties jie dar nemoka slėpti savo tikrųjų jausmų, elgiasi spontaniškai, taip, kaip išmoko šeimoje.

V. Sruoga, B. Jakubkaitė (2002) teigia, kad smurtą ir agresiją naudoja vaikai, kurie turi problemų: susikaupusios psichologinės ir šeimos problemos, pyktis, nepasitenkinimas ir kt. Paprastai tokie vaikai patys negeba susitvarkyti su savo pykčiu ir jį išlieja ant kitų. Socialinė aplinka ir individualus elgesys, socialinių įgūdžių stoka dažnai lemia smurto atsiradimą (V. Targamadžė, D. Valeckienė, 2007). Darytina išvada, kad pagrindinės ir esminės agresijos ištakos susiformuoja šeimoje, o mokykloje smurtas plinta, nes jam laiku neužkertamas kelias. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose per mažai dėmesio kreipiama į smurtines situacijas, nes smurtas jau tapo vos ne gyvenimo norma. Skirtingai nei kitose Europos šalyse, kuriose manoma, kad tai rimta problema, reikalaujanti skubaus sprendimų priėmimo.

Kita priežastis, kodėl vaikai smurtauja mokykloje, anot A. Plaušinitienės, E. Masiliauskienės (2009), gali būti dar „vaikystėje patirta fizinė, psichologinė bei seksualinė

⁵² Gilligan, J. *Smurto prevencija*. Vilnius, 2002, p.68.

prievarta, kuri sukelia moralinių- psichologinių traumų bei formuoja įvairaus pobūdžio ir laipsnio elgesio nukrypimus (negatyvizmą, protesto akcijas, piktumą, kerštingumą, pasireiškiantį priešinimusi, kenkimu, smurto perkėlimu prieš silpnesnius, žiaurumu, netgi sadizmu⁵³.

R. Žukauskienė (2007), A. Plaušinitienė, E. Masiliauskienė (2009) tvirtina, kad vaikui, prieš kurį tėvai naudodavo smurtą, susiformuoja menkavertiškumo jausmas. Jis negali pats priimti atsakingų sprendimų net tuo momentu, kada prieš jį pradeda smurtauti mokytojai, net bendraamžiai. Anot J Rumpf (2004), formuojant sveiką pasitikėjimą savimi vaiką turi palaikyti šeima, draugai, mokytojai, taip pat su juo reikia kuo dažniau bendrauti. Labai svarbu su vaiku kalbėtis- tai ugdo ir stiprina jo savivertę.

Dar viena priežastis, kodėl vaikai smurtauja, anot R. Žukauskienės (2001), yra dėmesio siekimas. Dažnai vaikai, su kuriais mažai bendraujama šeimoje, neskiriama jiems pakankamai dėmesio ar net yra ignoruojami, mokykloje bando save įprasminti smurtaudami. Taip jie yra pastebimi, pasiekia norimo pripažinimo, nesvarbu, kad neigiamo. Susiformuoja „patyčių ratas“ (D. Olweus), kuriame smurtautojas atsiduria dėmesio centre.

Pavydas- tai dar viena priežastis, kodėl vaikai smurtauja mokykloje. Pavydima ne tik geresnio pažymio ar daikto, bet ir mokytojų, draugų dėmesio, šeimos aukštesnio socialinio statuso visuomenėje ir kt. Šis jausmas sietinas su tolerancijos stoka. Kaip pažymi B.A. Reardon (2000, II dalis), mokytojai gali daug padėti ugdydami mokinių pakantumą vieni kitiems, mokydami šiltų ir draugiškų tarpusavio santykių, tolerantiško požiūrio į kitą mąstančius ar atrodančius bendraamžius.

Mokslinėje literatūroje (R. Žukauskienė (2007), V. Targamadžė, D. Valeckienė (2007) ir kt.) kaip priežastis nurodomas ir per didelis žiniasklaidos dėmesys smurtiniams reiškiniams, taip pat žiaurių, siaubo filmų demonstravimui. Minimi ir kompiuteriniai žaidimai, kuriuose propaguojamas smurtas, galia, demonstruojama ir išaukštinama griaunanti jėga. 2007-2008 m. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu Viešoji įstaiga „Vaiko namas“ atliko tyrimą⁵⁴, kuriame buvo konstatuota, kad kompiuteriniai žaidimai skatina žiaurų elgesį- taip mano 3,9 proc. tyrime dalyvavusių suaugusiųjų ir 2,9 proc. vaikų. Per televiziją rodomas smurtas skatina agresiją - taip tvirtina 4,2 proc. suaugusių respondentų ir 3,2 proc. vaikų. Kaip matome, išsiskiria suaugusiųjų ir vaikų nuostatos į kompiuterinius žaidimus ir televizijos laidas, kuriuose propaguojamas smurtinis elgesys.

⁵³ Plaušinitienė, A., Masiliauskienė, E. *Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės (vaikų patirties reprezentacijos)*. ISSN 1648-8776. Jaunųjų mokslininkų darbai, Nr.2 (23), 2009, p. 176. http://www.su.lt/bylos_leidiniai/jmd/09.02_23/plausinaitiene.pdf [žiūrėta 2010-01-08].

⁵⁴ Tyrimas „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“. Užsakovas ŠMM, vykdytojas VĮ „Vaiko namas“. Vilnius, 2007-2008.

Vaikai, patiriantys agresiją ir prievartą, jos jau nelaiko blogiu, nes per dažnai su tuo susiduria realybėje.

Tenka konstatuoti, kad smurto priešasčių yra daug ir įvairių, tobulėjant technologijoms atsiranda vis kitokių smurto priemonių, o mokiniai tampa agresyvesni. Neramina tai, kad dar nepakankamai ištyrinėta kompiuterinių žaidimų įtaka augančiam vaikui, jo asmenybės formavimuisi- vis daugiau laiko jie praleidžia virtualioje erdvėje, bendrauja su netikrais draugais. Tėvai priversti daug laiko praleisti darbe ar net toli nuo namų, nes bedarbystė gena į užsienį- reikia išlaikyti šeimą. Mokytojai mokyklose apkrauti įvairiais darbais, o jų atlikimas reikalauja daug brangaus laiko, kurį būtų galima skirti bendravimui su mokiniais, tolerancijos propagavimui.

2.3. Smurto sukeltos pasekmės

G. Sakalauskas ir L. Ūselė (2007, p.2), kalbėdami apie smurtinio auklėjimo problemas ir pasekmes, nurodo, kad Vakarų Europoje maždaug 60-80 proc. vaikų nuo pat mažų dienų kenčia fizinės bausmės, prieš juos smurtaujama šeimoje. Manoma, kad Lietuvoje yra panaši situacija. Taip auklėti vaikai dažniau linkę nusikalsti, smurtauti, priekabauti, tyčiotis ir žeminti kitus, silpnesnius už save. Anot A. H. Maslow (2006, p.18), „blogoje aplinkoje lengvai prarandamos arba sunaikinamos žmogaus galimybės“. Humanizmo psichologijos teorijos pradininkas taip pat teigia, kad sveiko žmogaus elgesiui mažesnę įtaką daro nerimas, patiriama baimė, nesaugumas. Jis stengiasi nepasiduoti gėdos ir kaltės jausmui.

Nagrinėdami smurto formas mes jau atkreipėme dėmesį į šio reiškinių sukeltas pasekmes, tačiau derėtų jas apžvelgti plačiau. Kaip minėjome, agresijos bei smurtinio elgesio pasekmės išlieka nuskriausto vaiko atmintyje, jos gali būti situacinės ar ilgalaikės. Mokslininkai atkreipia dėmesį į vaiko vystymosi sunkumus, psichologinį nestabilumą ir sveikatos sutrikimus. A. Zaborskis, I. Vareikienė (2008), A. Zaborskis, L. Cirtautienė bei N. Žemaitienė (2005), L. Bukšnytė, A. Kitrys (2008), I. Vareikienė, V. Malinauskienė (2007) ir kt. tyrimais pagrindė ir įrodė- vaikų psichologinė savijauta tampa pažeista, o pasekmės dažnai įgauna griauančią asmenybę mastą. Anot R. Povilaičio, J. S. Jasiulionės (2008), tik toks žmogus, kuris yra psichologiškai geriau pasiruošęs, gali atsilaikyti ir nepasiduoti šiai naikinančiai jėgai.

Remiantis mokslininkų tyrimų duomenimis galima sugrupuoti smurto sukeltas pasekmes:

- nuovargis- vaikas atsikelia iš ryto nepailsėjęs; nemiga,

- irzlumas, bloga nuotaika,
- galvos skausmai, silpnumas, pykinimas,
- nervinė įtampa, liūdesys, nerimas,
- virškinamojo trakto susirgimai.

Pastebima, kad mokiniai, kurie patyrė smurtą, linkę dažniau vartoti alkoholį, narkotines medžiagas, rūkyti. Taip jie tarsi apsisaugo: pabėga, atsiriboja nuo niūrios tikrovės, neigiamų emocijų pertekliaus. Toks savisaugos būdas tik dar labiau pagilina problemą, bet jos neišsprendžia. Smurto aukos dažniau linkusios į savižudybes. Mokslininkai pažymi, kad Lietuvos mokyklų mokiniai neretai kaip problemos sprendimo būdą renkasi mirtį. Ši kraštutinė priemonė atskleidžia mūsų šalyje vyraujančią psichologinę įtampą ir patiriamą dvasinį diskomfortą.

Reikia paminėti, kad tie mokiniai, kurie tyčiojosi iš kitų, smurtavo, anot mokslininkų, taip pat patyrė sveikatos sutrikimų, tik kiek mažesnių. Smurto pasekmės pasireiškė nepriklausomai nuo lyties (A. Zaborskis, I. Vareikienė, 2008). Dauguma tirtų mokinių vengė lankyti mokyklą, nes taip tikėjosi apsisaugoti nuo smurtautojų.

Grupė Izraelio mokslininkų⁵⁵ nustatė, kad vaikams, prieš kuriuos buvo smurtauojama dar vaikystėje, pasireiškė negatyvus poveikis socialiniam vystymuisi. Jie teigia- mažų vaikų neapsaugojimas nuo smurto yra pagrindinė sveikatos apsaugos problema. Psichologiškai stiprūs paaugliai, patyrę sunkų ar lengvą smurtą, taip pat pasyvūs stebėtojai turėjo mažiau sveikatos sutrikimų, nei tie, kurie buvo emociškai nestabilūs, jautė nuolatinę baimę ar įtampą. Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad tose mokyklose, kur vaikai pranešdavo mokytojams apie patirtą prievartą, vyravo geresnis mikroklimatas, bendruomenės nariai labiau pasitikėjo vieni kitais.

Kaip matome, Lietuvos ir Izraelio mokslininkai priėjo prie panašių išvadų dėl smurto pasekmių vaikui, prieš kurį buvo naudota prievarta ir agresija. Tikėtina, kad toks vaikas patiria ir kognityvines pasekmes: formuojasi iškreiptas požiūris į gyvenimą, aplinką ir visuomenę, šeimą, save patį. Prarandama teigiama motyvacija siekti saugumo, naikinamas pasitikėjimas kitais bendruomenės nariais, net pačiu savimi. Tokia situacija verčia sunerimti tėvus, mokytojus, visuomenę.

⁵⁵ Raviv, A., Erel, O., Fox, N. A., Leavitt, L. A., Raviv, A., Dar, I., Shahinfar, A., Greenbaum, C. W. *Individual measurement of exposure to everyday violence among elementary schoolchildren across various settings*. Journal of community psychology, 2001, Vol. 29, Nr. 2, p.117-140. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=7&hid=102&sid=b8169954-701c-4fd4-bf7b-d95d0106d083%40sessionmgr111> [žiūrėta 2010-01-22].

2.4. Smurto prevencija ir šalinimo galimybės bendrojo lavinimo mokykloje

Smurtas mokinių tarpe plinta labai greitai, todėl būtina imtis visų įmanomų priemonių, kad būtų užkirstas kelias šiam blogiui. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnis⁵⁶ skelbia, kad žmogaus asmuo yra neliečiamas. Negalima kankinti, žaloti, žiauriai elgtis, žeminti jo orumo. Už šią veiką numatytos bausmės pagal įstatymą. Metodiniame leidinyje „Smurto prevencija mokykloje“ (2005) pabrėžiama, kad „kasdienis smurtas yra įvairialypė problema, kurią sukelia psichologinės, socialinės, kultūrinės ir ekonominės priežastys ir padariniai, todėl jai spręsti būtini bendri ir koordinuoti daugelio partnerių veiksmai“⁵⁷. Mokyklos bendruomenė, imdamasi įgyvendinti prevencinę smurto programą, turėtų bendradarbiauti ir dalintis atsakomybe kartu su mokinių tėvais, globėjais (rūpintojais), seniūnijų socialiniais darbuotojais, policijos pareigūnais, Vaiko teisių apsaugos tarnybomis (skyriais), pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis bei kitais mokinių saugumu suinteresuotais asmenimis.

Lietuvos Respublikos Penkioliktosios Vyriausybės Veiklos programos (2008) 69-70 punktuose kalbama apie valstybės paramą suteikiant kompleksinę pagalbą vaikams ir moterims, nukentėjusiems nuo smurto, prevencines priemones prieš patyčias mokykloje. Šioje programoje nemažas dėmesys skiriamas nevyriausybinų organizacijų veiklos plėtojimui, neformaliajam ugdymui mokyklose, žadama skirti finansavimą prevencijai vykdyti.

Pasak Vaiko teisių apsaugos kontrolierės R. Šalaševičiūtės⁵⁸, tėvai privalo rūpintis savo vaikais, aiškinti jiems jų teises bei pareigas. Ne visi tėvai žino, kaip padėti vaikui apsisaugoti, ginti savo teises, interesus. Neretai tėvai užmiršta apie savo pareigas vaikams. Vadinasi, mokytojams tenka dar didesnė atsakomybės dalis įgyvendinant prevenciją mokykloje.

Anot G. Kvieskienės (2000), šeima yra vienas iš vaiko socializacijos veiksnių, tačiau jam augant vis didesnę vaidmenį atlieka mokykla ir bendraamžiai. Įvairialypė patirtis suteikia vaikui galimybę pačiam priimti sprendimus, liečiančius jo asmenį. Deja, tenka pripažinti, kad jis ne visada būna pajėgus išspręsti problemas, neretai ir mokytojai nežino, kaip padėti mokiniui. Tam reikalingas visos bendruomenės švietimas, auklėjimas. Šiuo tikslu kuriamos prevencinės programos.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija su pakeitimais ir papildymais, padarytais iki 2006 m. birželio 1 d. Vilnius, 2006, p.5-6.

⁵⁷ Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005, p.5.

⁵⁸ Vaiko, tėvų, pedagogų teisės, pareigos ir atsakomybė. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga. Vilnius, p. 4.

G. Kvieskienė išskiria: **ankstyvąją prevenciją** (įvairios užimtumo programos), **pagalbos prevenciją** (specializuotos programos ir strategijos), **socialinę-pedagoginę reintegraciją, reabilitaciją** (specialios programos ir strategijos, padedančios nusikaltusiajam ar patyrusiam prievartą). Ji pabrėžia, kad „sėkmingų prevencinių strategijų esmė- ankstyvoji prevencija arba tinkamas vaikų užimtumas, kurio metu siekiama visiems vaikams sudaryti sąlygas pagal galimybes gilinti ir vystyti savo gabumus ir polinkius“⁵⁹. Reikia pastebėti, kad G. Kvieskienė (2005) vėlesniuose moksliniuose tyrimuose dar labiau akcentuoja socialinės pedagoginės pagalbos, įvairių metodų taikymo svarbą mokyklų bendruomenėms⁶⁰. Ji nemažą dėmesį skiria neformaliajam ugdymui, per kurį vaikas gali ugdyti savo gebėjimus, lavintis, pažinti gražesnę, geresnę pasaulį.

Panašiai smurto prevenciją ir jos lygius aprašo E. Karmaza ir kt. (2007). Jie išskiria: **pirminę prevenciją** – paslaugos visai bendruomenei, siekiant užkirsti smurtą ir išvengti bet kokios prievartos, **antrinę prevenciją**– paslaugos didelės rizikos grupei, siekiant apriboti smurto plitimą, **trečinę prevenciją**– paslaugos žinomiems smurtautojams arba aukoms, siekiant išvengti naujų smurto protrūkių.

Anot L. Jovaišos (2007), smurto prevencija reikalinga tiems vaikams, kurie linkę nusikalsti, nepasirenka tinkamų draugų, patys negeba kontroliuoti situacijos, priimti sprendimų⁶¹. R. Povilaitis, J. S. Jasiulionė (2008) pabrėžia, kad „efektyviai smurto prevencijai yra reikalingos aiškios vertybės.<...> nepriimtinas bet koks agresyvus elgesys“⁶². Mokyklos bendruomenė turėtų susitelkti bendram darbui, kitaip nebus pasiekta efektyvių rezultatų. Reikia pastebėti, kad svarbu į šią veiklą įtraukti ir pačius mokinius, mokyti juos kurti saugios mokyklos strategiją.

Kvieskienė G. (2005), E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007), B. Kairienė, D. Ščerbakova (2008) ir kt. pripažįsta, kad prevencijos vykdymui svarbios ne tik moralinės nuostatos, bet ir mokytojų, tėvų žinios, kompetencijos, administracijos palaikymas, mokyklos mikroklimatas. Panašių teiginių randame C. Watkins, M. Mauthner, R. Hewitt, D. Epstein, D. Leonard (2007), R. Gajda (2006), J. Adair (2006) mokslinių tyrimų apžvalgoje.

R. Gajda⁶³ pažymi, kad kūrybiškas bendradarbiavimas yra prevencijos pagrindas. Taip galima geriau įgyvendinti trumpalaikius ir ilgalaikius prevencijos tikslus. Kartu, kaip

⁵⁹ Kvieskienė, G. *Socializacijos pedagogika*. Vilnius, 2000, p.23.

⁶⁰ Kvieskienė, G. *Pozityvioji socializacija*. Vilnius, 2005, p.167.

⁶¹ Jovaiša, L. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius, 2007, p. 230.

⁶² Povilaitis, R., Jasiulionė, J. S. *Mokykla gali įveikti patyčias*. Rekomendacijos mokytojams. Vilnius, 2008, p.23.

⁶³ Gajda, R. *Safe schools through strategic alliances: how assessment of collaboration enhances school violence prevention and response*. Journal of school violence, 2006, Vol. 5(1), p. 63-80.

partneriai, turėtų dirbti visos suinteresuotos institucijos. Ji atkreipia dėmesį į tai, kad prevencinėse programose žmogus (vaikas, mokinys, mokytojas) yra pati didžiausia vertybė. Tarpasmeniniai santykiai turi būti pirmoje vietoje. Tokiu būdu jie tampa ir bendru objektu.

J. Adair⁶⁴, tyrinėjusi seksualinį smurtą, apibendrindama teigia- būtina atsakingai parinkti prevencijos programas. Reikia atsižvelgti į mokyklos kultūrą, mikroklimato ypatumus, mokinių amžių, rasę, lytį. Autorė mano, kad būtina susitelkti ties sveikų santykių propagavimu, vengti konfrontacijos tarp skirtingų lyčių, neaštrinti situacijos. Panašiai, kaip R. Gajda (2006), J. Adair akcentuoja bendradarbiavimo svarbą, etiškumo principų laikymąsi įgyvendinant prevencines programas. Kitas svarbus dalykas- tikslinga prevencines programas suderinti su mokymo programomis, jas integruoti į ugdymo procesą.

Tenka pripažinti, kad užsienio valstybėse smurto prevencijai skiriamas didesnis dėmesys, pripažįstama jos svarba vaiko asmenybės formavimui, orumo stiprinimui. K. O. Polukordienė teigia, kad tokie svarbūs veiksniai, kaip „tarpžinybinis bendradarbiavimas, prieinamos vaikams psichologinės ir socialinės paslaugos, prevencinės programos, nėra pakankamai efektyviai veikiančios priemonės, garantuojančios vaiko teisių apsaugą gyvenime praktiškai“⁶⁵. Ji teigia, kad tam reikalingas itin didelis valstybės dėmesys. Panašios nuomonės laikosi ir J. Gilligan (2002), tvirtindamas, kad smurto prevencija didžiąja dalimi priklauso nuo politinės valios priimant įvairius, su vaiku susietus, įstatymus, įgyvendinant reformas.

Apibendrinant, galima konstatuoti- norint užkirsti kelią smurtui turėtų susitelkti ne tik mokyklų bendruomenės, bet ir visuomenė. Ankstyvoji (pirminė) prevencija- pati svarbiausia ir pigiausia priemonė užkirsti kelią smurto plitimui mokykloje. Vyriausybės programos- įgyvendinamos darbais, bet ne deklaracijomis. Reikia užtikrinti prevencinių programų tęstinumą bei jų finansavimą. Tik taip bus galima tinkamai pasirūpinti vaiku, stiprinti jo sveikatą, išsaugoti orumą, ugdyti asmenybę.

⁶⁴ Adair, J. *The efficacy of sexual violence prevention programs: implications for schools*. Journal of school violence, 2006, vol. 5(2), p. 87-97. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=102&sid=40363b53-151c-45af-a638-48c8fecfd60%40sessionmgr104> [žiūrėta 2010-01-26].

⁶⁵ *Vaiko, tėvų, pedagogų teisės, pareigos ir atsakomybė*. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga. Vilnius, p. 5.

2.4.1. Prevencinės programos

Anot L. Daukšaitės (2008), kiekvienas vaikas, net ir būdamas kitoks nei visi, vertas pagarbos, dėmesio ir saugumo. Tolerancijos⁶⁶ ugdymas- viena iš svarbesnių saugios bendruomenės kūrimo priemonių. „Vertybės, kuriomis vadovaujasi bendruomenė, turi būti suprantamos ir priimtinos ne tik mokytojams ir mokiniams, jos turi būti žinomos ir remiamos kiekvienoje šeimoje“⁶⁷. Saugios aplinkos kūrimui, pasak S. Cowley (2008), būtina sukurti bendras elgesio taisykles, nustatyti ribas. „Mes natūraliai stengiamės savo gyvenime turėti tam tikrą sistemą- turėdami tam tikro gyvenimo modelį jaučiamės saugiau ir patikimiau. Daugelis sunkaus elgesio mokinių tikriausiai to ir pasigenda savo aplinkoje.<...> mokykla tampa prieglobsčiu, kur juos supa suaugusieji, pateikiantys jiems tinkamą ir dėsningą patarimų, kaip iš tikrųjų derėtų elgtis“⁶⁸.

Vadinasi, norint sukurti saugią aplinką, reikalinga kurti prevencines programas, kurios garantuotų vaikams jų asmenybės ir orumo išsaugojimą. Kaip teigiama Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programoje, priemonės skiriamos vaikams, kurie nukentėjo ar gali nukentėti nuo įvairių formų smurto. Šioje programoje panaudota geriausia užsienio šalių smurto prieš vaikus prevencijos patirtis, Lietuvai pritaikytos programos.

Tikslinga išskirti **D. Olweus** pasiūlytą **patyčių prevencijos programą**, kuri Lietuvoje diegiama nuo 2008 metų. Programa įgyvendinama Švedijoje, Norvegijoje, Islandijoje ir kt. Ji skirta V- X klasių mokiniams ir vykdoma dviem etapais: 2008-2009 m. (29 mokyklos, parengtas 31 instruktorius) ir 2009-2010 m. (60 mokyklų, bus parengta 30 instruktorių). Pirmojo etapo finansavimui Švietimo ir mokslo ministerija skyrė 2,5 mln. lt. Olweus programa vykdoma trimis lygiais:

1. Mokyklos- instruktorius padeda suburti koordinacinį komitetą, įvertina problemos mastą, padeda perrašyti mokyklos taisykles.
2. Klasės- padeda auklėtojui koreguoti klasės darbo planą, kuriame akcentuojamas bendravimas, kas savaitę veda klasės valandėles.
3. Individualus- visi darbuotojai, tėvai supažindinami su įvykusiomis patyčiomis, aptariami jų šalinimo būdai, paaiškinama skriaudėjams, koks elgesys nepriimtinas⁶⁹.

⁶⁶ *Tolerancija*- priešingos nuomonės ar įsitikinimų gerbimas, pakanta. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Red. kolegija: Keinys, S. ir kt. Vilnius, 2000. p. 849.

⁶⁷ Daukšaitė, L. Kaip padėti vaikams priimti savo bendraamžius, turinčius neįprastų bruožų. Vilnius, 2008, p.13.

⁶⁸ Cowley, S. *Kaip suvaldyti tuos neklaužadas?* Vilnius, 2008, p.27-28.

⁶⁹ *Olweus programa*. 2008, p.16. <http://www.sppc.lt/index.php?901799580> [žiūrėta 2009-09-17]

Kaip pažymi A. Baraldsnes (2008), sėkmingam prevencinės programos įgyvendinimui būtini trys dalykai: „ištekliai– tai žinios. Erdvė– tai dėmesys, motyvacija ir laikas.<...> Parama, bendradarbiavimas tarp mokytojų, bendradarbiavimas tarp auklėtojų, specialistų, bendradarbiavimas tarp mokyklų, savivaldybių. Taip pat bendradarbiavimas nacionalinėje sistemoje“⁷⁰.

Ši programa skirta užkirsti kelią patyčioms, gerinti mokyklos mikroklimatą, bendruomenės tarpusavio santykius. Kaip pastebi D. Olweus ir A. Baraldsnes, greitų rezultatų tikėtis neverta, nes patyčios per daug paplitusios mūsų visuomenėje. Tam reikalingas ilgas, sunkus ir sistemingas darbas, taip pat finansinės investicijos.

Prevencinė programa „Antras žingsnis“ („Second Step“). Kaip pastebi J. Duffell⁷¹, programa moko socialinių ir emocijų įgūdžių, padedančių užkirsti kelią vaikų smurtiniam, agresyviai elgesiui. Ji skirta ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo amžiaus vaikams, mokytį pradedama nuo 4 metų. Ypatingas dėmesys skiriamas vaikų seksualinio išnaudojimo prevencijai. Vaikai mokomi, kaip atpažinti seksualinį smurtą, ką reikia daryti tapus auka. Taip pat ugdomi atsakomybės, pareigos jausmas, kartu gerinami akademiniai pasiekimai.

J. Duffell išskiria keturis esminius socialinius įgūdžius:

1. Empatiją⁷².
2. Impulsų valdymą.
3. Socialinių problemų sprendimą.
4. Emocijų valdymą.

Reikia pastebėti, kad „Antrasis žingsnis“, kaip ir Olweus programa, skatina tėvų, vaikų ir pedagogų motyvaciją, bendradarbiavimą siekiant išsikeltų tikslų įgyvendinimo. Abi šias prevencines programas tikslinga įgyvendinti tuo pačiu metu, nes jos papildo viena kitą bei skirtos padėti įveikti smurto problemas, iškylančias mokykloje.

Ankstyvosios prevencijos programa „**Jaunoji Europa**“ („**Zipio draugai**“⁷³), kurią, pasirašius sutartį su Švietimo ir mokslo ministerija, visoje Lietuvoje nuo 2002 metų vykdo Viešoji įstaiga „Vaiko labui“. Programa įgyvendinama Norvegijoje, Danijoje, Anglijoje ir kt. Ji skirta ikimokyklinio ugdymo įstaigoms, priešmokyklinio ugdymo

⁷⁰ Baraldsnes, A. *Sėkmės veiksniai įdiegiant ir palaikant Olweus patyčių prevencijos programą*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai. Vilnius, 2008, p. 30-31. http://www.vaikulinija.lt/files_konf_pranešimai_lt.pdf [žiūrėta 2009-10-23].

⁷¹ Duffell, J. *Antras žingsnis: tyrimais pagrįsta smurto prevencijos programa mokykloms*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai. Vilnius, 2008, p. 36- 40. http://www.vaikulinija.lt/files_konf_pranešimai_lt.pdf [žiūrėta 2009-10-23].

⁷² *Empatija*- [gr. empatheia- įsijautimas]- emocinis tapatinimasis su kitu žmogumi ir kito asmens jausmų išgyvenimas. Jovaiša, L. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius, 2007, p. 71.

⁷³ *Programa „Jaunoji Europa“ („Zipio draugai“)*. Vilnius, 2008. [http://www.pedagogika.lt /index.php?-1733361981](http://www.pedagogika.lt/index.php?-1733361981) [žiūrėta 2010-02-01].

grupėms, pirmoms pradinė mokyklų klasėms, taikoma 5-7 metų vaikams. Šios programos tikslas- padėti vaikams nugalėti emocinius sunkumus, įgyti socialinių įgūdžių bendraujant su kitais vaikais bei suaugusiais. „Zipio draugai“, kaip ir Olweus prevencinė programa, įtraukta į Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programą. Ji unikali tuo, kad vaikai skatinami galvoti, surasti išeitį, išmolti priimti sprendimus. Suaugusieji yra tik jų pagalbininkai. Prevencinė veikla vykdoma pasitelkus žaidimus, pasakojimus, paremtus pavyzdžiais iš kitų vaikų gyvenimo.

VĮ „Vaiko labui“ vykdo kitą tarptautinę ankstyvosios prevencijos programą „**Įveikiame kartu**“⁷⁴. Programa įgyvendinama Danijoje, Norvegijoje ir kt. Ji skirta 7-9 metų vaikams ugdyti įgūdžius, nukreiptus prieš neigiamą aplinkos poveikį. Lavinami mokinių gebėjimai nustatyti socialines, emocines problemas sukėlusias priežastis, jas spręsti. Švietimo ir mokslo ministerija finansiškai remia programos įgyvendinimą.

Šiame skyriuje aptarėme efektyviausias prevencines programas, kurios taikomos Lietuvos mokyklose. Kaip matome, tai tarptautinės programos, pripažintos ir sėkmingai įgyvendinamos Europos šalyse. Jų tikslas- padėti mokiniui susiorientuoti sudėtingoje socialinėje aplinkoje, nustatyti ir šalinti smurto priežastis, įgyti įgūdžių bendraujant su kitais vaikais, suaugusiais. Tolerancija grįsti santykiai gali padėti jaunai asmenybei tobulėti, vystyti nepažeidžiant savo ir bendraamžių orumo.

2.4.2. Smurto prevencijos organizavimas mokykloje

Nuo gerai apgalvotos smurto prevencijos organizavimo priklauso, ar mokykla taps saugia, skatinančia ir toleruojančia taikius bendruomenės santykius. Svarbu, kad visi – mokiniai, mokytojai, tėvai ar globėjai, mokyklos personalas- susitelktų ir kartu siektų užkirsti kelią negatyvių reiškinių plitimui tarp vaikų, kurtų pasitikėjimo atmosferą.

Mokytojų įtraukimas į prevencijos organizavimą užtikrina sėkmingesnę, efektyvesnę proceso eigą. Anot E. Karmazos, N. Grigutytės, E. G. Karmazės (2007), mokytojai turi suprasti, kad jie taip pat yra mokyklos bendruomenės dalis. Jiems galioja tos pačios gero elgesio taisyklės, kaip ir mokiniams. Tarp mokytojų dažnai pasitaiko konfliktinių situacijų, nesutarimų, nesantaikos. Administracijos pareiga aptarnaujančiam personalui, mokytojams surengti mokymus apie tai, kaip elgtis smurto atveju. Būtina laikytis pagrindinių darbuotojo elgesio principų:

1. Smurtas turi būti nutrauktas.

⁷⁴ Programa „Jaunoji Europa“ („Zipio draugai“). Vilnius, 2008. <http://www.pedagogika.lt/index.php?-1733361981> [žiūrėta 2010-02-01].

2. Įvertinama fizinė žala, vaikui suteikiama medicinos pagalba (esant reikalui)⁷⁵.

Smurto metu būtina suardyti „patyčių ratą“, t.y. pašalinti stebėtojus, kurie situaciją gali tik dar labiau pabloginti. Mokytojų ir kt. darbuotojų pareiga imtis atsakomybės už taikių santykių atstatymą mokykloje.

Kaip teigia R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2004), būtina sukurti strategiją, kaip bus siekiama sumažinti įvairias smurto apraiškas mokykloje. Padėti gali konferencijų, diskusijų organizavimas, į kuriuos tikslinga sukviesti visą mokyklos bendruomenę⁷⁶. Kalbėjimasis vienu su kitais palengvins problemos sprendimą.

Mokykloje turi būti sudaryta bendrosios socialinės pagalbos teikimo komanda⁷⁷, kurios darbo tikslas- socialiai priimtino elgesio modeliavimas. Į jos sudėtį įeina klasės auklėtojai, mokytojai, administracija, socialinis pedagogas, specialusis pedagogas-logopedas, medicinos darbuotojas. Mokyklos vadovas paskiria veiklos koordinatorių, sudaro bendradarbiavimo sutartis su socialiniais partneriais (policija, seniūnija, Vaiko teisių tarnyba ir kt.).

Tikėtina, kad socialinio pedagogo, psichologo organizuojamos paskaitos, tolerancijos akcijos gali paskatinti mokinius susimąstyti apie tai, kad galima bendrauti kitaip, be smurto, gerbti draugus, tuo pačiu ir patiems jaustis saugiai.

Specialiojo ugdymo komisija, prevencinio darbo grupės, krizių valdymo komandos- tai dar kelios grandys, užtikrinančios sėkmingą smurto prevencijos organizavimą mokykloje. Pagarbos kiekvienam žmogui akcentavimas, humanizmo idėjų propagavimas turėtų tapti pagrindiniu principu integruojant smurto prevenciją į ugdymo procesą.

Klasės auklėtojams tenka didesnė atsakomybė, nei kitiems mokytojams. Anot E. Karmazos, N. Grigutytytės, E. G. Karmazės (2007), auklėtojai privalo rūpintis gero klasės mikroklimato užtikrinimu, atstovauti mokinių interesams, bendrauti su tėvais, kitais mokytojais. Kokybiškas, nuoširdus jų darbas gali iki minimumo sumažinti smurto protrūkius. U. Koršunovė (2008) akcentuoja vaiko dalyvavimą. Ji teigia, kad „vaikai ir paaugliai teigiamai vertins jiems teikiamą pagalbą, kai žinos, kodėl tai daroma, supras savo vaidmenį šiame procese“⁷⁸. Klasės auklėtojas, kalbėdamasis su vaikais susirinkimų, valandėlių metu, turi galimybę mokyti juos bendrauti, skiepyti pareigos ir atsakomybės už

⁷⁵ Karmaza, E., Grigutytytė, N., Karmazė, E. G. *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius, 2007, p. 30.

⁷⁶ Povilaitis, R., Valiukevičiūtė, J. *Apie priekabiavimą*. Vilnius, 2004. <http://www.vaikulinija.lt/files/imgs/apiepriekabiavima.jpg> [žiūrėta 2009-11-19].

⁷⁷ LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2004-06-15, Nr. ISAK- 941) „Dėl bendrųjų socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, Nr. 100-3729.

⁷⁸ Koršunovė, U. *Bendradarbiavimo galimybės mokykloje teikiant psichologinę pedagoginę pagalbą mokiniam*. Vilnius, 2008, p.14.

kitą žmogų jausmą. J. Piaget (2002) teigia, kad vaikų „įprotis diskutuoti suponuoja poreikį sukurti savyje vienybę, susisteminti savo paties nuomones“⁷⁹. Bendri renginiai, žygiai, kelionės, gimtadienių šventimas, pasak U. Koršunovės, suartina vaikus tarpusavyje, moko draugiškumo.

Vadinasi, mokytojus reikalinga įtraukti į smurto prevencijos organizavimą mokykloje. Tikslinga kelti mokytojų kvalifikaciją, organizuoti seminarus ir mokymus kaip išvengti konfliktinių situacijų. Taip pat būtina į prevencinės veiklos organizavimą įjungti mokinius. Tai skatintų mokyklos bendruomenę tobulėti, ieškoti sąlyčio taškų sprendžiant opius klausimus.

Tėvų įtraukimas ir mokymas- kita svarbi sąlyga, garantuojanti iškeltų tikslų įgyvendinimą. Smurto prevencijos organizavimas priklauso nuo mokinių tėvų požiūrio į mokyklos viduje kylančias problemas. Tėvų elgesys, jų pagalba gali įtakoti teigiamo mokyklos mikroklimato formavimą. Individualių pokalbių metu tėvai mokomi padėti vaikui, patyrusiam smurtą, patyčias. Anot U. Koršunovės, „pokalbio metu, kai dalyvauja tik klasės auklėtojas, vaikai ir jo tėvai, visi jaučiasi saugiau, galima atviriau kalbėti apie vaiko ir jo šeimos problemas,<...> kartu aktyviai ieškoti alternatyvių sprendimų“⁸⁰. Įtraukimas į klasės tėvų komiteto veiklą padeda geriau pažinti savo vaiką, stiprina ryšius su mokykla. Ši veikla skatina pasitikėjimą mokytojų vykdoma smurto prevencija.

Metodinėje priemonėje „Smurto prevencija mokyklose“ (2005) patariama tėvų prevenciniam švietimui skirti ypatingą dėmesį. Panašiai teigia R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2004), E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007), U. Koršunovė (2008). Informaciniai lankstinukai, paskaitos, susirinkimai, konferencijos tėvams, apskritojo stalo diskusijos turėtų pasitarnauti jų akiračio plėtimui. Diskusijos apie smurtą mokykloje gali padėti tėvams laiku pamatyti, ar jų vaikas nepatiria patyčių, nėra kitaip skriaudžiamas, ignoruojamas.

Apibendrinant galima teigti, kad smurto prevencijos sėkmė priklauso nuo to, ar pavyks tėvus įtraukti į mokyklos bendruomenės veiklą. Tėvų noras bendradarbiauti paskatintų mokytojus kelti profesinę kompetenciją, tobulinti įgūdžius, skatintų nuoširdžiau rūpintis smurtą patiriančiais vaikais.

Mokinių dalyvavimas prevencijos priemonėse būtinas, siekiant sukurti saugias ugdymosi, lavinimosi sąlygas mokykloje. Kaip teigiama Metodinėje priemonėje „Smurto prevencija mokyklose“, „pagrindinis mokyklos uždavinys yra parengti jaunąją kartą ateities

⁷⁹ Piaget, J. *Vaiko kalba ir mąstymas. Vaiko logikos tyrinėjimas*. Vilnius, 2002, p. 142.

⁸⁰ Koršunovė, U. *Bendradarbiavimo galimybės mokykloje teikiant psichologinę pedagoginę pagalbą mokiniams*. Vilnius, 2008, p.41.

darbams ir iš kartos į kartą perduoti žmogiškąsias vertybes⁸¹. Mokyklos administracija, mokytojai, kiti specialistai turi neužmiršti, kad vaiko dalyvavimas prevencinėje veikloje, jo nuomonės išklausymas ir paisymas yra svarbiausi dalykai. Kiekvienas mokinys bus saugus mokykloje tik tada, kai jaus savo vertę, supras esąs reikalingas, svarbus. Anot R. Povilaičio, J. Valiukevičiūtės (2004), padėti vieni kitiems gali patys mokiniai. Autoriai rekomenduoja suburti prevencines grupes, kuriose mokiniai būtų pajėgūs patarti, padėti smurtą patyrusiems klasės, mokyklos draugams. Mokiniai turėtų būti apmokomi teikti pagalbą, paramą, išklaustyti kitus vaikus, jiems patarti. Rimtesnes problemas spręsti padėtų mokyklos socialinis pedagogas, psichologas. Tai būtų mokinių patikėtiniai, apie juos žinotų visa mokyklos bendruomenė.

Mokinius, kurie jaučiasi nesaugūs mokykloje, mokytojai turėtų įtraukti į neformaliojo ugdymo užsiėmimus. Vaidyba, sportas, dainavimas ar kita veikla suteiktų jiems galimybes atsiskleisti, pakelti savivertę. Pasak R. Povilaičio, J. Valiukevičiūtės (2004), vaidindami mokiniai įsijaučia į kito vaiko vaidmenį, suvokia kaip blogai jis jaučiasi patirdamas patyčias ar kitokį smurtą. Linkusiems nusikalsti mokiniams dažnai patinka sportuoti, todėl mokykla turėtų pasiūlyti daugiau sporto varžybų, kurių metu jie galėtų išlieti susikaupusią energiją, paversti ją teigiama jėga.

R. Povilaitis, J. S. Jasiulionė (2008) siūlo organizuoti įvairias akcijas („Diena be patyčių“, „Mokykla be smurto“ ir kt.), kurių tikslas būtų skiepyti vaikams pagarbą, toleranciją žmogui, humanizmo principų diegimui. Panašią veiklą siūlo E. Karmaza ir kt. (2007). Šie autoriai pataria išleisti mokykloje lankstinukus, kurių autoriai būtų patys mokiniai. Taip pat rekomenduoja sukurti žemėlapi, kuriame būtų pažymėtos saugiausios vietos mokykloje. Administracija, bendruomenė turėtų į nesaugiausias ugdymo įstaigos zonas atkreipti didesnę dėmesį, organizuoti budėjimą pertraukų metu.

Saugi, be smurto mokykla galės tapti tik tada, kai visa bendruomenė bus suinteresuota veikti kartu, ieškoti sprendimų, labiausiai tinkančių vaikui. Kai vaiko interesai bus aukščiau visų kitų, tada bus galima sėkmingai įgyvendinti smurto prevenciją, užkirsti kelią nusikaltimams. Vaikų dalyvavimas išmokys juos atsakingumo, paskatins draugiškų santykių formavimui bei išsaugojimui.

⁸¹ *Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005, p.155.*

3. KAIMO IR MIESTO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLŲ VAIKŲ, PATYRUSIŲ SMURTA, EMPIRINIO TYRIMO LYGINAMOJI ANALIZĖ

3.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo objektas- smurtas Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo tikslas- išanalizuoti ir palyginti smurto Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklose situaciją bei empiriškai pagrįsti prevencijos ir šalinimo galimybes.

Remiantis teorinėje darbo dalyje pateikta medžiaga buvo iškeltos **hipotezės**:

1. Kaimo bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai dažniau patiria smurtą ir patys smurtauja, negu miesto.
2. Teigiamas mokyklos mikroklimatas įtakoja smurto prevencijos programų įgyvendinimo sėkmingumą bei šalinimo galimybių patikimumą.
3. Ankstyvoji (pirminė) prevencija- pati svarbiausia ir pigiausia priemonė užkirsti kelią smurto plitimui mokykloje.

Tyrimo pobūdis- aprašomasis.

Tyrimo tipas- anketinė apklausa.

Tyrimo metodai: anketinė apklausa mokiniams (žr. 2 priedas) bei pedagogams⁸² (žr. 3 priedas), lyginamoji analizė ir sintezė. Šie metodai buvo pasirinkti siekiant atsakyti į tyrimo klausimą: kokia situacija, smurto prevencija ir šalinimo galimybės Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklose? MS EXCEL programa buvo apskaičiuoti tyrimo rezultatai.

Tyrimo metodologija. Tyrimo pagrindą sudaro A. H. Maslow (2006), A. Bandura (R. Žukauskienė, 2007) ir J. Piaget (2007) teorijos. Šiame tyrime rėmėmės humanistinės pedagogikos ir psichologijos koncepcija, kuriai būdingas holistinis asmenybės fenomenas. Humanistinės psichologijos teorijos pradininkas A. H. Maslow (2006) pabrėžia, kad kiekvienas vaikas gali pats būti atsakingas už savo poelgius bei priimti tinkamus sprendimus. Saugumo poreikis motyvuoja, skatina vaiką, padeda jam tobulėti, tapti socialiai brandžia asmenybe. M. Barkauskaitė, L. Žadeikaitė (2006) teigia,

⁸² Šiame darbe sąvokos „mokytojas, klasės auklėtojas, socialinis pedagogas, psichologas“ lygiagrečios sąvokai „pedagogas“.

kad visavertė asmenybė išsivysto tik harmoningoje aplinkoje, kuriai būdingi humaniški santykiai. Šiais teiginiais rėmėmės analizuodami smurto prevencijos taikymo galimybes mokykloje.

Socialinio išmokimo teoretikas A. Bandura (R. Žukauskienė, 2007) pažymi, kad agresyvaus elgesio vaikas gali išmokti stebėdamas aplinką ir joje veikiančius asmenis. Tiesioginis pastiprinimas ir socialinis modeliavimas gali pakeisti vaiko elgesį ir mąstymą, jeigu jis bus teigiamai sukonstruotas. Šeima, mokykla atlieka svarbų darbą, formuojant socialiai išprususią asmenybę. Moralinio elgesio vaikas išmoksta pats arba vadovaujamas kitų. Socialinių įgūdžių stoka gali paveikti vaiko vystymąsi, atskirti jį nuo bendraamžių, paskatinti blogai elgtis, sukelti agresyvius išpuolius prieš kitus, kartais pakelti ranką prieš save patį. A. Banduros teiginiai mūsų darbe padėjo geriau suprasti bendrojo lavinimo mokyklų aplinką, joje vykstančius procesus, įvertinti pokyčius.

Kognityvinės raidos teoretikas J. Piaget (2002) teigia, kad vaikas gali išmokti moralių dalykų, bet tai nėra stabilūs, nekintantys postulatai. Augant vaikui keičiasi jo požiūris į moralinius dalykus, kartu kinta jo moralė. Mokytojo, auklėtojo, šeimos vaidmuo šiame procese tampa svarbia jėga. Laiku nepastebėjus neigiamos įtakos, jos nepašalinus, gali pradėti vystytis iškreiptas vaiko pasaulio ir žmonių santykių supratimas. Vadinas, prevencija tampa reikšmingu faktoriumi formuojant nesmurtines situacijas, užkertant kelią neigiamų emocijų ir elgesio plitimui mokinių tarpe. Tokio požiūrio laikėmės analizuodami teoretikų veikalus, mokslinius tyrimus, atlikdami tiriamąjį darbą.

3.1.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimas atliktas 2010 m. sausio- kovo mėnesiais. Siekiant atskleisti tyrimo problemą, kurios esmė- nepakankama Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, lyginamoji analizė, buvo atliktas empirinis tyrimas. Jo metu buvo siekiama laikytis etiškumo bei socialinio lygiateisiškumo principų.

Tyrimo etapai:

1 etapas. Parengta tyrimo metodika (2009-11-02- 2009-12-31).

2 etapas. Sudarytos tiriamųjų grupės (2010-01-01- 2010-01-14).

3 etapas. Atliktas tyrimas ir lyginamoji Kelmės rajono kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, analizė ir sintezė (2010-01-14- 2010-03-30). Parengtos išvados, taip pat rekomendacijos praktikams ir strategams (2010-04-14- 2010-04-20).

Tyrimo dalyviai:

1. Kelmės rajono 6 kaimo pagrindinių mokyklų ir 2 vidurinių mokyklų bei 1 miesto pagrindinės mokyklos ir 1 vidurinės mokyklos 7-9 klasių mokiniai.

2. Išvardintų mokyklų socialiniai pedagogai, 1 psichologas, 7-9 klasių auklėtojai.

Tiriamųjų grupės sudarytos atsitiktinės atrankos būdu. Atrankos vienetas- klasė.

Šio tyrimo **generalinė aibė** buvo nustatyta remiantis 2010 m. Kelmės rajono savivaldybės administracijos švietimo skyriaus pateiktais statistiniais duomenimis. 2009-2010 m. m. Kelmės rajono bendrojo lavinimo mokyklų 7-9 klasėse mokosi 1278 mokiniai, iš jų 520- miesto mokyklose, 758- kaimiškose vietovėse. Kelmės miesto mokyklose dirba 20 (dvidešimt) 7-9 klasių auklėtojų, 1 psichologas, 3 socialiniai pedagogai, kaimo mokyklose- 58 klasių auklėtojai, 18 socialinių pedagogų. Vadinasi, generalinė visuma tiriamųjų (mokinių) atžvilgiu laikyta 758 ir 520 bei 76 ir 24 (pedagogų).

Tyrimo imtis- generalinės aibės dalis, tiriamų stebėjimo vienetų visuma (B. Bitinas, 1998). Nustačius populiacijos dydį reprezentatyvios imties dydį apskaičiavome pagal V. I. Panyott (Paniotto) formulę. Ši formulė taikoma mažoms imtims apskaičiuoti, kai leistinoji paklaida neviršija 5 proc., o patikimumas 95 proc.

$n = 1 / (\Delta^2 + 1/N)$, kur:

n- reikiamas respondentų skaičius;

Δ - paklaida;

N- tiriamos visumos narių skaičius.

Kai N = 758 :

$$n = 1 / (0,05^2 + 1/758) = 261,8 \approx 262 \text{ tiriamųjų (kaimo mokyklų mokinių).}$$

Kai N = 520:

$$n = 1 / (0,05^2 + 1/520) = 226,08 \approx 226 \text{ tiriamųjų (miesto mokyklų mokinių).}$$

Kai N = 76:

$$n = 1 / (0,05^2 + 1/76) = 63,86 \approx 64 \text{ tiriamieji (kaimo mokyklų pedagogai).}$$

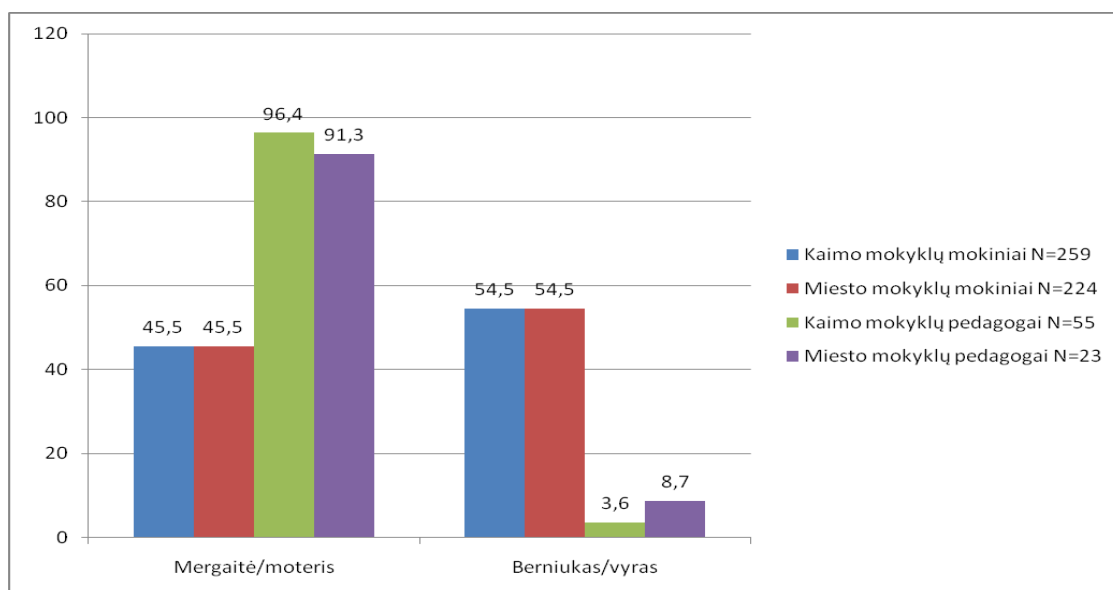
Kai N = 24:

$$n = 1 / (0,05^2 + 1/24) = 22,64 \approx 23 \text{ tiriamieji (miesto mokyklų pedagogai).}$$

Apskaičiavus pagal šią formulę matyti, kad norint gauti statistiškai patikimus duomenis pakanka apklausti:

1. 262 tiriamuosius (kaimo mokyklų mokinius).
2. 226 tiriamuosius (miesto mokyklų mokinius).
3. 64 tiriamuosius (kaimo mokyklų pedagogus).
4. 23 tiriamuosius (miesto mokyklų pedagogus).

Tyrimo metu respondentų buvo prašoma nurodyti priklausomybę vienai ar kitai lyčiai, mokymosi/darbo vietai. Šie klausimai buvo pateikti siekiant išsiaiškinti tiriamųjų pasiskirstymą pagal lytį ir mokymosi bei darbo vietą (žr. 1 pav.).

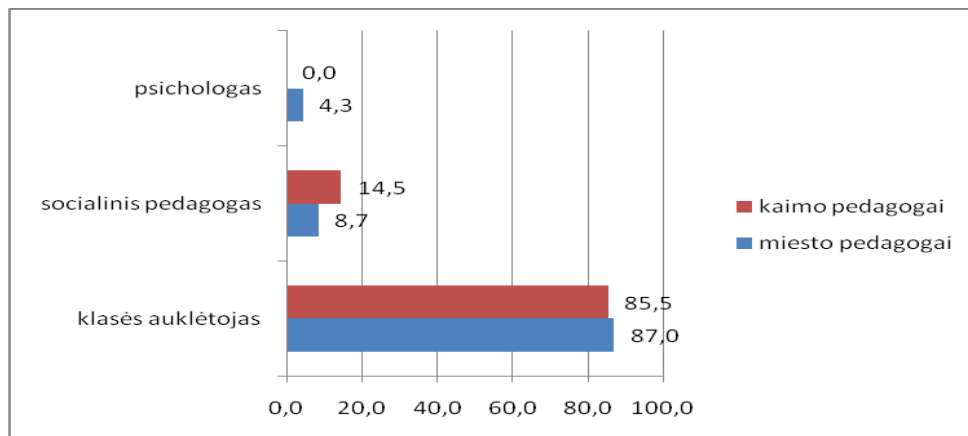

1 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį ir mokymosi/darbo vietą (%)

Kaip matyti iš 1 paveiksle pateiktų duomenų, respondentų pasiskirstymas pagal lytį ir mokymosi/darbo vietą sutampa. Tiek miesto (54,5 proc.), tiek kaimo bendrojo lavinimo mokyklų respondentų didžiąją dalį (54,5 proc.) pagal lytį sudarė berniukai. Reikia pastebėti, kad ir miesto, ir kaimo vietovėse mažumą (8,7 proc. bei 3,6 proc.) sudarė vyriškos lyties pedagogai.

Iš šios diagramos galima daryti išvadą, kad mažas procentas vyriškos lyties specialistų, dirbančių bendrojo lavinimo mokyklose, gali įtakoti ne visada saugios mokymo aplinkos, patyčių ir smurto apraiškų atsiradimą. Panašių teiginių galima rasti mokslininkų Gini G. (2008), A. Rosan (2009) darbuose. Reikėtų pritraukti į mokyklas daugiau specialistų vyrų, kad būtų užtikrintas lyčių balansas ir atsirastų didesnis saugumo jausmas tiek mokiniams, tiek jų pedagogams.

Siekiant nustatyti priklausomybę vienai ar kitai pedagoginei pareigybei mokykloje, tiriamųjų buvo prašoma nurodyti: klasės auklėtojas, socialinis pedagogas, psichologas (žr. 2 pav.).

2 pav. **Tiriamųjų (pedagogų) pareigos mokykloje (% , N = 23, N = 55)**

Kaip matyti iš 2 paveiksle pateiktų duomenų, tyrime dalyvavusiose bendrojo lavinimo miesto mokyklose dirba 87,0 proc. klasių auklėtojų, kaimo – 85,5 proc. Miesto mokyklose dirba 8,7 proc. socialinių pedagogų ir 4,3 proc. psichologų. Kaimo mokyklose dirba 14,5 proc. socialinių pedagogų, psichologų pareigybių nėra įsteigta.

Apibendrinus 2 paveiksle pateiktus duomenis reikia konstatuoti, kad tyrime dalyvavusios kaimo mokyklos yra mažesnės, jose mokosi, palyginus su miesto ugdymo įstaigomis, nedaug mokinių. Todėl buvo apklausta daugiau kaimo mokyklose dirbančių socialinių pedagogų. Tačiau psichologų nėra, tai irgi gali būti problema, nes nėra kompetentingo žmogaus, kuris vaikams padėtų spręsti psichologines problemas.

Tyrimo instrumentas buvo parengtas remiantis M. Barkauskaitės, L. Žadeikaitės (2006), E. Karmazos, N. Grigutytytės, E. G. Karmazės (2007) ir Ž. Barkauskaitės Lukšienės (2008) atliktais tyrimais. Kiekybinio tyrimo pagrindas- anoniminės anketos 7-9 klasių kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams bei klasių auklėtojams, socialiniams pedagogams, psichologams. Anketas mokiniams sudarė dviejų tipų klausimai:

1. Uždari, suteikiantys galimybę pasirinkti vieną ar kelis atsakymų variantus.
2. Pusiau uždari, numatantys galimybę pasirinkti vieną ar kelis atsakymus iš tyrėjo pateiktų bei išsakyti savo nuomonę.

Vadovaujantis pirmojo tipo klausimais buvo konstruojamos smurto formos, prevencija ir šalinimo galimybės. Antrojo tipo klausimai leido tiriamiesiems išsakyti savo nuomonę apie smurto paplitimo mastą bendrojo lavinimo mokykloje.

Klausimynas buvo sudarytas iš dviejų prasminių blokų- demografinio ir pagrindinio. Demografinis blokas apėmė 1-3 klausimus tiek mokinių, tiek pedagogų anketose. Abejose anketose 4-7 klausimai yra bendresnio pobūdžio. Jais buvo siekiama nustatyti, kaip mokiniai bei pedagogai supranta, kas yra smurtas, kokios jo formos. Kitais anketų klausimais norėta išsiaiškinti, kur mokykloje dažniausiai pasireiškia smurtas; ar

šeima bei žiniasklaida, internetas ir kt. įtakoja vaiko smurtinį patyrimą mokykloje; kokios prevencijos priemonės veiksmingiausios kovojant su agresija.

Dalis respondentų (mokiniai) atsakė ne į visus klausimus. Nuspręsta nepilnai užpildytas anketas naudoti tyrimui atlikti, nes apklausta pakankamai respondentų. Vadovaujantis K.Kardelio (2005) rekomendacijomis, buvo sukurtos anketos mokiniams ir pedagogams. Klausimyno punktų validumas buvo patikrintas lyginant respondentų (mokinių ir pedagogų) atsakymus. Manome, kad tyrimo rezultatai bus statistiškai teisingi bei pakankamai validūs.

Tyrimo metu į anketų mokiniams klausimus atsakė 484 respondentai (259 kaimo ir 224 miesto mokyklų); į anketų pedagogams klausimus atsakė 78 respondentai (55 kaimo ir 23 miesto mokyklų). Buvo išdalintos 488 anketos mokiniams (anketų grįžtamumas: kaimo mokyklų- 98,8 proc., miesto- 99,1 proc.) ir 87 anketos pedagogams (anketų grįžtamumas: kaimo mokyklų- 85,9 proc., miesto- 100 proc.).

3.2. Kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, empirinio tyrimo lyginamoji analizė

Šioje dalyje pabandysime atlikti kaimo ir miesto bendrojo lavinimo mokyklų vaikų, patyrusių smurtą, empirinio tyrimo lyginamąją analizę. Vadovausimės tyrimo rezultatais, gautais apklausus 7-9 klasių mokinius ir jų pedagogus (klasės auklėtojus, socialinius pedagogus, psichologus).

Smurtas, kurį patiria mokiniai mokykloje, nėra vienalytis. Patiriami veiksmai, anot Ž. Barkauskaitės Lukšienės (2008), turi įvairias formas. Smurtautojai dažnai naudoja ne vieną kurią nors konkrečią smurto formą, bet pasitelkia tas, kurios labiausiai žeidžia kitą žmogų, suteikia jam skausmą, pažemina prieš bendraamžius, draugus. Mes tyrėme emocinį (psichologinį) smurtą, seksualinį smurtą, fizinį smurtą bei patyčias. E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007) smurtą mokykloje taip pat, kaip ir Ž. Barkauskaitė Lukšienė, išskaido į įvairias formas. Šie mokslininkai išskyrė tokias smurto apraiškas: spjaudymas, dūrimas peiliu ar kitu aštriu daiktu, tampymą už plaukų, stumdymą, mušimą ir kt. Savo darbe mes laikėmės panašios nuomonės, tirdami mokinių patiriamo smurto įtaką asmenybės formavimuisi, saugios ugdymo bei mokymo aplinkos kūrimui. Pateiksime respondentų nuomonę apie smurto formas bei jų raišką bendrojo lavinimo mokykloje.

Norėdami sužinoti respondentų emocinio smurto suvokimą, pateikėme jo formas: šaipymasis, prasivardžiavimas, įžeidinėjimai, kaltinimai. Tiriamieji galėjo pasirinkti labiausiai emocinį smurtą apibūdinančius teiginius (žr. 1 lentelę).

Respondentų emocinio smurto formų suvokimas (%)

Emocinis smurtas	Miesto mokyklų mokiniai N=224	Miesto mokyklų pedagogai N=23	Kaimo mokyklų mokiniai N=259	Kaimo mokyklų pedagogai N=55
Šaipymasis	25,5	24,7	29,2	27,5
Prasivardžiavimas	30,4	25,8	27,3	26,5
Įžeidinėjimai	30,6	25,8	28,4	26,9
Kaltinimai	13,5	23,7	15,1	19,1

Iš 1 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad 30,6 proc. miesto bendrojo lavinimo mokinių emocinį smurtą suvokia kaip įžeidinėjimus, o kaimo mokyklų mokiniai- 29,2 proc. kaip šaipymąsi. Pedagogai mano panašiai kaip ir mokiniai: atitinkamai 25,8 proc. (miesto mokyklų) įžeidinėjimai, prasivardžiavimas bei 27,5 proc. (kaimo mokyklų) šaipymasis. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad visi respondentai rečiausiai, kaip emocinį smurtą, įvardino kaltinimus. Jų manymu, tai nėra tikra smurto apraiška.

Siekdami sužinoti respondentų fizinio smurto suvokimą, pateikėme jo formas: muštynės, stumdymasis, spardymas, tampymas už plaukų. Tiriamieji galėjo pasirinkti labiausiai fizinį smurtą apibūdinančius teiginius (žr. 2 lentelę).

Respondentų fizinio smurto formų suvokimas (%)

Fizinis smurtas	Miesto mokyklų mokiniai N=224	Miesto mokyklų pedagogai N=23	Kaimo mokyklų mokiniai N=259	Kaimo mokyklų pedagogai N=55
Muštynės	35,3	26,4	40,0	26,1
Stumdymasis	21,9	24,1	25,5	23,7
Spardymas	26,7	25,3	29,1	26,6
Tampymas už plaukų	16,1	24,2	5,4	23,6

Kaip matyti iš 2 lentelės, tiek miesto, tiek kaimo mokyklų mokiniai fizinį smurtą suvokia kaip muštynes. Panašiai mano ir mieste dirbantys pedagogai. Kaimo mokyklų pedagogai išskiria spardymąsi (26,6 proc.), kuris, jų nuomone, yra dažnesnis, nei muštynės. Pedagogai, panašiai mieste (24,2 proc.) ir kaime (23,6 proc.), tampymą už plaukų vertino kaip fizinį smurtą dažniau, nei mokiniai. Kaimo mokyklų vaikai nelinkę šią smurto formą priskirti prie neigiamų reiškinių, kenkiančių žmogui, žeminančių jo orumą. Stumdymo

vaikai nelinkę laikyti dideliu smurtu, gal ne visi jį priskiria fiziniam smurtui. Tai, kaip ir spardymas, jiems jau yra elgesio norma mokykloje.

Norėdami išsiaiškinti respondentų seksualinio smurto suvokimą, pateikėme jo formas: kūno lietimasis, glostymas prieš tavo valią; liepimas nusirengti kitiems matant, vertimas užsiimti seksu; nepadorus elgesys tavo (vaiko) akivaizdoje. Tiriamieji galėjo pasirinkti labiausiai seksualinį smurtą apibūdinančius teiginius (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Respondentų seksualinio smurto formų suvokimas (%)

Seksualinis smurtas	Miesto mokyklų mokiniai N=224	Miesto mokyklų pedagogai N=23	Kaimo mokyklų mokiniai N=259	Kaimo mokyklų pedagogai N=55
Kūno lietimasis, glostymas prieš tavo valią	29,9	25,8	33,1	27,8
Liepimas nusirengti kitiems matant	22,8	22,4	24,2	23,9
Vertimas užsiimti seksu	32,8	25,9	28,6	28,4
Nepadorus elgesys tavo akivaizdoje	14,5	25,9	14,1	19,9

3 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad seksualinį smurtą, kaip vertimą užsiimti seksu, panašiai suvokia miesto mokyklų mokiniai, mieste ir kaime dirbantys pedagogai. Bet 33,1 proc. kaimo mokyklų mokinių kūno lietimą, glostymą prieš jų valią išskiria į pirmą vietą. Nepadorus elgesys kito žmogaus akivaizdoje ne visiems respondentams sukėlė neigiamas emocijas. Tik miesto mokyklų pedagogai (25,9 proc.) tokį elgesį vertino daugiau neigiamai, nei kiti respondentai. Jie šį teiginį prilygino vertimui užsiimti seksu ir įvertino kaip seksualinį smurtą. Akivaizdu, kad stokojama supratimo, kas yra seksualinis smurtas. Tiek mokiniams, tiek jų pedagogams reikalinga pagalba, aiškinimas, kas yra nepadorus elgesys bei kokios yra seksualinio smurto formos.

Svarbu buvo išsiaiškinti, kaip respondentai suvokia patyčias. Pateikėme patyčių formas: priekabiavimas, engimas, niekinimas, erzinimas. Tiriamieji galėjo pasirinkti labiausiai patyčias apibūdinančius teiginius (žr. 4 lentelę).

Respondentų patyčių formų suvokimas (%)

Patyčių formos	Miesto mokyklų mokiniai N=224	Miesto mokyklų pedagogai N=23	Kaimo mokyklų mokiniai N=259	Kaimo mokyklų pedagogai N=55
Priekabiavimas	21,9	25,0	23,2	23,2
Engimas	9,5	25,0	13,3	24,9
Niekinimas	41,2	26,1	35,1	26,5
Erzinimas	27,4	23,9	28,4	25,4

Analizuojant respondentų patyčių suvokimą galima pastebėti, kad tiek miesto, tiek kaimo mokyklų mokiniai niekinimą išskiria iš kitų formų. Net 41,2 proc. miesto mokyklų vaikų, labiau nei kaimo, jaučiasi blogai, kai bendraamžiai juos niekina. Jie mano, kad tai pati blogiausia patyčių apraiška. Tam pritaria ir tyrime dalyvavę pedagogai. Jų nuomonės skiriasi labai nežymiai.

Apibendrinant respondentų smurto formų suvokimą galima teigti, kad tiek miesto, tiek kaimo bendrojo lavinimo mokyklų mokinių bei pedagogų nuomonės iš esmės sutampa, skiriasi tik kai kurie aspektai. Smurtas neigiamai veikia mokinius, jų pedagogus, sukuria nesaugią atmosferą mokykloje. Gauti rezultatai parodė, kad mokiniai ir mokytojai neturi pakankamai žinių apie įvairias smurto formas. Panašius rezultatus pateikė VI „Vaiko namas“ mokslininkai, atlikę tyrimą „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“ (2007- 2008, užsakovas ŠMM). Kai kurias smurto formas (engimą, nepadorų elgesį vaiko akivaizdoje, tampymą už plaukų, kaltinimus) respondentai laikė savaimė suprantamomis ir nesuvokiamomis kaip smurtas. Vadinasi tai gali būti viena iš smurto paplitimo priežasčių, kadangi jie nesupranta, kad viena ar kita smurtavimo forma gali pakenkti kitam asmeniui.

Siekiant nustatyti nesaugiausias mokyklos vietas, respondentų buvo prašoma nurodyti, kur dažniausiai mokykloje smurtaujama (žr. 5 lentelę).

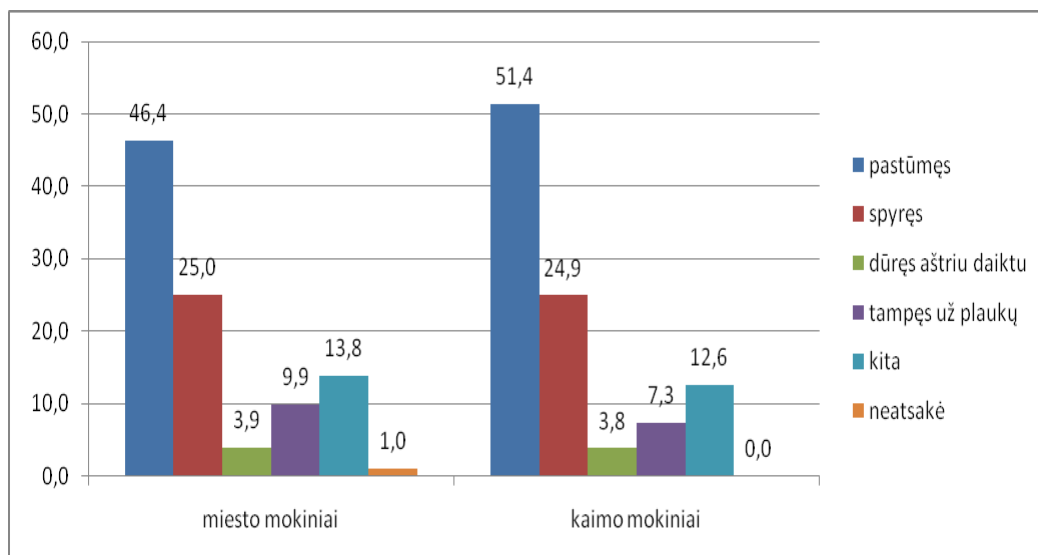
Respondentų nurodytos mokyklos vietos, kuriose dažniausiai smurtaujama (%)

Smurtavimo vietos	Miesto mokyklų mokiniai N=224	Miesto mokyklų pedagogai N=23	Kaimo mokyklų mokiniai N=259	Kaimo mokyklų pedagogai N=55
Koridorius	38,6	23,5	37,8	34,9
Klasė	11,5	3,5	7,4	5,5
Sporto salė	6,1	5,9	3,6	3,4
Valgykla	11,3	10,6	4,2	7,5
Rūbinė	6,1	15,3	10,6	14,4
Tualetas	3,5	17,7	7,6	10,3
Laukas	22,9	23,5	28,8	24,0

Kaip matyti iš 5 lentelėje pateiktų tyrimo rezultatų, dažniausiai smurtas pasireiškia koridoriuje pertraukų metu. Visi respondentai mano, kad tai nesaugiausia mokyklos vieta. Antru pagal nesaugumą įvardinamas laukas. Įdomu pastebėti, kad M. Barkauskaitė, L. Žadeikaitė (2006), Ž. Barkauskaitė Lukšienė (2008) kaip nesaugiausias mokyklos vietas taip pat nurodo koridorių ir lauką. Saugiausios vietos, kuriose smurtaujama rečiausiai- sporto salė ir valgykla. Taip teigia ir mokiniai, ir pedagogai. Reikia atkreipti dėmesį, kad mokiniai išskyrė tualetą kaip vieną iš saugiausių vietų mokykloje- čia nesutapo vaikų ir pedagogų nuomonė.

Galima daryti išvadą, kad mokyklos administracija turėtų daugiau dėmesio skirti tvarkos palaikymui ir budėjimo organizavimui pertraukų metu išvardintose teritorijose. Į šią veiklą derėtų įtraukti ir pačius mokinius, pasitelkti visą mokyklos bendruomenę. Visi – tiek pedagogai, tiek mokiniai, aptarnaujantis personalas, tėvai (globėjai)- turėtų prisiimti atsakomybę už tai, kas vyksta mokyklos gyvenime, kokia atmosfera formuojasi, kaip sprendžiami opūs klausimai, susiję su saugios aplinkos kūrimu.

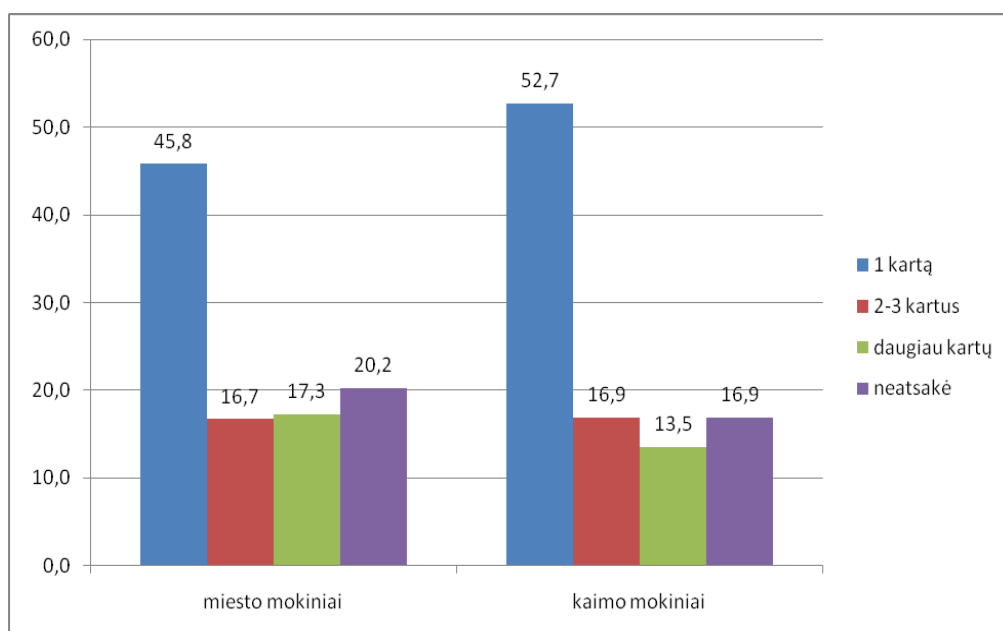
Tiriamiesiems (mokiniam) pateikėme klausimą „Ar esi kam nors tyčia sukėlęs fizinį skausmą?“. Šiuo klausimu siekėme nustatyti, koku būdu mokiniai dažniausiai sukelia vienas kitam fizinį skausmą (žr. 3 pav.).

3 pav. Tyčinis fizinio skausmo sukėlimas kitam asmeniui
(%, N =224, N = 259)

Kaip matyti iš 3 paveiksle pateiktų duomenų, net 46,4 proc. miesto ir 51,4 proc. kaimo mokyklų mokinių yra tyčia pastūmę kitus vaikus, o spyrę, atitinkamai- 25 proc. ir 24,9 proc. Šie duomenys beveik sutampa mieste ir kaime. Panašius rezultatus pateikia B. Kairienė, D. Ščerbakova (2008), t.y. 61 proc. stumdymas ir 25 proc. spyriai. Reikia pastebėti, kad atsakydami į klausimą „Ar esi pats mokykloje smurtavęs?“, šie tiriamieji atsako neigiamai. Beveik 1 proc. vaikų neatsakė į šį klausimą. Tai rodo, kad mokiniai negali apsispręsti, ar buvo prieš juos panaudotas smurtas, ar ne. Šioje vietoje išryškėja socialinis vaikų nebrandumas. Pozityviai nuteikia faktas, kad net 13,8 proc. miesto mokyklų mokinių bei 12,6 proc. kaimo mokyklų besimokančiųjų kaip „kita“ nurodė, kad nesmurtauja mokykloje.

Siekiant nustatyti fizinio smurto kartotinumą, respondentų klausėme „Kiek kartų per paskutinius du mėnesius buvai fiziškai užgautas?“ (žr. 4 pav.).

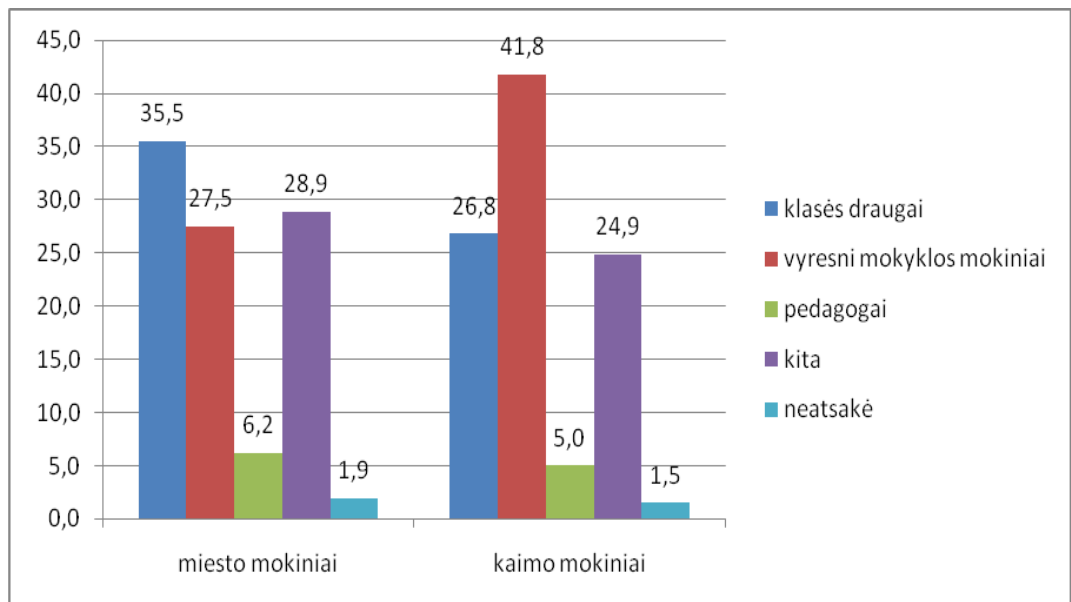

4 pav. **Patiriamo fizinio smurto kartotinumai per paskutinius 2 mėnesius**
(%, N = 224, N = 259)

Kaip matyti iš 4 paveiksle pateiktų duomenų, per paskutinius du mėnesius 45,8 proc. miesto ir net 52,7 proc. kaimo mokyklų vaikų buvo vieną kartą fiziškai užgauti. Nemaža dalis mokinių (17,3 proc. ir 16,9 proc.) per nurodytą laikotarpį tai patyrė daugiau kartų. Palyginus šiuos duomenis galima daryti išvadą, kad dažniau fizinį smurtą patyrė kaimo vietovėse esančių mokyklų vaikai. Jie jautėsi neapsaugoti, ne visada galėjo tikėtis pagalbos iš suaugusiųjų mokyklos bendruomenės narių. 2-3 kartus ir daugiau per paskutinius du mėnesius patirtas fizinis smurtas rodo, kad bendrojo lavinimo mokyklose vaikai išgyvena vidinį nerimą, baimę. Nuo to sutrinka jų sveikata. Neretai pablogėja mokymosi rezultatai.

Apibendrinant rezultatus reikia pastebėti, kad gana keistas pasirodė faktas, jog nemažai (20,2 proc. miesto, 16,9 proc. kaimo) mokinių į šį klausimą neatsakė. Tikėtina (nors anketa buvo anoniminė), kad vaikai vis dar bijo apie tai kalbėti, arba nenori pripažinti, kad yra skriaudžiami kitų mokyklos bendruomenės narių.

Siekiant nustatyti, kas dažniausiai smurtavo prieš vaikus fiziškai, pateikėme keletą atsakymo variantų: klasės draugai, vyresni mokyklos mokiniai, pedagogai. Tiriamieji galėjo pasirinkti kelis jiems tinkamus teiginius, taip pat pateikti savo atsakymo variantą prie „kita“ (žr. 5 pav.).

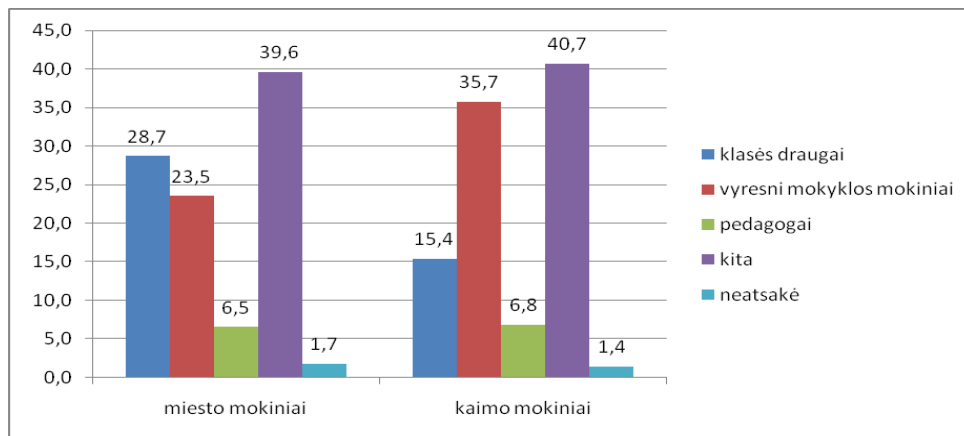

5 pav. Dažniausiai prieš vaikus smurtaujantys asmenys
(%, N = 224, N = 259)

5 paveiksle pateikti rezultatai rodo, kad kaimo mokyklose prieš vaikus dažniausiai smurtauja vyresni mokiniai (41,8 proc.), o mieste- klasės draugai (35,5 proc.). Galima daryti išvadą, kad kaimo mokyklose klasės yra mažesnės, dėl to vaikai tarpusavyje glaudžiau bendrauja, yra draugiškesni, mažesnis susiskirstymas grupelėmis, nei miesto mokyklose, kur klasės yra dvigubai didesnės.

Pasitaiko atvejų, kai smurtauja ir pedagogai (6,2 proc. mieste, 5,0 proc. kaime). Šis gana nemažas procentas rodo, kad mokytojai mokykloje ne visada jaučiasi saugūs. Tokia pedagogų savijauta gali išprovokuoti jų smurto protrūkius. Panašius rezultatus, susietus su mokytojų nesaugumu mokykloje (5 proc.) nurodo Linares, J. J. G., Diaz, A. J. C., Fuentes, M. del C. P., Acien, F. L. (2009), atlikę tyrimus Ispanijoje, Vengrijoje, Čekijoje. Kaip „Kita“ miesto (28,9 proc.) ir kaimo (24,9 proc.) mokyklose vaikai nurodė, kad prieš juos mokykloje per paskutinius du mėnesius smurtauta nebuvo.

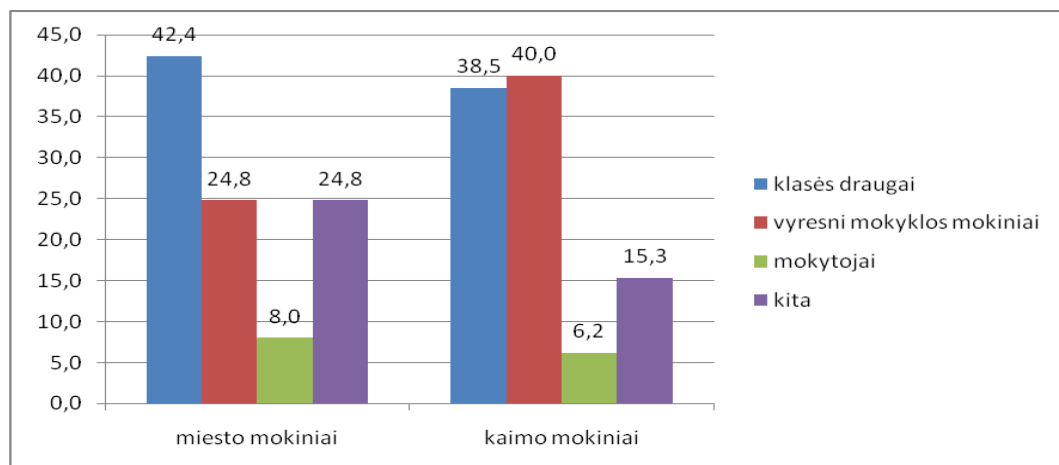
Siekiant nustatyti, ar mokiniai patyrė mokykloje grasinimo atvejų bei kas dažniausiai tai darė, pateikėme keletą atsakymo variantų: klasės draugai, vyresni mokyklos mokiniai, pedagogai. Tiriamieji galėjo pasirinkti kelis jiems tinkamus teiginius, taip pat pateikti savo atsakymo variantą prie „kita“ (žr. 6 pav.).

6 pav. Asmenys, grasinantys tiriamiesiems (% , N =224, N = 259)

Kaip matyti iš 6 paveiksle pateiktų duomenų, net 40,7 proc. miesto ir 39,6 proc. kaimo mokiniams niekas negrasina (nurodyta kaip „kita“). Tai nuteikia optimistiškai. Tenka pripažinti, kad net 6,5 proc. miesto ir 6,8 proc. kaimo mokyklų pedagogų nurodomi kaip grasinę mokiniams. Kaime dažniau smurtauja vyresni mokiniai, mieste- klasės draugai. Tikėtina, kad miesto mokyklose jaunesni vaikai vengia susidūrimo su vyresniais, nes bijo skaudžių pasekmių. Daroma išvada, kad grasinimo atvejų mokyklose yra, bet apie juos ne visada pasakoma klasės auklėtojui, socialiniam pedagogui ar psichologui.

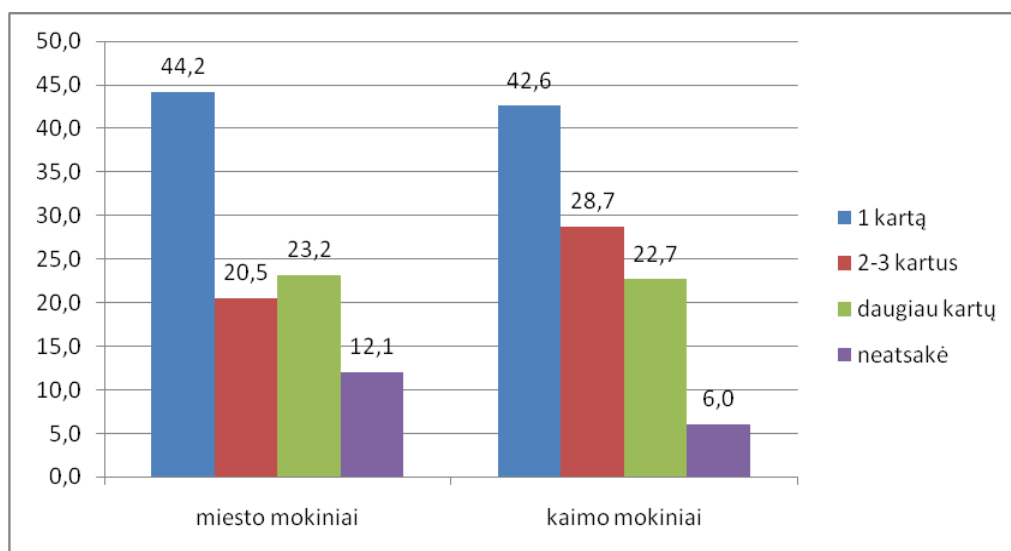
Norint išsiaiškinti, ar mokiniai mokykloje per paskutinius du mėnesius buvo pažeminti (įžeisti, pravardžiuojami) prieš kitus mokinius bei kas dažniausiai tai darė, pateikėme keletą atsakymo variantų: klasės draugai, vyresni mokyklos mokiniai, pedagogai. Tiriamieji galėjo pasirinkti kelis jiems tinkamus teiginius, taip pat pateikti savo atsakymo variantą prie „kita“ (žr. 7 pav.).

7 pav. Tiriamųjų pažeminimo (įžeidimo, pravardžiavimo) prieš kitus mokinius atvejai (% , N =224, N = 259)

7 paveiksle matyti, kad 42,4 proc. miesto mokyklų mokinių pažeminimo (įžeidimo, pravardžiavimo) prieš kitus vaikus dažniausiai sulaukia iš klasės draugų, o kaime- iš vyresniųjų vaikų (40,0 proc.). Teigiamai nuteikia faktas, kad 24,8 proc. mieste ir 15,3 proc. kaime besimokančių vaikų nebuvo pažeminti per pastaruosius du mėnesius, t.y. nepatyrė emocinio smurto (diagramoje- „kita“). Tiriamieji, kaip ir 5 bei 6 paveiksluose, teigia, kad juos žemina pedagogai (8,0 proc. mieste ir 6,2 proc. kaime). Galima teigti, kad pažeminimo faktai ne visada įvardinami, nes vaikams gėda tai pripažinti, net ir atsakant į anoniminės anketos klausimus. Emocinį smurtą sunku įrodyti, todėl daug smurtavimo atvejų lieka neatskleistų.

Siekiant nustatyti pažeminimo kartotinumą, tiriamųjų klausėme „Kiek kartų per paskutinius du mėnesius buvai įžeistas, pažemintas, pravardžiuojams?“. Pateikiame rezultatus (žr. 8 pav.).

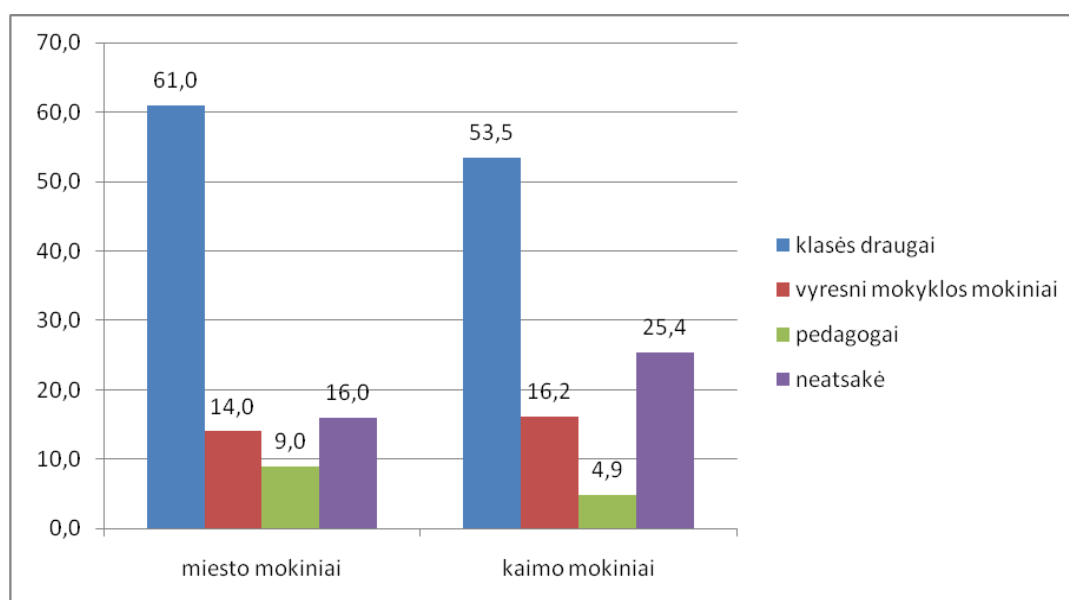

8 pav. Tiriamųjų pažeminimo (įžeidimo, pravardžiavimo) prieš kitus mokinius kartotinumumas per paskutinius du mėnesius (% , N =224, N = 259)

8 paveiksle matyti, kad vieną kartą pažeminti mokykloje buvo 42,6 proc. kaimo ir 44,2 proc. miesto mokyklų vaikų. Du- tris kartus tai patyrė atitinkamai 28,7 proc. ir 20,5 proc. mokinių. Daugiau kartų pažeminimą patyrė 23,2 proc. mieste ir 22,7 proc. kaime besimokantys vaikai. Šie procentai labai panašūs skirtingose vietovėse esančiose mokyklose. 8 paveiksle pateikti duomenys koreliuoja su 7 paveiksle pavaizduotais rezultatais. Tikėtina, kad neatsakiusieji mokiniai nepatyrė pažeminimo (įžeidimo, pravardžiavimo) per paskutinius du mėnesius.

Galima daryti išvadą, kad ugdymo įstaigose vyraujanti atmosfera ne visada teigiamai veikia vaikų sveikatą, sutelkia bendram darbui kartu su visa mokyklos bendruomene. Anot A. Zaborskio, L. Cirtautienės, N. Žemaitienės (2005), vaiko, iš kurio tyčiojamosi, žeminamas jo orumas, mažėja ne tik savivertė, bet sutrinka savigarba, pasitikėjimas savimi. Vadinasi, sulėtėja vaiko socializacijos procesas. Mokykloje netuoleruojamos patyčios gali paskatinti mokinius labiau pasitikėti kitais žmonėmis, jais rūpintis, padėti esant konfliktinei situacijai.

Smurtas pasireiškia įvairiomis formomis, todėl siekėme nustatyti, kaip tiriamieji suvokia savo asmeninę nuosavybę, ją vertina. Įdomu buvo sužinoti, ar laiko piktybišką daiktų pasisavinimą, atėmimą viena iš smurto formų. Respondentams pateikėme klausimą: „Kas nors buvo piktybiškai pasisavinęs ar atėmęs tavo daiktą?“ (žr. 9 pav.).

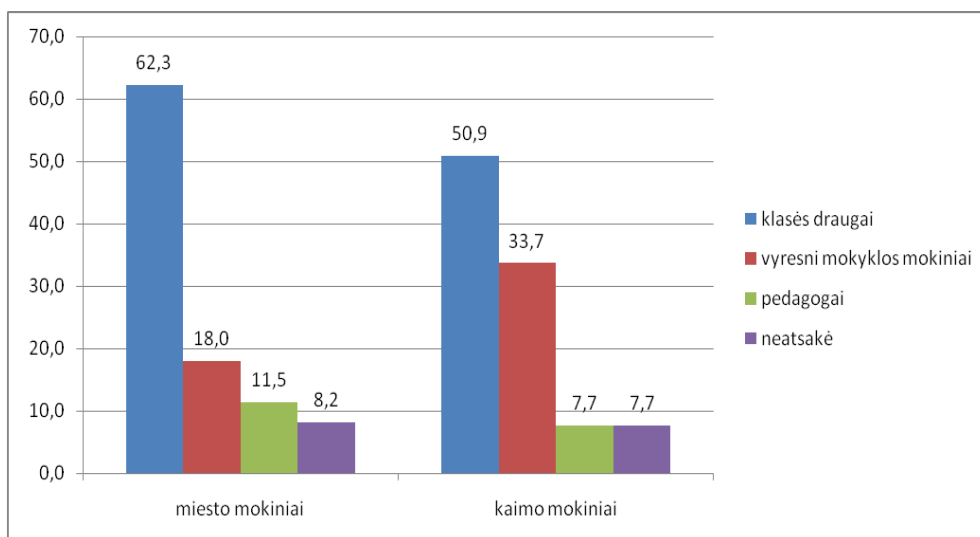

9 pav. **Piktybiškas daiktų pasisavinimas, atėmimas**
(%, N =224, N = 259)

Kaip matyti iš 9 paveiksle pateiktų duomenų, net 61,0 proc. miesto mokyklose ir 53,5 proc. kaimo vietovių tiriamųjų nurodė, kad per paskutinius du mėnesius klasės draugai buvo be leidimo pasisavinę, atiminėję jų daiktus. Ši patyčių apraiška dažniausiai pasireiškė klaseje, stebint kitiems mokiniams. Palyginus su 5 diagramoje pateiktais duomenimis, kur dažniausiai kaip smurtaujantys nurodyti vyresni mokiniai, šiuo atveju aukštesnių klasių vaikai nurodomi 14,0 proc. mieste ir 16,2 proc. kaime. Mokytojai taip pat nurodyti kaip atiminėjantys daiktus (9,0 proc. ir 4,9 proc.). Pažymėtina, kad 25,4 proc. vaikų kaime ir 16,0 proc. mieste neatsakė į klausimą. Tikėtina, kad ši dalis tiriamųjų nepatyrė nurodytos

patyčių formos. Gali būti, kad jie nelaiko piktybiško daiktų pasisavinimo, atėmimo viena iš smurto formų.

Siekiant nustatyti, ar respondentai mokykloje patiria apkalbas, pateikėme keletą atsakymo variantų: klasės draugai, vyresni mokyklos mokiniai, mokytojai. Tiriamieji galėjo pasirinkti kelis jiems tinkamus teiginius (žr. 10 pav.).

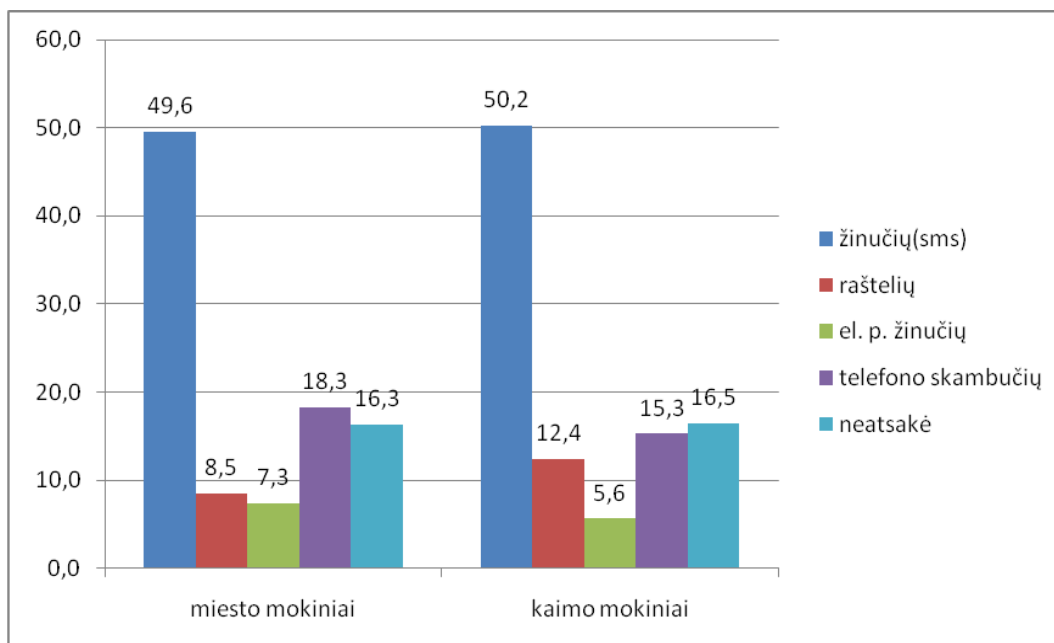

10 pav. Asmenys, apkalbinėjantys tiriamuosius (%; N =224, N = 259)

Kaip matyti iš 10 paveiksle pateiktų duomenų, jie koreliuoja su 9 paveiksle pateiktais rezultatais. Panašiai, kaip ir daiktų pasisavinimo atveju, net 62,3 proc. mieste ir 50,9 proc. kaime tiriamųjų nurodė, kad jie patyrė vieną iš patyčių formų- apkalbinėjimą. Šį veiksma taip pat dažniausiai atliko klasės draugai. Vyresnieji mokiniai minimi rečiau. Reikia pastebėti, kad mieste (11,5 proc.) mokytojai dažniau apkalbinėja mokinius, nei kaime (7,7 proc.). Mokiniai jaučiasi blogai, nes viena iš pedagogo pareigų apsaugoti vaikus nuo patyčių, jiems padėti. Vaikai netenka psichologinės atramos mokykloje. Miesto (8,2 proc.) ir kaimo (7,7 proc.) mokyklose tiriamieji į šį klausimą neatsakė. Tikėtina, kad jie nebuvo apkalbinėjami.

Apžvelgus šiuos duomenis galima teigti, kad didžioji dalis mokinių patiria apkalbas mokykloje ne tik iš kitų vaikų, bet ir iš pedagogų. Tai kertasi su pedagogine etika, jos moralinėmis nuostatomis.

Siekiant nustatyti, ar bendrojo lavinimo mokyklose vaikai dažnai sulaukia iš kitų mokinių įvairių įžeidimų, pateikėme klausimą: „Ar esi gavęs įžeidžiančių: žinučių (SMS), raštelių, el. p. žinučių, telefono skambučių?“ (žr. 11 pav.)

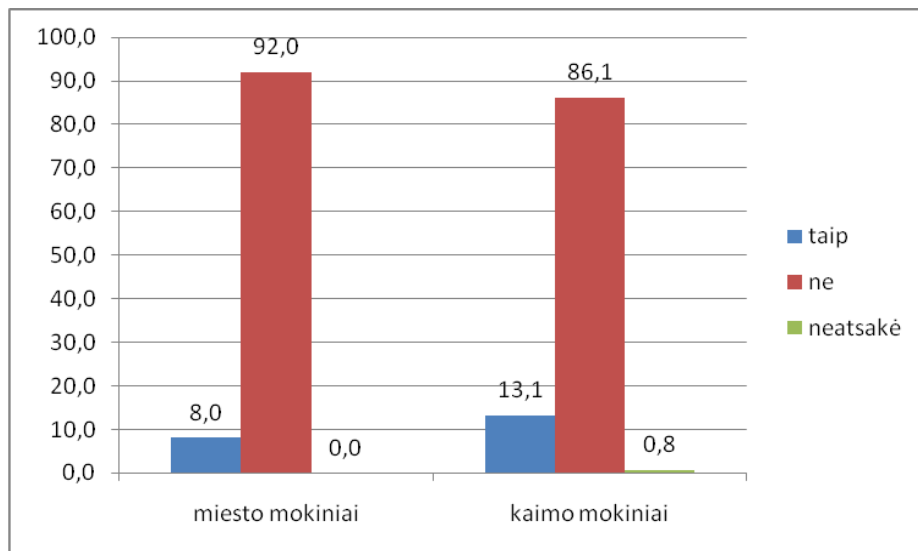

11 pav. **Tiriamųjų įžeidinėjimo priemonės (% , N =224, N = 259)**

11 paveiksle matyti, kokių įžeidinėjimo faktų galėjo patirti mokiniai per paskutinius du mėnesius. Ši diagrama parodė, kad daugiausia mokinių yra gavę įžeidžiančių SMS žinučių (49,6 proc. mieste, 50,2 proc. kaime). Raštelių bei telefono skambučių vaikai gavo rečiau. Panašus procentas tiriamųjų mieste (16,3 proc.) ir kaime (16,5 proc.) neatsakė į šį klausimą. Tikėtina, kad jie nebuvo patyrę panašių įžeidinėjimo faktų. Taip pat galėjo neatsakyti į šį klausimą sąmoningai, nenorėdami pripažinti net patys sau, kad patiria tokios formos smurtą.

Galima daryti išvadą, kad vaikai, smurtaudami prieš kitus, dažnai pasitelkia šiuolaikines technologijas. Tokiu būdu patyčios įgauna griaunančią žmogaus asmenybę formą, kuri yra labiau skaudinanti, nei įprastinių (rašteliai, skambučiai) priemonių naudojimas (V.Targamadžė, D. Valeckienė, 2007). Vaikai tampa labiau emociškai pažeidžiami. Dažnai emocinis smurtas ignoruojamas, nes ant kūno nelieka jokių žymių, randų. Net pedagogai ne visada patiki tokio smurto buvimu.

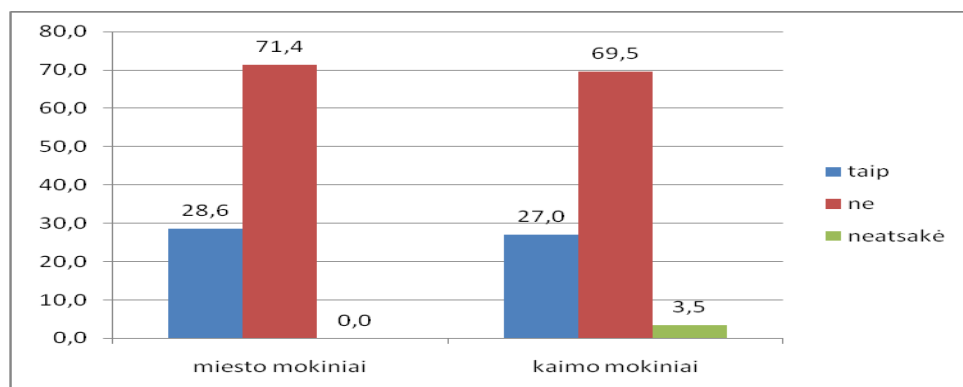
Pastaruoju metu mokyklose daugėja seksualinio pobūdžio smurtavimo atvejų. Norėdami išsiaiškinti šios smurto formos paplitimo mastą, pateikėme klausimą: „Ar esi bent kartą mokykloje patyręs seksualinę privartą?“ (žr. 12 pav.).

12 pav. **Tiriamųjų seksualinės prievartos (ne)patyrimas**
(%, N =224, N = 259)

Kaip matyti iš 12 paveiksle pateiktų duomenų, apie 92,0 proc. miesto ir 86,1 proc. miesto mokyklų vaikų nėra patyrę seksualinės prievartos. Didesnė dalis kaimo (13,1 proc.), nei miesto (8,0 proc.) tiriamųjų nurodė, kad tokį smurtą teko patirti. Panašūs rezultatai (10,3 proc.) nurodyti ŠMM užsakymu VŠĮ „Vaiko namas“ (2007- 2008) atlikto tyrimo „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“ ataskaitoje. Apie 0,8 proc. kaimiškujų vietovių respondentų į šį klausimą neatsakė. Tai rodo, kad dauguma vaikų bijo pripažinti patyrę seksualinę prievartą. Dažnai jie jaučia kaltę dėl įvykusio fakto, bijo būti dar labiau pažeminti, paniekinti, ignoruojami draugų bei mokytojų. Panašiai teigia N. Grigutytė, J. Valiukevičiūtė (2006)- seksualinio smurto atskleidimas ne pagerina, bet dažnai pablogina vaikų bei jų šeimų gyvenimo kokybę, sveikatą.

Siekdami nustatyti, ar mokykloje dažni seksualinio smurto atvejai, tiriamiesiems pateikėme klausimą: „Ar esi matęs mokykloje seksualinį priekabiavimą?“ (žr. 13 pav.).

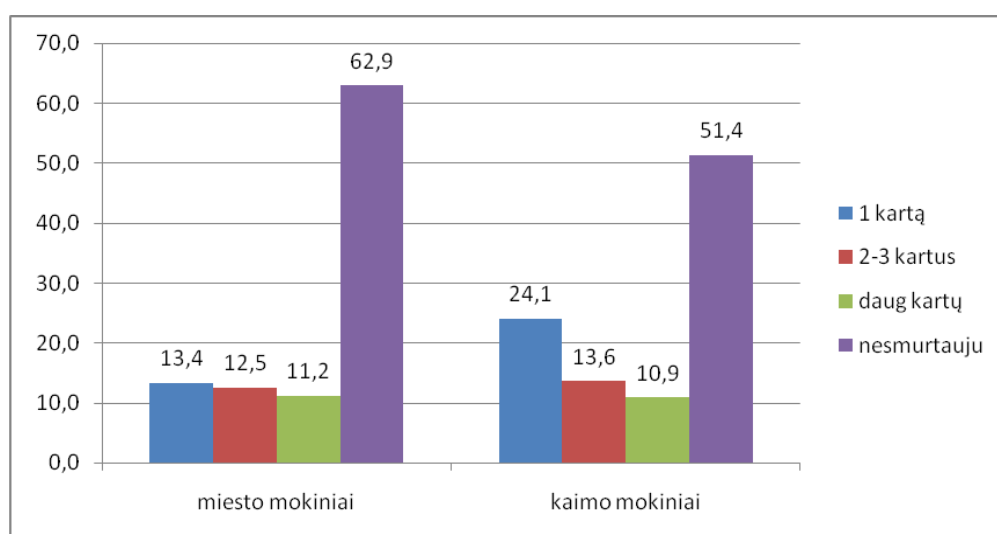

13 pav. **Seksualinio smurto (ne)buvimas mokykloje** (%, N =224, N = 259)

13 paveiksle esančioje diagramoje pavaizduotas seksualinio smurto buvimas ar nebuvimas mokykloje. Tiriamųjų buvo klausiama, ar jie yra matę mokykloje seksualinio smurto atvejų. 71,4 proc. miesto ir 69,5 proc. kaimo vaikų atsakė, kad nėra matę tokios smurto formos. Panašiai mieste (28,6 proc.) ir kaime (27,0 proc.) mokiniai nurodė matę seksualinį priekabiavimą. Respondentai (3,5 proc.), besimokantys kaimo mokyklose, neatsakė į klausimą. Jie vengia prisipažinti matę panašių dalykų. N. Grigutytė, J. Valiukevičiūtė (2006) teigia, kad tolimesnių pasekmių baimė vaikams neleidžia pasakoti tai, ką matė. Tarp 12 pav. ir 13 pav. yra ryšys, nurodantis, kad vaikai prieš savo valią, dažnai netiesiogiai, mokykloje patiria seksualinį smurtą.

Apibendrinus 12 ir 13 paveikslų duomenis galima teigti, kad pedagogai (klasių auklėtojai, socialiniai pedagogai, psichologai, mokyklos administracija ir kt.) turėtų glaudžiau bendradarbiauti, suteikti tinkamą pagalbą seksualinę prievartą patyrusiems vaikams. Svarbu laiku pastebėti ir užkirsti kelią prievartai, stengiantis nepakenkti vaiko orumui.

Siekiant išsamiau išanalizuoti situaciją, tiriamųjų klausėme „Ar esi pats smurtavęs mokykloje?“ (žr. 14 pav.).

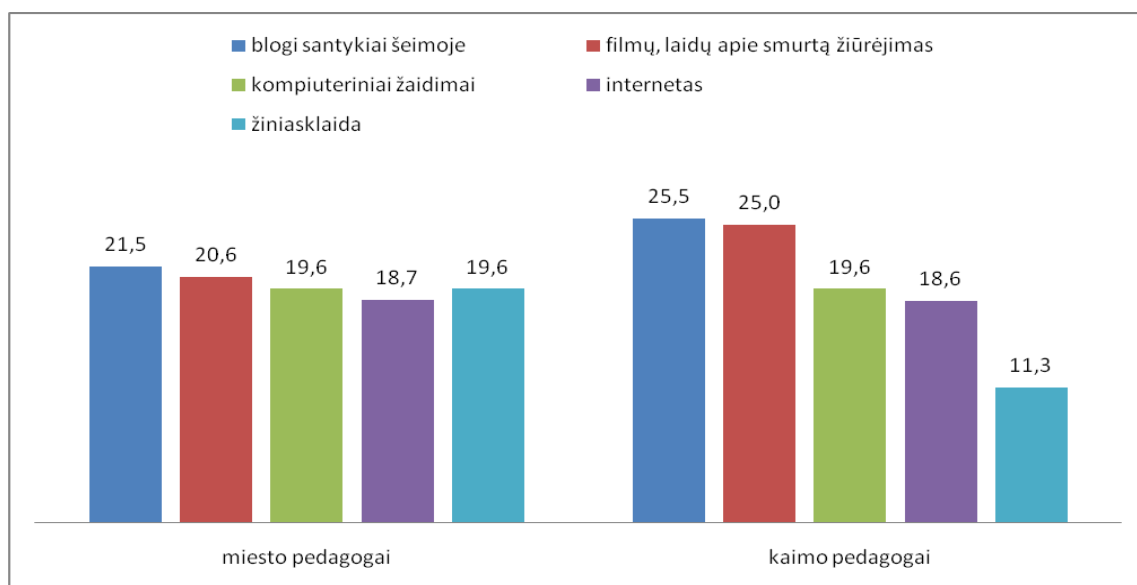
14 pav. Tiriamųjų smurtavimo atvejai mokykloje (% , N =224, N = 259)

14 paveiksle matyti tiriamųjų smurtavimo atvejai mokykloje. Paaiškėjo, kad tiek miesto (62,9 proc.), tiek kaimo (51,4 proc.) mokyklų mokiniai nurodo nesmurtavę per paskutinius du mėnesius. Reikia pastebėti, kad 3 pav. pateikti duomenys prieštarauja 14 pav. rezultatams: 46,4 proc. miesto ir 51,4 proc. kaimo mokyklų mokinių yra tyčia pastūmę kitus vaikus, o spyrę- 25 proc. ir 24,9 proc. Vadinasi, spyrimo ir pastūmimo vaikai jau nelaiiko smurtu.

1 kartą smurtavę nurodė 24,1 proc. kaimo ir 13,4 proc. miesto mokyklų mokinių. 2-3 kartus- 13,6 proc. kaimo, 12,5 proc. miesto vaikų. Matome, kad kaimo mokyklose smurtaujama dažniau. D. Olweus (2008) taip pat pažymi, kad kaimo ugdymo įstaigose smurtas dažnesnis reiškinys, nei mieste. Ypač baugina faktas, kad daug kartų per mėnesį yra smurtavę ir miesto (11,2 proc.), ir kaimo (10,9 proc.) tiriamieji.

Daroma išvada, kad smurtas daugiau paplitęs kaimo bendrojo lavinimo mokyklose. Fizinio smurto formų- tyčinio pastūmimo, spyrimo- mokiniai nelinkę laikyti dideliu blogiu. Tai dažnai vertinama kaip žaidimas.

Norėdami išsamiau atskleisti smurto bendrojo lavinimo mokyklose situaciją, respondentų (pedagogų) klausėme „Ar turi įtakos mokinių smurtiniam elgesiui mokykloje: blogi santykiai šeimoje; filmų, laidų apie smurtą žiūrėjimas; kompiuteriniai žaidimai; internetas; žiniasklaida?“ (žr. 15 pav.).

15 pav. Veiksniai, įtakojantys tiriamųjų smurtinį elgesį mokykloje

(%, N = 23, N = 55)

Iš 15 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kaip pedagogai vertino įvairių veiksnių įtaką mokinių smurtiniam elgesiui. Blogus santykius šeimoje į pirmą vietą išskėlė miesto (21,5 proc.) ir kaimo (25,5 proc.) bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai. Šių respondentų nuomonė panaši į mokslininkų (Э. Фром (1994), V. Targamadzė, D. Valeckienė (2007), R. Žukauskienė (2007), A. Plaušinitienė, E. Masiliauskienė (2009) ir kt.), tvirtinančių, kad blogi santykiai šeimoje formuoja agresyvią asmenybę, negebančią tolerantiškai elgtis su kitais bendruomenės nariais. Reikia pastebėti, kad visi respondentai tiek dirbantys kaimo

bendrojo lavinimo mokykloje, tiek ir miesto, veiksnius, įtakančius tiriamųjų (vaikų) smurtinį elgesį mokykloje išdėstė panašiai, tik miesto mokyklų pedagogai žiniasklaidos įtaką blogam elgesiui prilygino kompiuterio daromai žalai (19,6 proc.). Kaimo mokyklų pedagogai žiniasklaidai skyrė ne tokią svarbią vietą (11,3 proc.). Interneto žalą (18,6 proc. ir 18,7 proc.) pastebėjo beveik vienodai skirtingose vietovėse dirbantys respondentai.

Apžvelgus 15 paveiksle pateiktus rezultatus galima teigti, kad išoriniai veiksniai (žiniasklaida, internetas, filmai apie smurtą, kompiuteris) taip pat neigiamai veikia vaiko asmenybę, kaip ir nedarnūs šeimos santykiai, blogas mikroklimatas, socialinių įgūdžių stoka. Šių veiksnių visuma stabdo visavertės asmenybės formavimąsi, skatina agresiją ir smurtą.

Siekiant išsiaiškinti smurto bendrojo lavinimo mokykloje paplitimo realią situaciją, respondentams pateikėme klausimą: „Kokie mokiniai dažniausiai smurtauja?“ (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

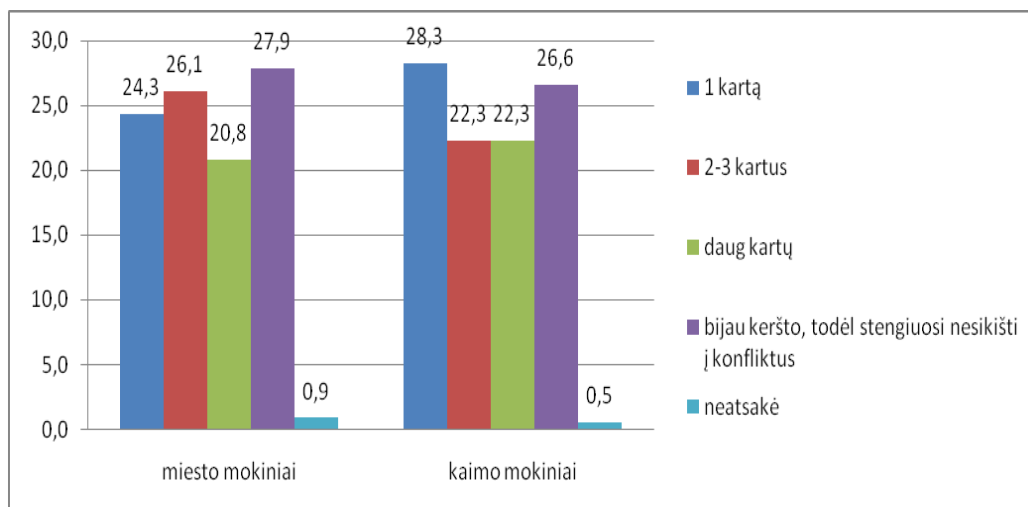
Mokiniai, dažniausiai smurtaujantys mokykloje (%)

	Miesto mokyklų pedagogai N=23	Kaimo mokyklų pedagogai N=55
Dažniausiai smurtaujantys mokiniai		
Siekiantys tapti lyderiais	16,3	20,7
Rizikos grupės vaikai	23,9	24,7
Stokojantys dėmesio šeimoje	23,9	24,7
Stokojantys dėmesio mokykloje	16,3	12,6
Socialiai apleisti	16,3	16,1
Pažangūs mokiniai	3,3	1,2

Kaip matyti iš 6 lentelėje pateiktų duomenų, dažniausiai mokykloje smurtauja rizikos grupės vaikai bei stokojantys dėmesio šeimoje. Šie rezultatai koreliuoja su 15 paveiksle pateiktais duomenimis. Tikėtina, kad mokiniai, kurių namuose vyrauja bloga atmosfera, nėra meilės ir pagarbos vienas kitam, stokojama palaikymo bei paramos, vyrauja skurdas, nepriteklis, linkę dažniau smurtauti, nei darnių šeimų ar aukštesnio socialinio sluoksnio vaikai. Reikia pastebėti, kad tiek miesto (3,3 proc.), tiek kaimo (1,2 proc.) bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai nurodė, kad neretai smurtauja ir pažangūs mokiniai. Šią problemą yra akcentavęs D. Olweus (2008), pateikdamas patyčių ratą (žr. 1 priedas).

Saugumo užtikrinimas mokykloje, pagalbos suteikimas kitam asmeniui skatina tolerantiškų santykių plėtojimą vaikų, pedagogų, bendruomenės narių tarpe. Norėdami

atskleisti tolerancijos paplitimo mastą, nustatyti draugiškų santykių dažnumą, tiriamųjų klausėme: „Ar esi bent kartą ką nors apgynęs?“ (žr. 16 pav.).

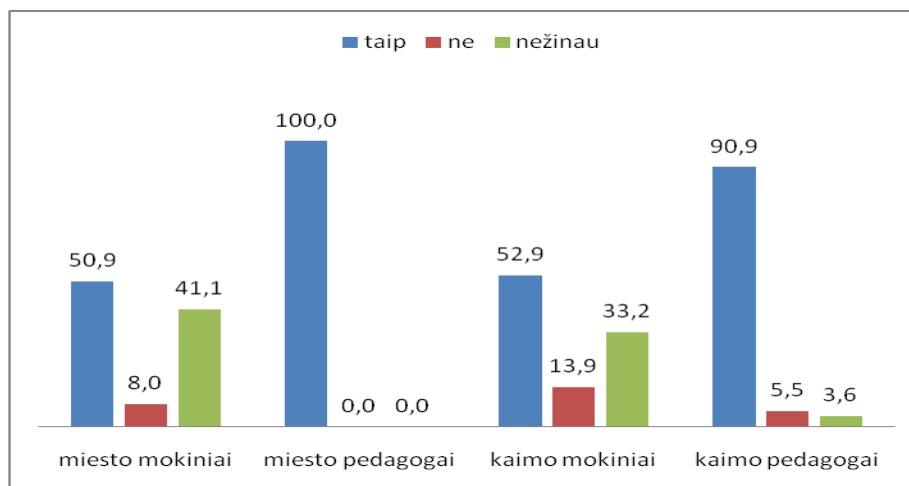
16 pav. **Tiriamųjų pagalbos suteikimo kitiems dažnumas**
(%, N =224, N = 259)

16 pav. matyti tiriamųjų pagalbos suteikimo kitiems dažnumas. Paklausti, ar yra bent kartą padėję nuskriaustiesiems, net 27,9 proc. miesto mokyklų mokinių atsakė, kad bijo keršto, todėl stengiasi nesikišti į konfliktus. Kaimo mokyklų mokiniai yra šiek tiek drąsesni- 28,3 proc. yra vieną kartą per du mėnesius suteikę pagalbą. Baimės jausmas ir čia yra gana stiprus (26,6 proc.). Du- tris ar daugiau kartų pagalbą buvo linkę suteikti miesto vaikai. Panašus skaičius (0,9 proc. mieste ir 0,5 proc. kaime) respondentų neatsakė į šį klausimą. Tikėtina, kad mokiniams buvo sunku apsispręsti, ar jie padėjo savo draugams. Jie ne visada moka ir supranta, kaip reikia kitam padėti, daryti gera, užjausti. Klasės auklėtojai, kaip nurodo U. Koršunovė (2008) bei L. Daukšaitė (2008) turėtų dažniau organizuoti klasės valandėles, skirtas mokyti vaikus siekti gėrio bei taikaus sambūvio. Socialinių pedagogų organizuojamos tolerancijos akcijos, gerumo dienos ugdytų meilę artimam, skiepytų pakantumą kitokiam, nei visi.

Apibendrinus galima teigti, kad bendrojo lavinimo mokyklose vyraujanti baimė patirti agresiją iš bendraamžių ar kitų mokinių stabdo smurto prevenciją. E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007) akcentuoja, kad vaikus reikia mokyti, kada ir kaip jie turi prašyti pagalbos pas pedagogus ar draugus. Jiems reikia patarti, kaip pateikti savo pagalbos prašymą, kad nepatirtų baimės būti paniekintiniems, pasmerktiems. Mokyklos administracijai, pedagogams, tėvams (globėjams), mokiniams, kitiems suinteresuotiems asmenims, reikia bendromis pastangomis stengtis kovoti su smurtu, nepraeiti pro

skriaudžiamą vaiką. Tokiu būdu bus sukurta saugi ugdymo bei mokymo aplinka, garantuotas visapusiškai moralios asmenybės augimas, tobulėjimas.

Siekiant išsiaiškinti, kokios priemonės taikomos kovojant su smurto plitimu mokykloje, respondentų buvo klausama apie prevencinių darbo grupių suburtumą.

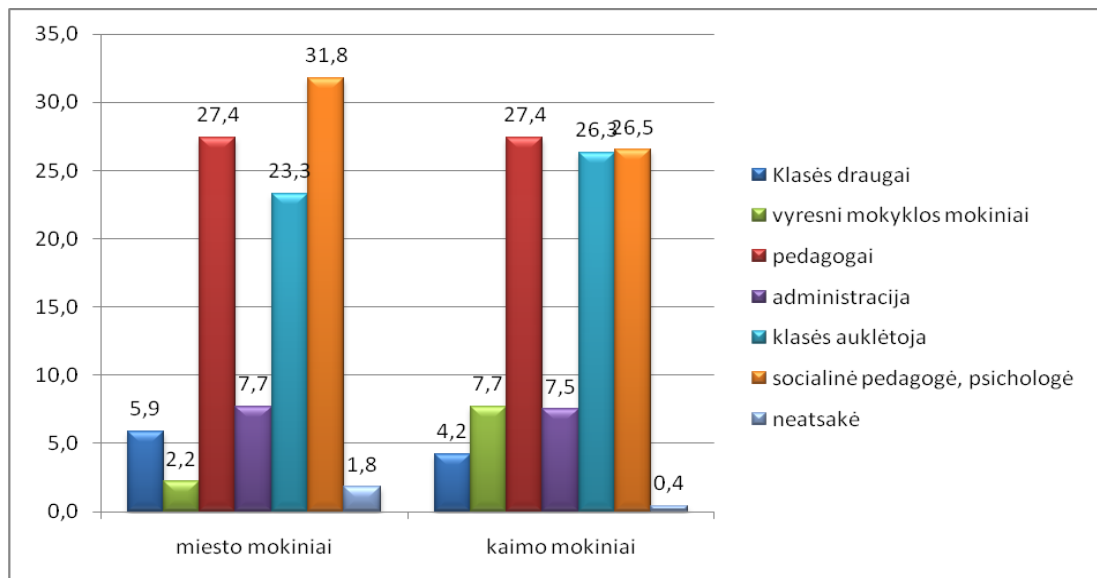

17 pav. **Prevencinių darbo grupių suburtumas**

(%, N =224, N = 23, N = 259, N = 55)

Iš 17 paveiksle pateiktų rezultatų matyti prevencinių darbo grupių suburtumas mokyklose.. Įdomu pastebėti, kad tik 90,9 proc. kaimo mokyklų pedagogų žino, ar egzistuoja tokios grupės. Kaimo mokyklų mokiniai (52,9 proc.) apie tai žino daugiau, nei miesto (50,9 proc.). Rezultatai parodė, kad prevencinis darbas vyksta, bet mokiniai į šias grupes greičiausiai nėra įtraukiami. Tikėtina, kad kaimo mokyklose dažniau pasitaiko epizodiškumo, nei nuoseklaus darbo. Vadinasi, prevenciniam darbui skiriamas nepakankamas dėmesys, nesutelkta mokyklos bendruomenė, neapmokyta, kaip reikia elgtis tam tikrose situacijose.

Mokslininkai (A. Grun (2003), E. Karmaza, N. Grigutyte, E. G. Karmazė (2007), U. Koršunovė (2008), B. Reardon (1999) ir kt.), tiriantys smurto prevencijos įtaką augančiam vaikui, teikiantys mokslines rekomendacijas, teigia, kad kiekvienas asmuo privalo gauti tiek pedagoginę, tiek psichologinę pagalbą, jeigu susiduria su smurtu ar kitokia agresijos forma. Norėdami sužinoti, ar bendrojo lavinimo mokyklose vaikai mokomi apsisaugoti nuo skriaudikų, respondentams pateikėme klausimą: „Kas mokykloje kalba apie smurtą ir moko kaip nuo jo apsisaugoti?“ (žr. 18 pav.).

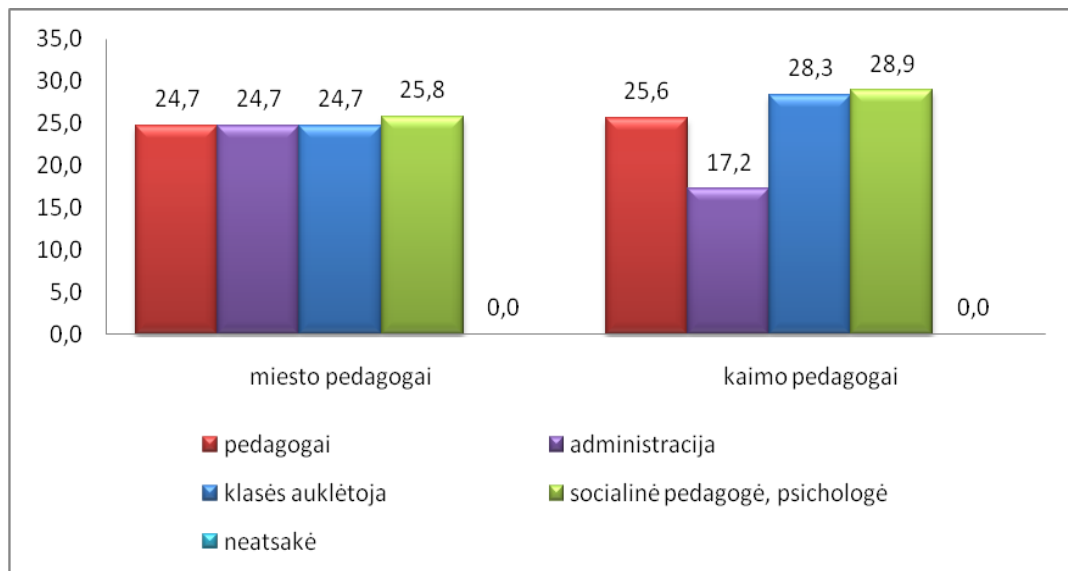

18 pav. Asmenys, kalbantys apie smurtą, mokantys nuo jo apsisaugoti (mokinių nuomonė), (% , N =224, N = 259)

18 paveiksle matyti, kokie asmenys dažniausiai mokykloje kalba apie smurtą, moko, kaip nuo jo apsisaugoti. 31,8 proc. miesto mokyklos mokinių teigia, kad jiems labiausiai padeda socialinė pedagogė, psichologė, kai tuo tarpu 27,4 proc. kaimo mokyklų mokinių pasikalba bei sulaukia pagalbos ar patarimo iš pedagogų. Klasės auklėtojai tiek miesto (23,3 proc.), tiek kaimo (26,3) vietovėse atlieka mažesnę vaidmenį, nei turėtų. Akivaizdu, kad yra ir tokių mokinių, kurie nežino, nes niekada galbūt nėra girdeję kalbant apie smurtą. Tai palyginus nedidelis procentas vaikų (1,8 proc. mieste, 0,4 proc. kaime), tačiau mokyklų administracijai reikėtų didesnę dėmesį skirti prevencijos įgyvendinimo priežiūrai mokyklose.

Daroma išvada, kad klasių auklėtojai, socialiniai pedagogai, psichologai privalėtų daugiau dėmesio skirti smurtą patiriantiems vaikams, organizuoti valandėles, pokalbius, kurių metu būtų mokoma apsisaugoti nuo smurto. Neformalus bendravimas, pokalbiai gali paskatinti mokinį labiau pasitikėti savimi ir kitais. Panašias rekomendacijas smurto prevencijos organizavimui pateikia N. Sturlienė (2007), taip pat L. Daukšaitė (2008) ir kt.

Siekdami įvertinti, ar vykdoma smurto prevencija bei patikrinti mokinių atsakymų validumą, respondentams (pedagogams) pateikėme tokį patį klausimą, kaip ir mokiniams: „Kas mokykloje kalba apie smurtą ir moko kaip nuo jo apsisaugoti?“ (žr. 18 pav.).

19 pav. Asmenys, kalbantys apie smurtą, mokantys nuo jo apsisaugoti (pedagogų nuomonė), (%), N = 23, N = 55

Kaip matyti iš 19 paveiksle pateiktų duomenų, tiek miesto (25,8 proc.), tiek kaimo (28,9 proc.) pedagogai mano, kad mokinių interesams geriausiai atstovauja socialinė pedagogė. Antroje vietoje yra klasės auklėtojai (24,7 proc. ir 28,3 proc.). Palyginus matyti, kad mokiniai mano kiek kitaip, nei pedagogai. Administracija dažniau lieka nuošalyje, kai kalbama apie smurtą, ypač kaime (17,2 proc.). Mokiniai pasigenda jų įnašo į smurto prevencijos įgyvendinimą. Šis darbas paliekamas socialiniams pedagogams, klasės auklėtojams. Tikėtina, kad mokyklos vadovai daugiau dėmesio skiria dokumentacijos tvarkymui bei jos priežiūrai, nei tiesioginiam darbui su mokiniais. Įvairių formalumų paisymas dažnai neleidžia tiesiogiai pamatyti to, kas vyksta mokyklose. Smurto prevencijos įgyvendinimas jiems tampa antraeilium dalyku, o taip neturėtų būti. Administracijos, socialinio pedagogo, psichologo ir klasių auklėtojų bei kitų mokytojų pastangų dėka galėtų būti kuriamas efektyvesnis smurto prevencijos įgyvendinimas, kovojama su įvairiomis smurto apraiškomis.

Apibendrinant 18 paveiksle ir 19 paveiksle pateiktus duomenis, galima teigti, kad bendrojo lavinimo mokyklose per mažai išnaudojamas klasės auklėtojų bei socialinių pedagogų potencialas vykdant smurto prevenciją. Mokiniai ne visada žino, kur kreiptis pagalbos. Apie tai galima spręsti iš to, kad 1,8 proc. miesto bei 0,4 proc. kaimo vaikų (18 pav.) neatsakė, kas mokykloje turėtų kalbėti apie smurtą, mokyti, kaip nuo jo apsisaugoti. Mokyklos administracija turėtų atsižvelgti į tai, kad ne visada vieni mokytojai ar mokiniai gali susidoroti su iškilusiomis problemomis. Reikalinga pagalba sprendžiant įvairius klausimus kitų institucijų lygmenyje, taip pat organizuojant smurto prevencijos renginius.

Norėdami sužinoti, kas mokiniams suteikia pagalbą smurto atveju, klausėme „Iš ko dažniausiai mokykloje sulauki pagalbos, jei tave kas nuskriaudžia?“ (žr. 7 lentelę).

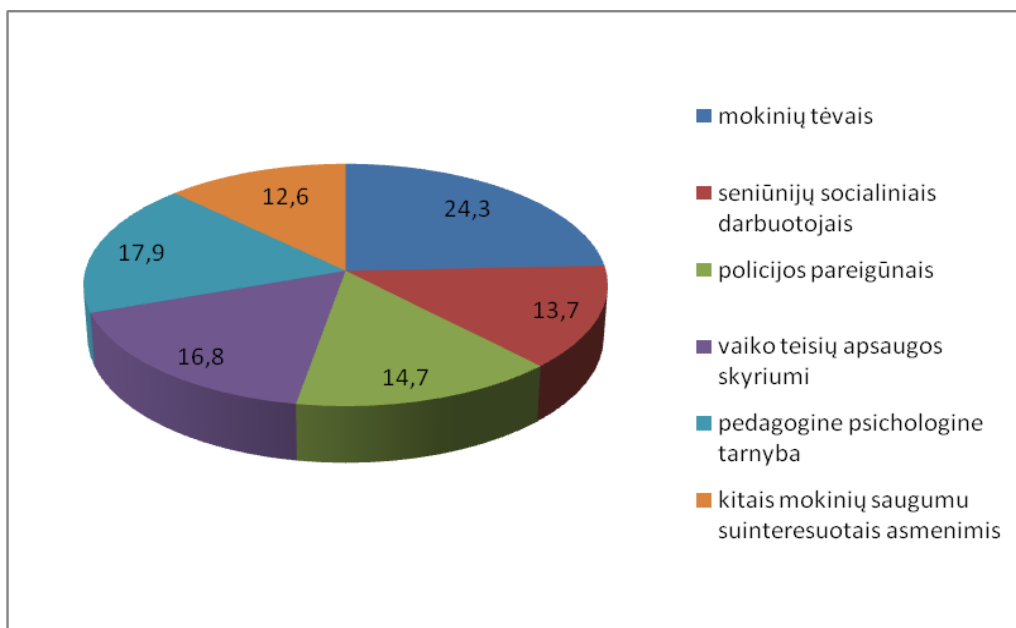
7 lentelė

Asmenys, suteikiantys pagalbą smurto atveju (%)

Dažniausiai sulaukia pagalbos, jeigu nuskriaudžia, iš	Miesto mokyklų mokiniai N=224	Kaimo mokyklų mokiniai N=259
Mokytojų	15,1	19,9
Socialinės pedagogės, psichologės	25,1	25,7
Klasės auklėtojų	21,2	21,4
Vyresnių mokyklos mokinių	7,4	7,1
Klasės draugų	20,9	21
Nesulaukia	9,7	4,7
Neatsakė	0,6	0,2

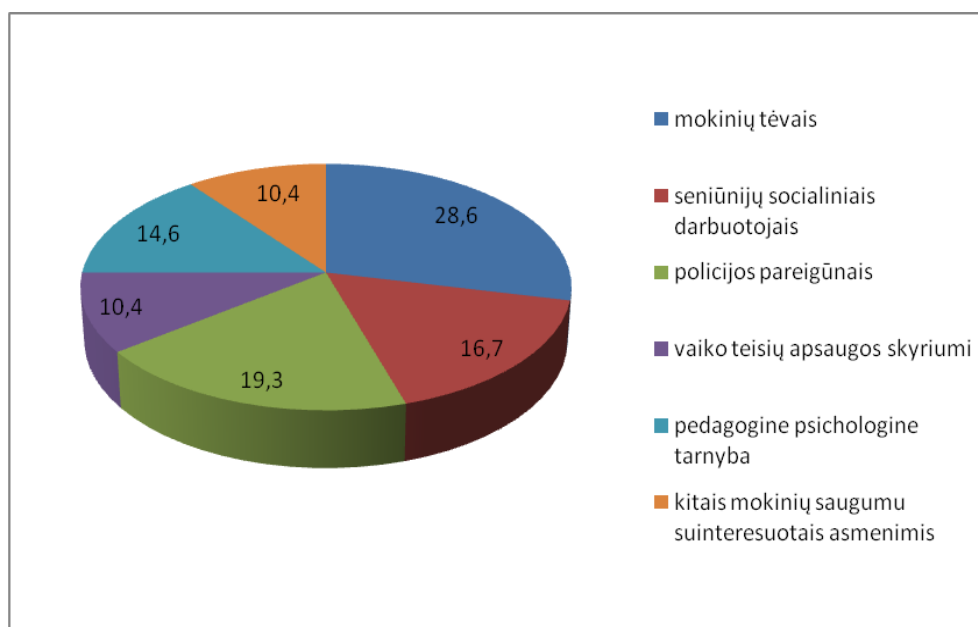
7 lentelėje pateikti duomenys parodė, iš ko vaikai dažniausiai sulaukia pagalbos, jeigu juos kas nors nuskriaudžia, pažemina ar kitaip smurtauja. Tiek miesto (25,1 proc.), tiek kaimo (25,7 proc.) bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai beveik vienodai nurodė, kad jiems dažniausiai padeda socialiniai pedagogai, psichologai (mieste). Rečiausiai (7,4 proc. mieste, 7,1 proc. kaime) pagalbos tiriamieji sulaukia iš vyresnių mokinių. Šis procentas beveik vienodas visose tirtose bendrojo lavinimo mokyklose. Tikėtina, kad blogai susiformavę bendravimo ir pasitikėjimo kitais įgūdžiai, tolerancijos stoka verčia jaunesnius vaikus vengti prašyti pagalbos iš aukštesnių klasių mokinių. Faktas, kad net 9,7 proc. mieste ir 4,7 proc. kaime besimokančiųjų nesulaukia pagalbos, leidžia manyti, kad pedagogai kartais neatlieka savo tiesioginių pareigų- padėti mokiniui, palaikyti su juo socialinį dialogą. Tikėtina, kad tam yra objektyvių priežasčių- per didelis popierizmas ar pamokų krūvis ne visada leidžia pedagogui tiesiogiai bendrauti su vaiku, kuriam reikalinga pagalba.

Siekiant išsamiau išanalizuoti, su kokiais socialiniais partneriais pedagogai bendradarbiauja sprenddami problemas, susijusias su vaikų saugumu mokykloje bei prevencijos įgyvendinimo užtikrinimu, taip pat kokios smurto šalinimo galimybės, pateikėme keletą atsakymo variantų, iš kurių respondentai galėjo rinktis labiausiai jiems tinkančius: mokinių tėvai, seniūnijų socialiniai darbuotojai, policijos pareigūnai, vaiko teisių apsaugos skyrius, pedagoginė psichologinė tarnyba, kiti mokinių saugumu suinteresuoti asmenys (žr. 20 pav. ir 21 pav.).

20 pav. **Miesto mokyklų pedagogų bendradarbiavimas su socialiniais partneriais (% , N = 23)**

Iš 20 paveiksle pateiktų duomenų matyti, su kokiais socialiniais partneriais bendradarbiauja miesto mokyklų pedagogai. Šios diagramos duomenis palyginsime su 21 paveiksle pateiktais rezultatais, kuriame nurodyti kaimo pedagogų socialiniai ryšiai su asmenimis, besidominčiais mokyklos bendruomenės saugumo klausimais.

21 pav. **Kaimo mokyklų pedagogų bendradarbiavimas su socialiniais partneriais (% , N = 55)**

20 paveiksle ir 21 paveiksle pateikti tyrimo duomenys apie pedagogų bendradarbiavimą su socialiniais partneriais sprendžiant problemas, susijusias su konfliktinėmis situacijomis, smurto prevencijos klausimais. Palyginus pateiktus rezultatus, tiek miesto (24,3 proc.), tiek kaimo (28,6 proc.) pedagogai dažniausiai linkę klausimus, susijusius su konfliktinėmis situacijomis, smurto prevencija aptarti bei priimti sprendimus su mokinių tėvais. Reikia pastebėti, kad su policijos pareigūnais dažniau palaiko ryšius kaimo mokyklų pedagogai. Tikėtina, kad čia yra daugiau socialiai apleistų ar rizikos grupei priklausančių vaikų. Miesto mokyklose palaikomi glaudesni ryšiai su pedagogine-psichologine tarnyba (17,9 proc.). Labai svarbu paminėti, kad su Vaiko teisių apsaugos skyriumi bendradarbiauja tiek miesto (16,7 proc.), tiek kaimo (10,4 proc.) pedagogai. Bendrų sprendimų priėmimas garantuoja didesnę sėkmę užkertant kelią smurto plitimui mokyklose.

Bendradarbiavimas su socialiniais partneriais nesibaigia tik problemų sprendimu bei išeičių ieškojimu. Mokyklos palaiko ryšius ir su kitais suinteresuotais asmenimis (10,4 proc. kaime, 12,6 proc. mieste). Tai gali būti dalyvavimas prevenciniuose projektuose, programose, konkursuose, tyrimuose, kuriuos organizuoja ŠMM, savivaldybės ar kt. institucijos. Gerosios patirties sklaida, mokymas savo teigiamu pavyzdžiu motyvuoja vaikus būti tolerantiškesniais, rinktis saugesnį bendravimo būdą su kitais ir kitokiais.

Akivaizdu, kad prevencinis darbas vyksta, plėtojami ryšiai su socialiniais partneriais. Ši veikla skatina saugių ugdymo bei mokymo sąlygų kūrimą, savitarpio supratimą bei pagarbą, pagalbą vieni kitiems kritiškose situacijose.

Siekiant išsamiau atskleisti situaciją, susijusią su smurto prevencijos įgyvendinimu ir jo šalinimo galimybėmis, respondentų klausėme, kokie renginiai vyksta mokykloje (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Renginiai, vykdomi siekiant įgyvendinti smurto prevenciją (%)

Renginiai	Miesto mokyklų mokiniai N=224	Miesto mokyklų pedagogai N=23	Kaimo mokyklų mokiniai N=259	Kaimo mokyklų pedagogai N=55
Tolerancijos savaitė	41,9	18,9	19,5	22,1
Filmų prieš smurtą stebėjimas bei aptarimas	26,7	27,0	15,3	19,5
Gerumo akcijos	22,1	28,4	28,7	28,6
Susitikimai su buvusiais mokyklos mokiniais	2,9	18,9	21,0	19,5
Kita (kursai, pokalbiai, konferencijos ir t.t.)	2,0	6,8	10,9	9,7
Nevyksta jokie renginiai	4,4	0,0	4,6	0,6

Kaip matyti iš 8 lentelėje pateiktų duomenų, bendrojo lavinimo mokyklose vyksta renginiai, skirti įgyvendinti smurto prevenciją. Kaimo mokyklų 28,7 proc. mokinių ir 28,6 proc. pedagogų nuomonės beveik sutampa- dažniausiai vyksta gerumo akcijos. Miesto mokyklų 41,9 proc. mokinių skirtingai, nei pedagogai (28,4 proc.) nurodo, kad mokykloje dažniausiai vyksta tolerancijos savaitė. 21,0 proc. kaimo mokyklų mokinių ir 19,5 proc. pedagogų nurodo, kad organizuojami susitikimai su buvusiais mokyklos mokiniais. Bet miesto mokyklų pedagogų ir mokinių nuomonės kardinaliai skiriasi. Kyla klausimas, kokia nauda iš tokių susitikimų vaikams, jeigu tik 2,9 proc. teigia, kad jie iš viso vyksta. 0,6 proc. kaimo vietovių pedagogų, skirtingai nei miesto, teigia, kad nevyksta jokie renginiai. Mokinių taip teigiančių yra panašiai- mieste 4,4 proc. ir kaime 4,6 proc.

Apibendrinant rezultatus galima teigti, kad kaimo bendrojo lavinimo mokyklose smurto prevencija vykdoma, organizuojami renginiai, o mieste- daugiau fragmentiškai, ne visada nuosekliai. Vadinasi, mokyklų administracija turėtų skirti didesnę dėmesį šių priemonių vykdymui, visos bendruomenės įtraukimui į tikslingą veiklą.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros šaltinių analizė parodė, kad smurto mokyklose neliks ar sumažės tuomet, kai visa bendruomenė bus suinteresuota veikti kartu, ieškoti sprendimų, labiausiai tinkančių vaikui. Kai vaiko interesai bus aukščiau visų kitų, tada bus galima sėkmingai įgyvendinti smurto prevenciją, užkirsti kelią nusikaltimams. Vaikų dalyvavimas išmokys juos atsakingumo, paskatins draugiškų santykių formavimui bei išsaugojimui.

2. Atlikus tyrimus ir apibendrinus rezultatus patvirtino pirmoji hipotezė, kad smurtas daugiau paplitęs kaimo bendrojo lavinimo mokyklose. Kelmės rajono kaimo mokyklų mokiniai dažniau patiria smurtą ir patys smurtauja, negu miesto.

3. Tyrimas patvirtino antrąją hipotezę, kad teigiamas mokyklos mikroklimatas įtakoja smurto prevencijos programų įgyvendinimo sėkmingumą bei šalinimo galimybių patikimumą.

4. Palyginus Lietuvos ir kitų Europos šalių smurto bendrojo lavinimo mokyklose apraiškas galima teigti, kad Lietuvos mokiniai patyčias patiria bei iš kitų tyčiojasi dažniau, nei kitose Europos šalyse.

5. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose bei šeimose vaikai skriaudžiami ir seksualiai išnaudojami panašiai kaip kitose Europos šalyse, tik gal kiek mažiau apie tai žinoma visuomenei. Akivaizdu, kad stokojama supratimo, kas yra seksualinis smurtas.

6. Tyrimas parodė, kad smurtaudami prieš kitus, mokiniai dažnai pasitelkia šiuolaikines technologijas. Tokiu būdu patyčios įgauna griaunančią žmogaus asmenybę formą, kuri yra labiau skaudinanti, nei įprastinių (rašteliai, skambučiai) priemonių naudojimas.

7. Patvirtino trečioji hipotezė, kad ankstyvoji (pirminė) prevencija- pati svarbiausia ir pigiausia priemonė užkirsti kelią smurto plitimui mokykloje.

8. Galima daryti išvadą, kad ugdymo įstaigose vyraujanti atmosfera ne visada teigiamai veikia vaikų sveikatą, sutelkia bendram darbui kartu su visa mokyklos bendruomene. Anot A. Zaborskio, L. Cirtautienės, N. Žemaitienės (2005), vaiko, iš kurio tyčiojamosi, žeminamas jo orumas, mažėja ne tik savivertė, bet sutrinka savigarba, pasitikėjimas savimi. Vadinasi, sulėtėja vaiko socializacijos procesas. Mokykloje netoleruojamos patyčios gali paskatinti mokinius labiau pasitikėti kitais žmonėmis, jais rūpintis, padėti esant konfliktinei situacijai.

9. Siekiant sukurti saugias ugdymosi, lavinimosi sąlygas, sėkmingai įgyvendinti smurto prevenciją bei numatyti jo šalinimo galimybes, į šios veiklos organizavimą mokykloje reikalinga įtraukti pedagogus, tėvus, mokinius.

10. Remiantis anketų analize nustatyta, kad vyksta prevencinis darbas, organizuojamos įvairios akcijos, įgyvendinami projektai, plėtojami ryšiai su socialiniais partneriais. Ši veikla skatina saugių ugdymo bei mokymo sąlygų kūrimą, savitarpio supratimą bei pagarbą, pagalbą vieni kitiems kritiškose situacijose.

REKOMENDACIJOS

1. Mokyklų administracijoms:

- skatinti pedagogus dirbant su mokiniais, patyrusiais smurtą, laikytis pedagoginės etikos, jos moralinių nuostatų,
- į prevencinės veiklos organizavimą įjungti ne tik mokinius, bet ir pedagogus, tėvus (globėjus),
- į nesaugiausias ugdymo įstaigos zonas atkreipti didesnę dėmesį, organizuoti budėjimą pertraukų metu,
- sukurti žemėlapi, kuriame būtų pažymėtos saugiausios vietos mokykloje,
- pritraukti į mokyklas daugiau specialistų vyrų, kad būtų užtikrintas lyčių balansas ir atsirastų didesnis saugumo jausmas tiek mokiniams, tiek jų pedagogams.

2. Klasių auklėtojams:

- organizuoti mokiniams bendrus renginius, žygius, keliones, gimtadienių šventimą ir kt., kurių metu būtų ugdoma tolerancija ir smurto prevencija,
- glaudžiau bendradarbiauti su kitais socialiniais partneriais, suinteresuotais mokinių saugumu mokykloje,

3. Socialiniams pedagogams, psichologams:

- leisti informacinius lankstinukus, skaityti paskaitas mokyklos bendruomenei, organizuoti susirinkimus, konferencijas tėvams, apskritojo stalo diskusijas.

4. Suaugusiųjų mokymo (švietimo) centrams:

- organizuoti mokymus (seminarus, konferencijas), pritraukti žinomus šalies mokslininkus, praktikus, kurie apmokytų mokyklų komandas, kaip reikia elgtis tam tikrose kritinėse situacijose.

5. Švietimo ir mokslo ministerijai:

- prevencines programas suderinti su mokymo programomis, jas integruoti į pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendruosius planus,
- užtikrinti prevencinių programų tęstinumą bei jų finansavimą,
- įvesti bendrojo lavinimo mokyklose mokinių elgesio vertinimą.

LITERATŪRA

1. Barkauskaitė M., Žadeikaitė L. (2006). *Santykiai kaip žmogaus ugdymo metodologinė paradigma*. [Žiūrėta 2009-11-07]. Prieiga per internetą < <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-elABa-0001:J.04~2006~IS> >
2. Barkauskaitė Lukšienė, Ž. (2008). *Smurto raiška bendrojo lavinimo mokykloje*. ISSN 1392-9569. Socialinė sanglauda, Nr. 6. [Žiūrėta 2009-10-29]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=108&sid=aldd466c-38f3-46c7-9069-d80f64a62237%40sessionmgr111> >
3. Bitinas B. (1998). *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius: Jošara.
4. Bražienė N., Mockienė D. (2008). *Agresyvių vaikų socializacijos teoriniai pagrindai*. ISSN 1648-8776. Jaunųjų mokslininkų darbai. Nr. 2 (18). [Žiūrėta 2010-01-07]. Prieiga per internetą < http://www.su.lt/filemanager/download/6436/08_Braziene%20Mockiene.pdf >
5. Bukšnytė L., Kitrys A. (2008). *Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai*. ISSN 1392-0340. Pedagogika, Nr.91. [Žiūrėta 2009-11-27]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=108&sid=aldd466c-38f3-46c7-9069-d80f64a62237%40sessionmgr111> >
6. Cowley S. (2008). *Kaip suvaldyti tuos neklaužadas*. Vilnius: Tyto alba.
7. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Red. kolegija: Keinys, S. ir kt. (2000). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
8. Daukšaitė L. (2008). *Kaip padėti vaikams priimti savo bendraamžius, turinčius neįprastų bruožų*. Metodinės rekomendacijos pedagogams apie tolerancijos ugdymą klasėje. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
9. Didžiokienė, A., Žemaitienė, N. (2005). *Smurtą patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta*. Kaunas: Medicina, Nr. 41(1).
10. Gilligan J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas.
11. Gray J. (2009). *Vaikai kilę iš dangaus*. Vilnius: Alma littera.
12. Grigutytė N., Valiukevičiūtė J. (2006). *Seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimas baudžiamojo proceso metu*. Jurisprudencija, Nr.2. [Žiūrėta 2009-11-06]. Prieiga per internetą < <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-elABa-001:J04~2006~IS> >
13. Grinevičiūtė, K. (2008). *Žiauraus elgesio su vaikais samprata baudžiamojoje teisėje*. ISSN 1392-6195. Jurisprudencija, Nr.11 (113); 107-113. [Žiūrėta 2009-10-01].

- Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com>
/ehost/resultsadvanced?vid=3&hid=5&sid=91b138fe-0681-46dd-85f1-
f76c94e7ba97%40sessionmgr >
14. Grun A. (2003). *Gerai elgtis su savimi: lydėti, patarti, gydyti*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
 15. Gučas A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa.
 16. Herm S. (2004). „*Sunkūs*“ vaikai. Praktiniai patarimai auklėtojams ir tėvams. Vilnius: Alma littera.
 17. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
 18. Kairienė B., Ščerbakova D. (2008). *Vaikų patiriamo smurto mokykloje prevencinės galimybės*. Socialinis darbas, Nr. 7 (2). [Žiūrėta 2009-11-18]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com> /ehost/pdf?vid=4&hid=108&sid=aldd466c-38f3-46c7-9069-d80f64a62237%40sessionmgr111 >
 19. Kardelis K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
 20. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Lietuvos Respublikos ŠAC.
 21. Konferencija „Padėkime vaikams „rasti sėkmę gyvenime: socialinio ir emocinio intelekto galia“ (2008). Vilnius. [Žiūrėta 2009-10-22]. Prieiga per internetą < <http://www.gelbvaik/sites/default/files/dokumentai/vaiko%20geroves%20samprata.doc> >
 22. Koršunovė U. (2008). *Bendradarbiavimo galimybės mokykloje teikiant psichologinę pagalbą mokiniams*. Rekomendacijos mokyklų specialistams ir klasių auklėtojams. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
 23. Kurienė A. (2007). *Ką kiekvienas vaikas turi žinoti apie smurtą ir kaip išlikti saugiam*. Vilnius: Lietuvos Respublikos ŠAC.
 24. Kvieskienė G. (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius: VPU.
 25. Kvieskienė G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: VPU.
 26. Lassahn R. (1999). *Bendrosios pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai.
 27. *Lietuvos Respublikos Konstitucija su pakeitimais ir papildymais, padarytais iki 2006 m. birželio 1 d.* Vilnius: UAB „AJS“.
 28. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas (2003-05-20, Nr. IX-1569) „*Dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo*“. Valstybės žinios, Nr. 52-2316.
 29. *LR Švietimo įstatymas* (2003). Valstybės žinios, Nr. 63-2853.

30. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2004-06-15, Nr. ISAK- 941) „*Dėl bendrųjų socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatų patvirtinimo*“. Valstybės žinios, Nr. 100-3729.
31. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2004-09-17, Nr. ISAK- 1462) „*Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto ir nusikalstamumo prevencijos*“. Valstybės žinios, Nr. 92-3384.
32. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2004-12-09, Nr. ISAK- 1970) „*Dėl prevencinio darbo grupių mokyklose ir prevencinio darbo koordinavimo grupių savivaldybėse sudarymo bei jų veiklos kryptių aprašo patvirtinimo*“. Valstybės žinios, Nr. 184-6824.
33. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2004-06-03, Nr. ISAK- 837) „*Dėl psichologinės pagalbos mokiniui teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo*“. Valstybės žinios, Nr. 92-3384.
34. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2005-04-05, Nr. ISAK- 556) „*Dėl nuosekliojo mokymosi pagal bendrojo lavinimo programas tvarkos aprašo patvirtinimo*“. Valstybės žinios, Nr. 46-1526.
35. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2009-05-15, Nr. ISAK- 1027) „*Dėl 2009-2011 metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų planų*“. Vilnius: ŠAC.
36. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (2005-05-04, Nr. 491) „*Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo*“. Valstybės žinios, Nr. 58-2021.
37. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (2008-04-24, Nr. 392) „*Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos patvirtinimo*“. Valstybės žinios, Nr. 51- 1892.
38. Maslow A. H. (2006). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa.
39. Myers D. G. (2000). *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
40. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai (2008). Vilnius: Multiplex. [Žiūrėta 2009-10-23]. Prieiga per internetą < <http://www.sppc.lt/index.php?901799580>>
< http://www.vaikulinja.lt/files_konf_pranesimai_lt.pdf >
41. Olweus D. (2008). *Patyčios mokykloje. Ką žinome ir galime padaryti*. Vilnius: Alma littera.
42. *Olweus programa* (2008). [Žiūrėta 2009-09-17]. Prieiga per internetą < <http://www.sppc.lt/index.php?901799580> >

43. *Pagrindiniai Jungtinių Tautų žmogaus teisių dokumentai* (2008). Vilnius: Eugrimas.
44. *Penkioliktosios Vyriausybės Veiklos programa* (2008). Valstybės žinios, Nr. 146-5870.
45. Piaget J. (2002). *Vaiko kalba ir mąstymas. Vaiko logikos tyrinėjimas*. Vilnius: Aidai.
46. Plaušinitienė, A., Masiliauskienė, E. (2009). *Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės (vaikų patirties reprezentacijos)*. ISSN 1648-8776. Jaunųjų mokslininkų darbai, Nr.2 (23). [Žiūrėta 2010-01-08]. Prieiga per internetą <
http://www.su.lt/bylos_leidiniai/jmd/09.02_23/plausinaitiene.pdf >
47. Povilaitis R., Jasiulionė J. S. (2008). *Mokykla gali įveikti patyčias*. Rekomendacijos mokytojams. Vilnius: Lietuvos Respublikos ŠAC.
48. Povilaitis R., Jasiulionė J. S. (2008). *Moku bendrauti be patyčių*. Rekomendacijos vaikams ir paaugliams. Vilnius: Lietuvos Respublikos ŠAC.
49. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. *Apie priekabiavimą* (2004). Vilnius: Multiplex. [Žiūrėta 2009-11-19]. Prieiga per internetą <
<http://www.vaikulinija.lt/files/imgs/apiepriekabiavima.jpg> >
50. Programa „Jaunoji Europa“ („Zipio draugai“) (2008). Vilnius: ŠPC. [Žiūrėta 2010-02-01]. Prieiga per internetą < [http://www.pedagogika.lt /index.php?-1733361981](http://www.pedagogika.lt/index.php?-1733361981) >
51. Reardon B. A.(2000). *Tolerancija- taikos pradžia*. 2 dalis. Vadovas pradinėms mokykloms. Vilnius: Danielius.
52. Reardon B. A.(2000). *Tolerancija- taikos pradžia*. 3 dalis. Vadovas vidurinėms mokykloms. Vilnius: Danielius.
53. Rumpf J. (2004). *Rėkia, pešasi, viską gadina*. Kaunas: Šviesa.
54. Sakalauskas G., Ūselė L. (2007). *Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai*. [Žiūrėta 2009-11-27]. Prieiga per internetą <
<http://www.teise.org/docs/research/smurtas%20pries%20vaikus.pdf> >
55. Selmistraitienė D. (2003). *Kaip padėti vaikams ir paaugliams, patyrusiems seksualinę skriaudą*. Vilnius: Lietuvos Respublikos ŠAC.
56. *Smurto prevencija mokyklose*. Metodinė priemonė. (2005). Vilnius: Lietuvos Respublikos ŠAC.
57. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2002). *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus*. Praktinė programa psichologams ir socialiniams pedagogams, dirbantiems su rizikos grupės vaikais. Vilnius: Dizaino propaganda.
58. Sturlienė N. (2007). *Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa „Tiltai“*. Kaunas: Arx Baltica.

59. *Šeimos teisė. Vaikų ir moterų teisių apsauga*. Oficialių dokumentų tekstai su pakeitimais ir papildymais iki 2005-09-19. Sud. E. Mirončikaitė (2005).- Vilnius: Mūsų Saulužė.
60. Targamadžė, V., Valeckienė, D. (2007). *Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas*. ISSN 1392-5016. Acta Paedagogica Vilnensia. [Žiūrėta 2010-01-18]. Prieiga per internetą < http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/19/159-171.pdf >
61. Tyrimas „*Kuriame Europą vaikams ir su vaikais*” (2006). [Žiūrėta 2009-10-22]. Prieiga per internetą < http://www.etib.lt/site_files/aktualijos%20ir%20naujienos%20Factpack%20Lithuania.doc >
62. Tyrimas „*Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės*“. Užsakovas ŠMM, vykdytojas VĮ „Vaiko namas“. Vilnius, 2007-2008. [Žiūrėta 2010-01-21]. Prieiga per internetą < http://google.lt/search?hl=&q=related:www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/kiti/Smurtas%2520mokykloje%2520tyrimas20520Vaiko%2520namas.pdf+prie%20Eas+tys+paaugli%C5%B3+mokykloje&start=10&sa=N >
63. *Vaiko, tėvų, pedagogų teisės, pareigos ir atsakomybė*. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga. Vilnius: UAB „Efrata”.
64. Vareikienė I., Malinauskienė V. (2007). *Priekabiavimo mokykloje, konfliktų šeimoje ir moksleivių sveikatos sutrikimų sąsajos*. Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas, tomas XI, Nr.4. [Žiūrėta 2009-09-11]. Prieiga per internetą < <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-elABa-0001:04~Is> >
65. Zaborskis A., Cirtautienė L., Žemaitienė N. (2005). *Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994-2002 m.* Kaunas: Medicina, Nr. 41 (7).
66. Zaborskis A., Vareikienė I. (2008). *Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvensena*. Kaunas: Medicina, Nr. 44 (3).
67. Želvys R. (2007). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
68. Žukauskienė R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso? Moksleivių netinkamo elgesio ypatumai: metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Pedagoginis psichologinis centras.
69. Žukauskienė R. (2007). *Raidos psichologija*. Penktoji laida. Vilnius: Margi raštai.
70. Adair, J. (2006). *The efficacy of sexual violence prevention programs: implications for schools*. Journal of school violence, Vol. 5(2). [Žiūrėta 2010-01-26]. Prieiga per

- interneta < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=102&sid=40363b53-151c-45af-a638-48c8fecfd60%40sessionmgr104> >
71. Gajda R. (2006). *Safe schools through strategic alliances: how assessment of collaboration enhances school violence prevention and response*. Journal of school violence, Vol. 5 (1). [Žiūrėta 2010-01-26]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=102&sid=40363b53-151c-45af-a638-48c8fecfd60%40sessionmgr104>>
72. Gini G. (2008). *Italian Elementary and Middle School Students' Blaming the Victim of Bullying and Perception of School Moral Atmosphere*. Nr. 4. [Žiūrėta 2009-11-18]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=107&sid=039ace62-c56f-451a-a30f-66f67296da2c%40sessionmgr114> >
73. Linares, J. J. G., Diaz, A. J. C., Fuentes, M. del C. P., Acien, F. L. (2009). *Teachers' perception of school violence in a sample from three european countries*. European Journal of Psychology of Education, Nr 1. [Žiūrėta 2009-11-06]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=4&hid=118sid> >
74. Raviv, A., Erel, O., Fox, N. A., Leavitt, L. A., Raviv, A., Dar, I., Shahinfar, A., Greenbaum, C. W. (2001). *Individual measurement of exposure to everyday violence among elementary schoolchildren across various settings*. Journal of community psychology, Vol. 29, Nr. 2. [Žiūrėta 2010-01-22]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=7&hid=102&sid=b8169954-701c-4fd4-bf7b-d95d0106d083%40sessionmgr111> >
75. Rornes K. (2008). *When bullying becomes a court case, the victim has everything to lose and nothing to gain. Lena's –a bullied child*. [Žiūrėta 2009-11-19]. Prieiga per internetą < http://www.oecd-sbv.net/upload/Lena's_story.pdf >
76. Rosan A. (2009). *The characteristics of school in urban and rural area*. [Žiūrėta 2009-11-19]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=108&sid=e45a7b2c-941f-48f3-be02-86f3c93f24e8%40sessionmgr110> >
77. Watkins, Ch., Mauthner, M., Hewitt, R., Epstein, D., Leonard, D. (2007). *School violence, school differences and school discourses*. British Educational Research Journal. [Žiūrėta 2010-01-12]. Prieiga per internetą < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=112&sid=6c13e9eb-e7ec-40fb-9e72-788b8e2bf42%40sessionmgr114>>

78. Val Flaatten, S. (2008). *Delayed injury resulting from bullying in school- do claims for compensation succeed?* [Žiūrėta 2009-11-19]. Prieiga per internetą <
[http://www.oecd-sbv.net
/upload/School%20bullying%20in%20the%20Norwegian%20Court%20System.pdf](http://www.oecd-sbv.net/upload/School%20bullying%20in%20the%20Norwegian%20Court%20System.pdf) >
79. Фром Э. (1994). *Анатомия человеческой деструктивности*. Москва: Республика.

Patyčių ratas: vaikų reagavimo būdai/vaidmenys patyčių situacijoje

Žiūrėta iš: Olweus, D. *Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai. Vilnius, 2008, p. 23.

SMURTAS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE: SITUACIJA, PREVENCIJA IR ŠALINIMO GALIMYBĖS

ANKETA MOKINIAMS

Mielas (-a) mokiny (-e),

Pastaruoju metu mokyklose daugėja patyčių, smurto atvejų, todėl Jūs ne visada galite jaustis saugūs. Mūsų tikslas atskleisti realią situaciją, sužinoti Jūsų požiūrį į smurtą.

Maloniai prašome įdėmiai perskaityti klausimus bei pažymėti (☒) Jums tinkantį vieną arba kelis variantus. ANKETA ANONIMINĖ. Rezultatai bus panaudoti tyrimo tikslams atskleisti.

Dėkojame už nuoširdžius atsakymus ir tikimės Jūsų pagalbos!

1. Kelintoje klasėje mokaisi? _____

2. Tu esi:

- a. Mergaitė
b. Berniukas

3. Tu mokaisi:

- a. Miesto mokykloje
b. Kaimo mokykloje

4. Emocinis smurtas tai:

- a. Šaipymasis
b. Prasivardžiavimas
c. Įžeidinėjimai
d. Kaltinimai

5. Fizinis smurtas tai:

- a. Muštynės
b. Stumdymasis
c. Spardymas
d. Tampymas už plaukų

6. Seksualinis smurtas tai:

- a. Kūno lietimasis, glostymas prieš tavo valią
b. Liepimas nusirengti kitiems matant
c. Vertimas užsiimti seksu
d. Nepadorus elgesys tavo akivaizdoje

7. Patyčios tai:

- a. Priekabiavimas
b. Engimas
c. Niekinimas
d. Erzinimas

8. Ar esi kam nors tyčia sukėlęs fizinį skausmą?

- a. Pastūmęs
b. Spyręs
c. Dūręs aštriu daiktu
d. Tampęs už plaukų
e. Kita _____

9. Kiek kartų per paskutinius du mėnesius buvai fiziškai užgautas?

- a. 1 kartą
b. 2-3 kartus
c. Daugiau kartų

10. Kas dažniausiai prieš tave fiziškai smurtauja?

- a. Klasės draugai
b. Vyresni mokyklos mokiniai
c. Mokytojai
d. Kita _____

11. Ar yra kas nors tau grasinęs?

- a. Klasės draugai
b. Vyresni mokyklos mokiniai
c. Mokytojai
d. Kita _____

12. Ar yra kas nors mokykloje tave pažeminęs (įžeidęs, pravardžiavęs) prieš kitus mokinius?

- a. Klasės draugai
b. Vyresni mokyklos mokiniai
c. Mokytojai
d. Kita _____

13. Kiek kartų per paskutinius du mėnesius buvai įžeistas, pažemintas, pravardžiuojamas?

- a. 1 kartą
b. 2-3 kartus
c. Daugiau kartų

14. Kas nors buvo piktybiškai pasisavinęs ar atėmęs tavo daiktą?

- a. Klasės draugai
b. Vyresni mokyklos mokiniai
c. Mokytojai

15. Ar yra kas nors mokykloje tave apkalbinėjęs?

- a. Klasės draugai
b. Vyresni mokyklos mokiniai
c. Mokytojai

16. Ar esi gavęs įžeidžiančių:

- a. Žinučių (SMS)
b. Raštelių
c. El. p. žinučių
d. Telefono skambučių

17. Ar esi bent kartą mokykloje patyręs seksualinę prievartą?

- a. Taip
b. Ne

18. Ar esi matęs mokykloje seksualinį priekabiavimą?

- a. Taip
b. Ne

19. Ar esi pats smurtavęs mokykloje?

- a. 1 kartą
b. 2-3 kartus
c. Daug kartų
d. Nesmurtauju

20. Ar esi pats bent kartą ką nors apgynęs?

- a. 1 kartą
b. 2-3 kartus
c. Daug kartų
d. Bijau keršto, todėl stengiuosi nesikišti į konfliktus

21. Kur mokykloje dažniausiai smurtaujama?

- a. koridoriuje
b. klasėje
c. sporto salėje
d. valgykloje
e. rūbinėje
f. tualete
g. lauke

22. Kas mokykloje kalba apie smurtą ir moko kaip nuo jo apsisaugoti?

- a. Klasės draugai
b. Vyresni mokyklos mokiniai
c. Mokytojai
d. Administracija
e. Klasės auklėtojas
f. Socialinė pedagogė, psichologė

23. Kokie renginiai vyksta mokykloje siekiant įgyvendinti smurto prevenciją?

- a. Tolerancijos savaitė
b. Filmų prieš smurtą stebėjimas bei aptarimas
c. Gerumo akcijos
d. Susitikimai su buvusiais mokyklos mokiniais
e. Kita _____
f. Nevyksta jokie renginiai

24. Ar mokykloje yra suburtos prevencinės grupės?

- a. Taip
b. Ne
c. Nežinau

25. Iš ko dažniausiai mokykloje sulauki pagalbos, jei tave kas nuskriaudžia?

- a. Mokytojų
b. Socialinės pedagogės, psichologės
c. Klasės auklėtojos
d. Vyresnių mokyklos mokinių
e. Klasės draugų
f. Nesulaukiu

SMURTAS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE: SITUACIJA, PREVENCIJA IR ŠALINIMO GALIMYBĖS

ANKETA PEDAGOGAMS

Mielas (-a) pedagoge,

Pastaruoju metu mokyklose daugėja patyčių, smurto atvejų. Mūsų tikslas atskleisti realią situaciją, sužinoti Jūsų požiūrį į smurtą.

Maloniai prašome įdėmiai perskaityti klausimus bei pažymėti () Jums tinkantį vieną arba kelis variantus ANKETA ANONIMINĖ. Tyrimo rezultatai bus panaudoti tyrimo tikslams atskleisti.

Dėkojame už **nuoširdžius** atsakymus ir tikimės Jūsų pagalbos!

1. Tu esi:

- a. Moteris
b. Vyras

2. Tu dirbi:

- a. Miesto mokykloje
b. Kaimo mokykloje

3. Tavo pareigos mokykloje:

- a. Klasės auklėtojas
b. Socialinis pedagogas
c. Psichologas

4. Emocinis smurtas tai:

- a. Šaipymasis
b. Prasivardžiavimas
c. Įžeidinėjimai
d. Kaltinimai

5. Fizinis smurtas tai:

- a. Muštynės
b. Stumdymasis
c. Spardymas
d. Tampymas už plaukų

6. Seksualinis smurtas tai:

- a. Kūno lietimasis, glostymas prieš vaiko valią
b. Liepimas nusirengti kitiems matant
c. Vertimas užsiimti seksu
d. Nepadorus elgesys vaiko akivaizdoje

7. Patyčios tai:

- a. Priekabiavimas
b. Engimas
c. Niekinimas
d. Erzinimas

8. Ar turi įtakos mokinių smurtiniam elgesiui mokykloje:

- a. Blogi santykiai šeimoje
b. Filmų, laidų apie smurtą žiūrėjimas
c. Kompiuteriniai žaidimai
d. Internetas
e. Žiniasklaida

9. Kur mokykloje dažniausiai smurtaujama?

- a. Koridoriuje
b. Klasėje

- c. Sporto salėje
d. Valgykloje
e. Rūbinėje
f. Tuailete
g. Lauke

10. Kokie mokiniai dažniausiai smurtauja?

- a. Siekiantys tapti lyderiais
b. Rizikos grupės vaikai
c. Stokojantys dėmesio šeimoje
d. Stokojantys dėmesio mokykloje
e. Socialiai apleisti
f. Pažangūs mokiniai

11. Ar mokykloje yra suburtos prevencinės darbo grupės?

- a. Taip
b. Ne
c. Nežinau

12. Su kokiais socialiniais partneriais bendradarbiaujate sprenddami problemas:

- a. Mokinių tėvais
b. Seniūnijų socialiniais darbuotojais
c. Policijos pareigūnais
d. Vaiko teisių apsaugos skyriumi
e. Pedagogine psichologine tarnyba
f. Kitais mokinių saugumu suinteresuotais asmenimis

13. Kas mokykloje kalba apie smurtą ir moko kaip nuo jo apsisaugoti?

- a. Mokytojai
b. Administracija
c. Klasės auklėtojas
d. Socialinė pedagogė, psichologė

14. Kokie renginiai vyksta mokykloje siekiant įgyvendinti smurto prevenciją?

- a. Tolerancijos savaitė
b. Filmų prieš smurtą stebėjimas bei aptarimas
c. Gerumo akcijos
d. Susitikimai su buvusiais mokyklos mokiniais
e. Kita _____
f. Nevyksta jokie renginiai

